

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 30 чэрвеня 1989 г. № 26 (3488) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

ГУЧАЦЬ РОДНАМУ СЛОВУ!

Утворана Таварыства беларускай мовы

27 чэрвеня ў Доме літаратара адбыўся ўстаноўчы з'езд Таварыства беларускай мовы. Каля 300 дэлегатаў яго—пісьменнікі, дзеячы мастацтва і культуры, настаўнікі беларускай мовы і літаратуры, гісторыі, іншых дысцыплін, выкладчыкі сярэдніх спецыяльных і вышэйшых навучальных устаноў, служыцелі царквы, рабочыя, калгаснікі практычна з усіх раёнаў рэспублікі—вялі зацікаўленую гаворку аб тым, што неабходна зрабіць у самы бліжэйшы час і ў перспектыве, каб роднае слова адчувала сябе ў рэспубліцы паўнапраўным гаспадаром.

З дакладам выступіў старшыня арганізацыйнага камітэта па стварэнню Таварыства беларускай мовы, першы сакратар праўлення СП БССР Н. Гілевіч.

Дэлегатаў з'езда вітала намеснік Старшыні Савета Міністраў БССР Н. М. Мазай (тэкст яе выступлення друкуецца ніжэй).

У спрэчках выступілі дырэктар Інстытута мовазнаўства Акадэміі навук БССР А. Падлужны, доктар філасофскіх навук У. Кохан, А. Мальдзіс, настаўніца Я. Мальчэўская (г. Талачын), ксёндз В. Чарняўскі (в. Вішнева Валожынскага раёна), дыспетчар заводе шасцераў (Лепель) У. Шушкевіч, гісторык М. Гейдук (ПНР, г. Беласток), настаўнік А. Балакоз (вёска Гудзевічы Мастоўскага раёна), загадчык дзіцячага сада № 376 Г. Прыма (г. Мінск), А. Лойка, галоўны рэдактар часопіса «Беларуская мова і літаратура ў школе» М. Шавыркін, ксёндз Я. Матусевіч (в. Баруны Ашмянскага раёна), дацэнт Мінскага педагагічнага інстытута імя А. М. Горкага П. Садоўскі, сакратар Мінскага гаркома партыі П. Краўчанка, арганізатар пазакласнай і пазашкольнай работы Міханавіцкай СШ А. Раманоўскі (Мінскі раён), дацэнт Магілёўскага педагагічнага інстытута імя А. Куляшова Я. Клімуць, загадчык аддзела інстытута «Белспецпраектрэстаўрацыя» А. Трусаў, прадстаўнік цэнтра Беларускай культуры ў Літве В. Стэх (г. Вільнюс), доктар гістарычных навук А. Залескі, выкладчык гісторыі В. Вабішчэвіч (г. п. Давыд-Гарадок Столінскага раёна), выкладчык Полацкага педагагічнага вучылішча М. Пятрэнка, выкладчык Мінскага педагагічнага інстытута імя А. М. Горкага В. Вячорка, рабочы Мінскага аўтазавода П. Змітрук, загадчык сектара літаратуры і мастацтва ідэалагічнага аддзела ЦК КПБ А. Бутэвіч, навуковы супрацоўнік Інстытута сусветнай літаратуры імя А. М. Горкага АН СССР А. Каўка (г. Масква), настаўнік Я. Цумараў (г. Мінск), Л. Баршчэўскі (г. Наваполацк), выкладчык Беларускага тэхналагічнага інстытута М. Смык, выкладчык БДУ імя У. І. Леніна А. Белы, мастак М. Купава.

Выбрана рада таварыства ў складзе 57 чалавек. Старшынёй рады ТБМ выбраны Н. Гілевіч, намеснікамі старшыні—А. Падлужны, П. Садоўскі, Я. Цумараў.

Быў прыняты зварот да народа Беларусі.

Наш кар.

Прывітальнае слова Н. М. МАЗАЙ

Паважаныя таварышы!

На ўстаноўчы з'езд, які павінен даць пачатак дзейнасці Таварыства беларускай мовы, сабраліся дзеячы навук і культуры, літаратуры і мастацтва, настаўнікі, выкладчыкі беларускай мовы і літаратуры, прадстаўнікі амаль кожнага раёна Беларусі.

Дазвольце мне шчыра павітаць вас, удзельнікаў устаноўчага з'езда Таварыства беларускай мовы, і выказаць надзею, што ён стане прыкметнай падзеяй у культурным жыцці рэспублікі.

Апошнім часам усе мы занепакоена абмяркоўваем шматлікія праблемы нашага грамадскага жыцця, тое становішча, у якім апынулася сёння эканоміка і культура краіны. Спрабуем даць адказ на пытанне аб прычынах такога стану, знайсці шляхі да вырашэння вельмі складаных эканамічных, палітычных, міжнацыянальных праблем, якія, як мы бачым сёння, патрабуюць рашучых, неадкладных мер ад дзяржаўных уста-

ноў і вялікіх намаганняў грамадскасці.

У ліку гэтых пытанняў, на адным з першых месц — пытанне аб лёсе роднай мовы, мовы нашай зямлі і яе народа, таго вялікага скарбу, які мы павінны зберагчы, перадаць нашым нашчадкам, без якога наша існаванне як народа немагчыма. Таму кожнага з нас не можа не хваляваць тое, што беларускае слова ўсё часцей прыходзіць да нашых дзяцей з газет і радыё, а не з вуснаў маці. Тое, што не шануем, не беражам яго як належаць. Тое, што марудлівымі тэмпамі мяняюцца адносіны да роднай мовы.

Напрыклад, у сістэме Міністэрства народнай адукацыі БССР яшчэ паўтары тысячы дашкольных устаноў у сельскай мясцовасці, альбо 60 працэнтаў працуюць па праграме толькі з рускай мовай навучання. У апошнія гады не павялічваецца колькасць школ з беларускай мовай, адсутнічаюць такія школы ў г. Мінску, абласных і большасці раённых цэнтраў. Значная частка настаў-

Абмяркоўваюцца важныя пытанні...

Ксёндз В. ЧАРНЯЎСКІ і пісьменнік А. МАЛЬДЗІС.

Фота А. КАЛЯДЫ.

нікаў-прадметнікаў, настаўнікаў малодшых класаў, выхаванцеляў дзіцячых садоў не валодаюць беларускай мовай. Нодаравальна, што пакуль не задавальняецца патрэбнасць школ у настаўніках беларускай мовы і літаратуры. Міністэрствам народнай адукацыі БССР, Акадэміяй навук БССР не прымаецца неабходных мер па падрыхтоўцы навуковых і навукова-педагагічных кадраў для выкладчыцкай работы. Толькі 57 працэнтаў выкладчыкаў кафедраў беларускай мовы і літаратуры маюць вучоныя званні.

Гэта толькі некаторыя рысы, якія характарызуюць адносіны да роднай мовы, тое становішча, у якім яна знаходзіцца.

Як вам добра вядома, на X пленуме ЦК Кампартыі Беларусі дадзена ацэнка і вызначаны асноўныя меры па карэкта-

му паляпшэнню стану роднай мовы.

Партыйнымі і савецкімі органамі, міністэрствамі і ведамствамі, творчымі саюзамі, сродкамі масавай інфармацыі і друкам зроблены ў гэтым напрамку пакуль што першыя крокі. Выяраюцца навучальныя планы агульнаадукацыйных школ, прынята рашэнне аб вывучэнні беларускай мовы ў рускамоўных школах, пачынаючы з першага класа, унесены істотныя змены ў практыку правядзення выпускных экзаменаў, рыхтуюцца падручнікі і метадычныя дапаможнікі. У педагагічных інстытутах, універсітэтах уведзены ўступныя экзамены па беларускай мове і літаратуры. Мяркуюцца з новага навучальнага года перайсці да выкладання на беларускай мове ўсіх гуманітарных і грамадскіх дысцыплін. Упершыню ўводзіцца

абавязковы курс вывучэння беларускай мовы ў тэхнікумах.

Пры Інстытуце літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук БССР і Саюзе пісьменнікаў БССР працуе школа «Юны літаратар». У Беларускім дзяржаўным універсітэце імя У. І. Леніна адкрыта вячэрняе аддзяленне па спецыяльнасці «Беларуская мова і літаратура», арганізавана кафедра метадыкі выкладання беларускай мовы, павялічаны прыём студэнтаў на гэтую спецыяльнасць у педагагічных інстытутах.

Міністэрствам культуры БССР на 1988—1989 гады заключаны дагаворы дзяржаўнага заказу на стварэнне і пастаўку твораў беларускіх аўтараў, распачата падрыхтоўка да стварэння тэатральных труп, працуючых на беларускай мове.

(Працяг на стар. 3).

«БЕЗ ТОЙ духоўнай культуры, што вырастае з нацыянальных традыцый, наш родны дом такі ж казённа безаблічны, як нарыхтоўчая кантора, і чалавечай душы ў ім пятульна».

Гэтыя словы прагучалі ў выступленні першага сакратара праўлення Саюза пісьменнікаў Беларусі Ніла Гілевіча на пачатку рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі «Народ. Культура. Перабудова». Канферэнцыя, наладжаная творчымі саюзамі Беларусі сумесна з Міністэрствам культуры БССР, Беларускай аддзяленнем Савецкага фонду культуры, вучонымі-гуманітарнымі Акадэміі навук БССР і вышэйшых навучальных устаноў рэспублікі, рэспубліканскімі партыйнымі, савецкімі і прафсаюзнымі органамі, праходзіла ў Мінску 15—16 чэрвеня.

Канферэнцыю адкрыў віцэ-прэзідэнт АН БССР пісьменнік Іван Навуменка. Пры адкрыцці прысутнічаў народны паэт Беларусі Максім Танк.

З дакладамі выступілі міністр культуры БССР Я. Вайтовіч і міністр народнай адукацыі БССР М. Дзямчук.

У рабоце канферэнцыі прынялі ўдзел сакратар ЦК КПБ В. Пячэнікаў, намеснік Старшыні Савета Міністраў БССР Н. Мазай.

ПАДРАБЯЗНАЯ справа-задача з канферэнцыі была апублікавана ў рэспубліканскім друку. Былі змешчаны ў перакладзе асноўныя даклады. Матэрыялы канферэнцыі будуць выпушчаны асобным выданнем. Некаторыя выступленні мяркуюцца апублікаваць і ў «ЛіМе». Таму ў гэтых нататках не ставілася задача пераклаваць ход канферэнцыі, або спыняцца на асобных дакладах і выступленнях. Хацелася б у нейкай меры раскрыць атмасферу, характар і змест дыскусій.

Калі гаварыць пра агульную атмасферу, дык з традыцыйнага пункту погляду трэба было б пачаць са спецічна-мастацкага, так бы мовіць, афармлення

Зерне надзеі

НАТАТКІ З КАНФЕРЭНЦЫІ «НАРОД. КУЛЬТУРА. ПЕРАБУДОВА».

канферэнцыі. Напярэдадні і ў перапынках пасяджэнняў у фас Палаца Белсаўпрофа гучала народная музыка, іншы раз — у арыгінальным выкананні вядомых фальклорных калектываў. Удзельнікі канферэнцыі пры жаданні маглі нават паспяваць і патанцаваць разам з музыкантамі. У той жа час кожны мог скарыстацца і апошнімі дасягненнямі НТР — з дапамогай устаноўленых у прэс-цэнтры персанальных камп'ютэраў атрымаць любую даведку адносна складу ўдзельнікаў канферэнцыі або яе тэматыкі. Аднак усё гэта ўспрымалася хутчэй як знешняя атрыбутыка, якая не зусім стасавалася з глыбінёй і сур'ёзнасцю тэмы канферэнцыі.

Што ж датычыць непасрэдна дыскусій, дык гэтае слова можна ўжыць тут досыць умоўна. Справа ў тым, што тэматыка дакладаў і паведамленняў, таксама як і парадак выступленняў, былі вызначаны і ўнесены ў праграму загадзя. Праўда, з-за таго, што многія заяўленыя даклады не прынялі на розных прычынах удзел у канферэнцыі альбо адмовіліся выступаць, праграму работы давялося скарачаць з трох дзён да двух. Гэта ў сваю чаргу прывяло да таго, што на другі дзень секцыі вымушаны былі працаваць сумесна (па дзве разам у дзвух залах). Так што часу для абмеркаванняў дакладаў амаль не заставалася. А многія важныя практычныя пытанні наогул не абмяркоўваліся.

Калі ж гаварыць пра змястоўны бок пленарных пасяджэнняў першага дня, то яго можна, бадай, звесці да некалькіх асноўных напрамкаў. Філасофскія аспекты культуры, пытанні маралі, праблемы глы-

біннага асэнсавання агульначалавечых каштоўнасцяў, роля нацыянальных духоўных традыцый і месца інтэлігенцыі ў культурным працэсе сталі тэмай выступленняў народнага мастака ССРС М. Савіцкага, члена-карэспандэнта АН БССР, дырэктара Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору С. Марцалева, доктара філасофскіх навук, загадчыка кафедры БДУ імя У. І. Леніна А. Міхайлава і інш.

Аб суадносінах нацыянальнага і інтэрнацыянальнага ў мастацтве, аб захаванні культурнай спадчыны народа і яго нацыянальнай самасвядомасці, моўнай і этнічнай сітуацыі на Беларусі гаварылі, у прыватнасці, доктар мастацтвазнаўства А. Сабалеўскі, доктар філалагічных навук, прафесар Белдзяржуніверсітэта Е. Бондарова, аспірант Мінскага педінстытута імя Горкага С. Маціюш, доктар філасофскіх навук, загадчык кафедры Брэсцкага інжынерна-будаўнічага інстытута А. Яцкевіч, сакратар парткома саўгаса «Зялёнка» Полацкага раёна Н. Забэла, член-карэспандэнт АН БССР В. Бандарчык.

Няпростыя пытанні гісторыі беларускага народа, праблемы ачышчэння яе ад «белых плям», пазбаўлення ад канцэпцыі сталінскага «Кароткага курса», а таксама праблемы гістарыяграфіі і стварэння новых падручнікаў гаварылі доктар гістарычных навук, загадчык аддзела Інстытута гісторыі АН БССР М. Біч, доктар гістарычных навук У. Палуян.

На жаль, пры ўсёй актуальнасці ўзнятых праблем, многім выступленням не хопала завостранасці пазіцыі, жываці выкладання, канкрэтнасці прапановаў. Акадэмічная бяспрас-

насць пленарных пасяджэнняў сур'ёзна парушыла, хіба што, толькі вострая спрэчка вакол пытанняў гісторыі беларускай нацыянальнай сімволікі і геральдыкі.

У пэўнай ступені карціна змянілася пад час работы секцыі (тых, прынамсі, на якіх давялося прысутнічаць). Пасяджэнні іх праходзілі, натуральна, у розных залах адначасова. Тут нарэшце з'явілася тая дыялагічнасць, якой так не хопала напярэдадні і пра што гаварылі многія ўдзельнікі канферэнцыі.

Скажам, акадэмік С. Астапчук, які выступіў з дакладам «Маральныя і сацыяльныя аспекты НТР», адразу ж трапіў пад град самых разнапланавых пытанняў. Неадзначна быў прыняты і глыбокі, канцэптальны даклад доктара філасофскіх навук У. Крукоўскага на вельмі актуальную тэму «Нацыянальная культура і дэмакратыя». Многія яго думкі падтрымаў доктар філасофскіх навук У. Конан, які выступіў з дакладам «Родная мова і фальклор у сістэме сучаснай эстэтычнай культуры народа». Ён выказаў, у прыватнасці, думку, што тэма канферэнцыі — «Народ. Культура. Перабудова» — празмерна шырокая, нават расплывістая. Паводле думкі вучонага, у цэнтр абмеркавання на канферэнцыі трэба было паставіць праблему экалогіі культуры.

Неардынарнасць думкі і нестандартнасць падачы матэрыялу (дэманстраваліся унікальныя слайды) прыцягнулі ўвагу многіх да паведамлення доктара фізіка-матэматычных навук Ю. Хадзькі «Нацыянальныя традыцыі і беларускі нацыянальным мастацтве на прыкладзе жывапісу мінулага». І

тутне магло не збянтэжыць пытанне аднаго з прысутных, які паставіў пад сумненне кампетэнтнасць вучонага ў закранутай праблеме, якога добра ведаюць у рэспубліцы як актыўнага ўдзельніка аховы помнікаў гісторыі і культуры.

Тэму захавання духоўнай і матэрыяльнай культуры беларусаў працягнулі ў сваіх выступленнях начальнік дзяржаўнай інспекцыі па ахове помнікаў Міністэрства культуры БССР Д. Бубноўскі, кандыдат гістарычных навук А. Трусаў і іншыя. Д. Бубноўскі, у прыватнасці, прапанаваў падрыхтаваць і вынесці на шырокае абмеркаванне праскт новага Закона аб ахове помнікаў. А. Трусаў заклікаў адрадыць часопіс «Наш край», наладзіць выпуск шэрагу спецыяльных энцыклапедычных і папулярных выданняў.

Зацікаўленая гаворка ішла аб праблемах падрыхтоўкі нацыянальных кадраў для школ, тэхнікумаў і вучылішчаў, вышэйшых навучальных устаноў і праблемах дзяржаўнасці беларускай мовы, пашырэння сферы яе ўжытку, аб праблемах матэрыяльнай базы музейнай і бібліятэчнай справы, аб захаванні фальклору, народных рамястваў і промыслаў.

Паралельна ў актавай зале працавалі праблемныя секцыі гісторыі і мовазнаўства. З дакладамі і паведамленнямі ў час іх работы выступілі гісторыкі А. Грышкевіч, М. Ермаловіч, І. Юхо, літаратура- і мовазнаўцы А. Анічэнка (Гомель), У. Калеснік (Брэст), А. Лойка, Л. Лыч, А. Мальдзіс, А. Падлужны, П. Садкоўскі, выкладчыца Магілёўскага культасветвучылішча Т. Раманькова, прафесар Мінскай ВПШ А. Міхневіч, публіцыст В. Якавенка, сакратар Мінскага АК КПБ У. Атрошчанка.

Варта адзначыць, што на канферэнцыі закраліся і пытанні гісторыі і сучаснага стану культуры нацыянальных меншасцяў на Беларусі. У прыватнасці, на заключным пленарным пасяджэнні з дакладам

РЭКАМЕНДАЦЫІ РЭСПУБЛІКАНСКОЙ НАВУКОВА-ПРАКТЫЧНАЙ КАНФЕРЭНЦЫІ «НАРОД. КУЛЬТУРА. ПЕРАБУДОВА»

свят і абрадаў, ролю тэатральнага, музычнага і іншых відаў мастацтва ў духоўным жыцці народа, асэнсаванне і заканадаўча вырашэнне праблемы захавання, рэстаўрацыі і актыўнага выкарыстання помнікаў матэрыяльнай культуры і інш. А калі сфармуляваць у больш агульным выглядзе, то на сённяшні момант востра паўстае пытанне экалогіі культуры ў святле экалогіі чалавека.

Зыходзячы з гэтага ўдзельнікі канферэнцыі лічаць неабходным:

1. Органам культуры, народнай адукацыі, навуковым установам, творчым саюзам у цесным супрацоўніцтве з партыйнымі і савецкімі органамі на аснове глыбокага аналізу стану спраў у культурнай сферы і ў адпаведнасці з прынцыпамі ленінскай нацыянальнай палітыкі распрацаваць сучасную, навукова абгрунтаваную канцэпцыю далейшага развіцця нацыянальнай культуры, звярнуўшы асаблівую ўвагу на сувязь яе з народнымі вытокамі, нацыянальнымі традыцыямі. Стварыць неабходныя ўмовы для поўнага і свабоднага ўзбагачэння беларускай культуры лепшымі дасягненнямі культуры братніх народаў. Шырока выкарыстоўваць магчымасці літаратуры і мастацтва ў выхаванні нацыянальнай самасвядомасці народа, яго сапраўдных інтэрнацыяналісцкіх пачуццяў. Лічыць найпершым абавязкам умацаванне дружбы паміж народамі нашай краіны, пашырэнне і развіццё культурных узаемасувязяў.

Акадэміі навук БССР каардынаваць і сур'ёзным чынам палепшыць распрацоўку актуальных пытанняў беларускай культуры, яе гісторыі і перспектывы развіцця.

Падтрымаць ідэю правядзення аб'яднанага пленума праўленняў творчых саюзаў, на якім трэба абмеркаваць ролю і месца мастацкай інтэлігенцыі ў перабудове, яе ўдзел ва ўзбагачэнні духоўнага жыцця народа, выпрацоўцы і ажыццяўлення культурнай палітыкі на сучасным этапе.

Правесці рэспубліканскі актыву па пытаннях культуры, на якім глыбока і ўсебакова прааналізаваць стан і перспектывы развіцця беларускай культуры, вызначыць прынцыпы грамадска-дзяржаўнага кіравання гэтай сферай. З удзелам грамадскасці падрыхтаваць грунтоўны дакумент па гэтых пытаннях.

2. Органам культуры, народнай адукацыі, навуковым установам, грамадскім і самадзейным фарміраванням, творчай інтэлігенцыі прыняць актыўны ўдзел у распрацоўцы доўгатэрміновых шматпланавых праграм «Родная мова» і «Спадчына». Апублікаваць іх прэекты для ўсенароднага абмеркавання. Згадзіцца ў цэлым з прапанаванымі ўдзельнікам канферэнцыі праектамі асноўных напрамкаў праграм «Родная мова» і «Спадчына».

Для больш поўнага ўліку пажаданняў грамадскасці абмеркаваць канцэпцыі і змест гэтых праграм на аб'яднаным пленуме праўленняў творчых саюзаў.

3. Удзельнікі канферэнцыі далажыць да рашэння пастаяннай камісіі па нацыянальных пытаннях і міжнацыянальных адносінах Вярхоўнага Савета БССР аб усямерным паляпшэнні вывучэння і выкарыстання беларускай мовы, стварэнні неабходных умоў для таго, каб надаць ёй статус дзяржаўнай мовы пры захаванні за рускай мовай статусу мовы міжнацыянальных зносін.

З гэтай мэтай неабходна разгарнуць масавую растлумачальную і прапагандысцкую работу сярод насельніцтва, фарміраваць грамадскую думку для хутчэйшага вырашэння данай праблемы.

Прасціць таксама Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР перагледзець Закон БССР «Аб народнай адукацыі» ў дастасаванні да вывучэння школьнікамі беларускай мовы па жаданню бацькоў. Пры вывучэнні беларускай мовы захоўваць прынцыпы паслядоўнасці і пераемнасці ад дзіцячага сада да вышэйшай навучальнай установы. Пашыраць выкарыстанне беларускай мовы ва ўсіх сферах грамадскага жыцця, на практыцы забяспечыць нацыянальна-рускае двухмоўе.

Настойліва весці справу да таго, каб усе жыхары рэспублікі добра валодалі рускай і беларускай мовамі, свабодна імі карысталіся.

Удзельнікі канферэнцыі заклікаюць вучоных, літаратараў да настойлівай працы над падручнікамі і дапаможнікамі для тых, хто жадае вывучаць беларускую мову, над стварэннем беларуска-рускі-іншамовных слоўнікаў.

Удзельнікі канферэнцыі падтрымліваюць ідэю стварэння ў рэспубліцы Таварыства беларускай мовы. Органам культуры, народнай адукацыі, навуковым установам неабходна аказаць усебаковую падтрымку яго дзейнасці.

4. Канферэнцыя выказваецца за рашучае выпраўленне становішча ў адносінах да фальклору, да народных звычаяў і традыцый, да захавання і развіцця народных промыслаў і лічыць вартым падтрымаць ідэю стварэння рэспубліканскага і рэгіянальных цэнтраў фальклору, рэспубліканскага цэнтра народных рамястваў. Неабходна распрацаваць таксама календар народных свят і абрадаў.

Канферэнцыя лічыць мэтазгодным звярнуцца ў Міністэрства народнай адукацыі БССР з прапановамі аб паляпшэнні і пашырэнні выкладання і вывучэння фальклору і этнаграфіі. Усяляк падтрымліваць працу вучоных, дзеячаў літаратуры і мастацтва над стварэннем адпаведных падручнікаў, дапаможнікаў.

Міністэрству культуры БССР, Беларускаму аддзяленню Савецкага фонду культуры разам з грамадскасцю неабходна вывясці ўсе народныя промыслы ў рэспубліцы, забяспечыць іх захаванне і ўмовы для развіцця, стварыць школы, гурткі і г. д. для перадачы народнага ўмельства моладзі.

5. Зыходзячы з рэальнага становішча спраў, удзельнікі канферэнцыі выказваюць заклопочанасць станам развіцця гістарычнай навуцы ў рэспубліцы.

Абавязак вучоных — напісаць аб'ектыўную, грунтоўную гісторыю беларускага народа ад старажытных часоў да сённяшняга дзёна, стварыць новыя падручнікі і вучэбныя дапаможні-

«Яўрэйская культура на Беларусі» выступіў літаратуразнавец С. Букчын.

Вынікі работы ў секцыях падсумавалі акадэмік М. Бірыла і член-карэспандэнт АН БССР С. Марцалеў.

У ЗАКЛЮЧЭННЕ хацелася б сказаць вось аб чым. Так здарылася, што канферэнцыя, якой доўга чакалі ў нашай рэспубліцы, на якую ўскладалі немалыя спадзяванні, праходзіла неўзабаве пасля З'езда народных дэпутатаў ССР. Дарэчы тут будзе сказаць, што і сярод удзельнікаў канферэнцыі былі народныя дэпутаты. Таму міжволі, а часта зусім свядома, многія параўноўвалі канферэнцыю з высокім форумам у Маскве, гаварылі пра гэта і з трыбуны. Водгалас тых зусім яшчэ нядаўніх падзей і дыскусій прагучаў, у прыватнасці, у палеміцы, якая нечакана ўспыхнула на канферэнцыі паміж старшынёй калгаса У. Бядулем і доктарам фізіка-матэматычных навук Ю. Хадыкам. На жаль, спробы заглушаць апладысментамі некаторых выступаючых, дэманстрацыя нежадання слухача апанента і непавага да чужога меркавання з боку удзельнікаў канферэнцыі па культуры (!) прымусілі ўспомніць практыку «падаўляючай большасці» на З'ездзе. І ўсё ж, думецца, уздзеянне З'езда народных дэпутатаў больш праўдлівае ў іншым. Яно было ў адмаўленні ў многіх выпадках ад спрошчанага падыходу да складаных праблем культуры, у нежаданні слухача «прапісаныя ісціны» і пустыя справядзачы, ад каго б яны ні выходзілі, у спробе ўзняцца вышэй групавых, вузкапрафесійных або прыватных інтарэсаў, адмовіцца ад старых стэрэатыпаў, а самае галоўнае — узяцца за справу. І нават тая незадаволенасць, якая засталася ў многіх удзельнікаў пасля канферэнцыі, сведчыць, што справа абавязкова скранецца з мёртвай кропкі. У гэтай незадаволенасці, нераўнадушшы — зерне надзеі.

Віталь ТАРАС.

кі. Неабходна выдаць гістарычную спадчыну беларускага народа, падрыхтаваць зборнікі дакументаў і матэрыялаў па актуальных пытаннях гісторыі.

Шырока разгарнуць краязнаўчы рух, стварэнне дзяржаўных і грамадскіх музеяў у гарадах, раёнах, на прадпрыемствах, у навучальных установах. Падтрымаць ідэю правядзення ў 1989 годзе рэспубліканскай канферэнцыі па краязнаўстве. Стварыць у рэспубліцы добраахвотнае таварыства краязнаўства. Распрацаваць з удзелам шырокай грамадскасці закон аб ахове і выкарыстанні помнікаў гісторыі і культуры Беларусі.

Увайсці з хаданіцтвам у АН БССР, іншыя інстанцыі з прапановай аб усебаковым і аб'ектыўным аналізе спадчыны дзяржаўнай нацыянальнай гісторыі, навукі і культуры 20—40-х гадоў, якія да гэтага часу не атрымалі грунтоўнай ацэнкі.

Працягваць перагляд спраў і рэабілітацыю бязвінна загінуўшых у гады сталінскіх рэпрэсій, прымаць меры па ўшанаванню іх памяці.

6. Арганізаваць работу па вывядзенню, вяртанню культурных каштоўнасцей беларускага народа, якія знаходзяцца за межамі рэспублікі, у фонды Беларусі.

7. Канферэнцыя лічыць мэтазгодным даручыць аргкамітэту прааналізаваць усе прапановы і крытычныя заувагі, што прагучалі ў дакладах і выступленнях, згрупаваць іх і адрасаваць Міністэрству народнай адукацыі БССР і Міністэрству культуры БССР для ўключэння ў праграму «Родная мова» і «Спадчына», а таксама перадаць узятыя праблемы для іх практычнага вырашэння ў міністэрствы, ведамствы і іншыя інстанцыі.

Удзельнікі канферэнцыі выказваюцца за выданне асобным зборнікам яе матэрыялаў.

Імем перабудовы

24—25 чэрвеня ў вільнюскім Палацы прафсаюзаў адбыўся Устаноўчы з'езд Беларускага народнага фронту за перабудову «Адраджэння». На ім прысутнічалі больш за 400 дэлегатаў, шматлікія госці, прадстаўнікі рэспубліканскіх, усесаюзных і замежных сродкаў масавай інфармацыі.

З'езд выявіў (хоць увогуле гэта было вядома і раней), тую акалічнасць, што ў БНФ аб'яднаны розныя плыні грамадскай думкі, розныя сацыяльныя і нацыянальныя групы Беларусі; і што людзі, сапраўды зацікаўлены ў абнаўленні Башкаўшчыны, могуць у рэшце рэшт паміж сабою паразумецца. Бо, нягледзячы на вельмі эмацыянальныя дыскусіі і нават канфліктныя сітуацыі, якія ўзніклі на працягу гэтых двух дзён, мэта сваю з'езд выканаў — пасля гарачага абмеркавання прыняў статут і праграму руху, абраў кіруючыя органы.

Устаноўчы з'езд віталі прадстаўнікі дэмакратычных рухаў з розных рэгіёнаў краіны. Прывітальныя тэлеграмы даслалі народныя пісьменнікі Беларусі

Пімен Панчанка і Янка Брыль, народныя дэпутаты ССР Мікалай Ігнатюк, Юрый Афанасьев, Юрый Каракін і Алесь Адамовіч. З трыбуны з'езда быў зачытаны тэкст выступлення народнага дэпутата ССР, народнага пісьменніка Беларусі Васіля Быкава. Выступілі на з'ездзе дэпутаты Станіслаў Шушкевіч і Аляксандр Жураўлёў, доктар філасофскіх навук Уладзімір Конан, член-карэспандэнт АН БССР Васіль Несцяроў, доктар эканамічных навук Барыс Ракіцкі (Масква) і іншыя.

Пасля зацвярджэння з'ездам статута і праграмы БНФ адбыліся выбары ў сойм, у рэвізійную камісію, а таксама выбары старшынёй сойму і двух ягоных намеснікаў.

БЮРО ГАРКОМА ВЫРАШЫЛА

«Беларускай мове — статус дзяржаўнай», — з такой прапановай вырашыла звярнуцца ў Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР бюро Мінскага ГК КПБ.

Пасяджэнне бюро пачалося з абмеркавання, здавалася, сёння ўжо звычайнага пытання «Аб далейшым развіцці руска-беларускага двухмоўя ў сферы культуры і народнай адукацыі». З дакладам выступіў член бюро ГК КПБ, сакратар СП БССР В. Зуёнак, пасля слова ўзяла начальнік упраўлення народнай адукацыі Мінгарвыканкома Т. Дзядовіч. Лічбы і факты, якія яны прывялі, занадта сумныя, каб маглі настроіць прысутных на вясёлы лад. Праўда, зрукі ёсць, але праблем значна больш. Данусцім, у 1989/90 гг. у горадзе плануецца стварыць 8 беларускіх школ. Дасягненне? Без сумнення. Але як выцягнуць такі воз, калі не хапае настаўнікаў, падручнікаў і... вучняў. Пры наяўным звужэнні сферы выкарыстання беларускай мовы бацькі не хочуць аддаваць дзяцей у беларускія школы і не бачаць перспектывы ў іх адкрыцці.

— Пытанне сёння набывае незвычайную вострыню, — сказаў першы сакратар гаркома партыі У. Р. Галко. — Тое, што адбылося ў Беларусі і ў нашым горадзе з роднай мовай — нонсенс: мы, беларусы, не ведаем сваёй мовы. Пытанне вырашаецца звышскладана: з вялікай цяжкасцю адкрываюць 8 школ, а наша мэта — у кожным раёне горада абавязкова мець адну беларускую школу.

Начальніку ўпраўлення народнай адукацыі Мінгарвыканкома давялося адказаць на канкрэтныя пытанні: калі само ўпраўленне рэальна зможа перайсці на родную мову? Калі на беларускую мову будуць пераведзены школы горада? Ці ўкамплектаваны вучнямі 8 беларускіх школ? Якую канкрэтную работу праводзіць упраўленне сярод бацькоў, дзеці якіх пойдучы ў беларускія школы?

Пра нялёгкае шляхі выпраўлення памылак і дэфармацый, дапушчаных у свой час у моўнай сферы, пра крызісную сітуацыю беларускай мовы гаварылі першы сакратар Мінскага ГК ЛКСМ Беларусі В. Гардзюня, старшыня Беларускага фонду культуры І. Чыгрынаў, пісьменнік Б. Сачанка. Сваімі меркаваннямі аб наданні дзяржаўнага статусу беларускай мове падзяліліся міністр народнай адукацыі БССР М. І. Дзямчук, рэктар БДУ імя У. І. Леніна Л. І. Кісялеўскі, рэктар Беларускага тэхналагічнага інстытута І. М. Жарскі.

Рэктары вышэйшых навучальных устаноў прыйшлі да вываду: без надання дзяржаўнага статусу праблему з мовай вырашыць немагчыма, усе нашы іншыя захады напамінаюць касметычныя сродкі, якія могуць толькі крыху нешта падфарбаваць, але не выправіць.

ГУЧАЦЬ РОДНАМУ СЛОВУ!

(Пачатак на стар. 1).

На рэспубліканскім тэлебачанні і радыё арганізаваны новыя рубрыкі і цыклы перадач па праблемах развіцця і павышэнню ролі беларускай мовы ў духоўным жыцці рэспублікі.

Гэта адзін бок справы. Па-другое, неабходна пачаць сур'ёзную і канкрэтную практычную работу па пашырэнню сферы ўжывання беларускай мовы. Бо родная мова гэта не толькі выкладанне ў школе, але размова ў сям'і, на вуліцы, у

дзіцячым садку малых і дарослых на працы, ужыванне роднай мовы органамі дзяржаўнага кіравання.

Зараз важным пытаннем, якое абмяркоўваецца вельмі актыўна, з'яўляецца вызначэнне статусу беларускай, рускай і іншых моў у нашай рэспубліцы.

Патрабуе значна большай увагі асветніцкая, глумачальная праца сярод насельніцтва рэспублікі, каб данесці да сэрца і розуму кожнага веліч род-

У склад сойму абрана 55 чалавек. Сярод іх рабочыя і навукоўцы, пісьменнікі і мастакі, прадстаўнікі беларускіх суполак, якія існуюць у Літве, Латвіі, Эстоніі, Маскве, Беластоцкім. З сямі чалавек складаецца рэвізійная камісія БНФ. Старшынёй сойма абраны археолаг і публіцыст Зянон Пазняк, намеснікамі старшынёй — доктар гістарычных навук Міхась Ткачоў і доктар фізіка-матэматычных навук Юрый Хадыка.

З'езд абмеркаваў распрацаваныя рабочай групай ініцыятыўны праект Закона аб выбарах у Вярхоўны Савет БССР і мясцовыя Саветы БССР. Прыняты зварот да народаў ССР і краін-членаў ААН з просьбай аб аказанні дапамогі Беларусі ў ліквідацыі вынікаў Чарнобыльскай аварыі, а таксама шэраг рэзалюцый: «Аб дзяржаўнасці беларускай мовы», «Аб міжнацыянальных адносінах на Беларусі», «Аб свабодзе сумлення і беларусізацыі рэлігійнага жыцця на Беларусі», «Аб беларуска-літоўскіх дачыненнях» і інш.

Першым дакументам, распрацаваным соймам БНФ і зацверджаным з'ездам, стаў «Зварот да грамадзян Беларусі».

У час работы з'езда адбылася прэс-канферэнцыя на тэму «Беларускі народны фронт і грамадска-палітычная сітуацыя ў рэспубліцы». Частка дэлегатаў і гасцей з'езда прысутнічалі на беларускамоўным набажэнстве ў віленскім касцёле святога Мікалая. У Палацы прафсаюзаў была разгорнута мастацкая выстаўка, прысвечаная гісторыі Беларусі і балючым пытанням сённяшняга дня. Фотавыстаўка адлюстроўвала шэраг падзей грамадска-палітычнага жыцця рэспублікі, крокі станаўлення БНФ.

Нягледзячы на пэўныя цяжкасці і непазбежныя «хваробы росту» Беларускай народнай фронт аформіўся арганізацыйна. Дзіця перабудовы, ён заклікае спрыяць перабудове, уносіць свой уклад у абнаўленне грамадскага жыцця рэспублікі.

П. ВАСІЛЕЎСКІ,
спецкар «ЛіМа».

Удзел у размове прыняў сакратар гаркома партыі П. К. Краўчанка. Яго выступленне па аналітычнасці і аргументацыі больш напамінала садаклад. Ён нагадаў, што яшчэ 19 чэрвеня 1987 года на пленуме гаркома партыі разглядаліся пытанні выкарыстання ў горадзе беларускай мовы, захавання спадчыны народа і яго культуры. Чалавечая і службовая аб'якаваць, падкрэсліў П. Краўчанка, наша індэферэнтнасць і прывялі нас да сённяшняй моўнай сітуацыі. Мы не павінны чакаць, пакуль дзяржаўны статус роднай мовы стане рэчаіснасцю, мы павінны працаваць. Перавод мінскіх школ на беларускую мову навучання — гэта толькі пачатак вялікай работы, якая павінна надалей набываць тэмпы. Родная мова ў горадзе павінна жыць паўнакроўным жыццём, павінна загучаць у грамадскіх месцах: на транспарце, у службах быту і жыллёва-камунальнай гаспадаркі, на прадпрыемствах грамадскага харчавання, не гаворачы ўжо пра сферы культуры і народнай адукацыі. Начальнікі ўсіх упраўленняў гарвыканкома павялі ў гаркоме партыі і

завіравалі дакументы, якія прадугледжваюць канкрэтныя захады па пашырэнні сферы ўжытку роднай мовы. У рускамоўным выданні «Вячэрняга Мінска» тэматычная паласа «З родных крыніц» пераведзена на беларускую мову, там жа адкрываецца заочная школа для тых мінчан, якія жадаюць авалодаць беларускай мовай. Мы не маем права чакаць: калі ў бліжэйшы час становіцца з роднай мовай не будзе выпраўлена, нас можа напаткаць катастрофа. На думку сакратара, усю работу трэба весці паслядоўна і культурна, і мінчане павінны зразумець тую вялікую адказнасць, якую нясець мы сёння разам з лёс нацыянальнай мовы і культуры.

Бюро Мінскага ГК КП Беларусі выказалася за наданне беларускай мове статусу дзяржаўнай. Як заўважыў у сваім выступленні рэктар Белдзяржкансерваторыі М. А. Казінец, гэта вельмі сімвалічна: сталічны гарком партыі першым сярод партарганізацый рэспублікі прыняў такое важнае рашэнне.

В. ЛАПЦІК.

ПЕРАХОД НА БЕЛАРУСКАМОЎНАЕ СПРАВАВОДСТВА

На пасяджэнні калегіі Міністэрства культуры БССР разгледжана пытанне аб мерах па павышэнні ролі беларускай мовы ў развіцці нацыянальнай культуры і мастацтва. Доклад аб праграме пераводу ўстаноў культуры на беларускую мову зрабіў намеснік міністра культуры У. Матвееў. Ішла таксама гутарка аб вяртанні роднай мовы ў навучальныя ўстановы, якія знаходзяцца ў сістэме Міністэрства культуры. У абмеркаванні, якое вёў старшыня калегіі, міністр культуры Я. Вайтовіч, прынялі ўдзел У. Гілеп, Я. Сахута, В. Валадзько, У. Скараходаў, Н. Загорская, І. Чыгрынаў, І. Загрышаў, С. Законнікаў, А. Вярцінскі, А. Гурскі, М. Казінец, В. Тураў, Л. Хадкевіч. Прынята рашэнне аб стварэнні моўнай камісіі з ліку членаў калегіі і работнікаў міністэрства для каардынацыі работы і кантролю за выкананнем пастановаў, якія маюць дачыненне да пераводу ўстаноў культуры на беларускую мову.

НАШ КАР.

най мовы, адказнасць за яе будучыню, пашану да яе.

Па сваёй сутнасці праграмамі адроджэння беларускай мовы, нашай нацыянальнай культуры павінны стаць рэспубліканскія праграмы «Родная мова» і «Спадчына», распрацоўку якіх вядуць дзяржаўныя, навуковыя і грамадскія арганізацыі.

Яны патрабуюць ад партыйных і савецкіх органаў, творчых саюзаў, усіх, хто неабякава да лёсу роднай мовы, карпатлівай паўсядзённай працы: працы дзяржаўнай, навуковай, асветніцкай, прапагандыскай.

Улічваючы гэтыя акалічнасці, а таксама і пажаданні грамадскасці, ствараем мы сёння

Рэспубліканскае таварыства беларускай мовы. Сваёй галоўнай мэтай таварыства ставіць пашырэнне ўжытку беларускай мовы ва ўсіх сферах грамадскага жыцця, усебаковае яе развіццё, захаванне яе самабытнасці і чысціні, зберажэнне і развіццё нацыянальнай культуры і народных традыцый. Гэта высакародныя мэты, яны, будзем спадзявацца, аб'яднуюць людзей нераўнадушных, тых, хто не толькі сам шануе родную мову, але і гатовы дапамагчы іншым пранікнуцца глыбокай павагай да яе.

Дзвольце пажадаць таварыству, усім, хто лічыць сябе яго сябрамі, плённай, цікавай працы.

НЕ АДКРЫВАЮЧЫ вялікага сакрэту, скажам адразу: значная частка лімаўскай пошты апошняга часу прысвячаецца праблеме нацыянальна-культурнага адраджэння, у прыватнасці, моўнай праблеме. Розныя людзі, розныя почыркы, розныя ла сваім характары лісты — лісты-споведзі, лісты-даследаванні, лісты-патрабаванні, лісты-прапановы, лісты-рэплікі, — а змест, а галоўны сэнс, за рэдкім выключэннем, усё адзін і той жа: надзішоў момант ісціны, момант аднаўлення гістарычнай справядлівасці, павінна быць вырашана, прытым тэрмінова, пытанне аб статусе беларускай мовы. Адзін з нашых старэйшых чытачоў, ветэран вайны і працы Яфім Іванавіч Кохан (жыве ў г. Багародзіцка Тульскай вобласці) так і назваў свой ліст: «Безумоўная гаворка на моўную тэму». «Справа перабудовы, справа ачышчэння сацыялізму ад нездаровых дэфармацый патрабуе вярнуць беларускай мове дзяржаўны статус, дадзены ёй Кастрычнікам, Леніным, Савецкай уладай і адабраны потым сталіншчынай і застоішчынай, — піша Я. Кохан. — У нас ёсць два вопыты. Першы вопыт адраджэння мовы і другі вопыт выраджэння мовы. Зараз перабудова вымагае выбраць першы вопыт, першы шлях. Праўда, прыхільнікі другога вопыту спрабуюць аспрэчваць аксіёму, ставяць палкі ў калёсы перабудовы. Трэба змагацца, трэба даваць ім адпор». «Піша вам чытач «ЛіМа» Кукасаў Рыгор Уладзіміравіч, — наступны ліст. — Мне 40 год. Працую тэхнолагам на завочы. Жанаты. Маю трое дзяцей. Жонка — настаўніца беларускай мовы і літаратуры. З вялікай цікавасцю сочыў за дыскусіяй, прысвечанай становішчу роднай мовы, вельмі ўдзячны вам за артыкулы Пімена Панчанкі, Генрыха Далідовіча, Ніла Гілевіча, Галіны Айзенштат, гісторыка Леаніда Лыча. Хацеў бы сказаць вольна, што ў нас выдаюцца розныя ўказы, якія як быццам скіраваны супраць «парушэння законных правоў грамадзян» (Указ ад 31.03.89 г.). А ці не лепш было б выдаць указ аб праве грамадзян рэспублікі карыстацца паўсюдна сваёй мовай?» А вось ліст з Маладзечна. Аўтар яго рабочы Сусун Валяцін Мацвеевіч. «Калі мне прыходзіцца пагаварыць на добрай беларускай мове, то павышаецца настрой і на ўсе нягоды гляджу больш аптымістычна, — піша В. Сусун. — Я цалкам падтрымліваю тую публікацыю, дзе гаворыцца аб дзяржаўнасці беларускай мовы. Рашэнне аб гэтым адкладваць далей нельга. На працягу тысячагадовай гісторыі беларусы заха-

валі сваю мову і культуру. А за некалькі дзесяткаў год мы страцілі амаль усё. Дзяржава ў вялікім даўгу перад беларускім народам і яго культурай, і гэты доўг пара вяртаць». «Прачытаў праскт праграмы моўнай камісіі Беларускага фонду культуры і атрымаў глыбокае задавальненне як грамадзянін, — паведамляе журналіст, супрацоўнік газеты «Гродзенская праўда» Лявон Вашко. — Зараз галоўнае ў тым, каб надрукаванае ажыццявіць, каб адраджэнне роднай мовы стала рэальнасцю. Асаблівай увагі заслугоўвае пытанне аб дзяр-

сваё месца ў дзейнасці нашых народных дэпутатаў СССР, у дзейнасці Вярхоўнага Савета». Палемізуючы з тымі, хто лічыць, што беларуская мова не гатова выступаць у якасці дзяржаўнай, выкладчык інстытута культуры У. Глінскі гаворыць: «Гатова. Наша мова выжыла ў цяжкіх умовах, якія складаліся на працягу стагоддзяў, і ўтварыла сваю вышэйшую форму — літаратурную, аб'ядноўвала духоўныя сілы нацыі, стала эфектыўным сродкам яе культуры. Тут не патрэбны «дапрацоўкі». Патэнцыяльная сіла беларускага слова

фізік А. Чалевіч, супрацоўнік «Вылічальнага цэнтра» ГПІ В. Кажухоў, А. Акуліч (Добрушскі раён), з Гродзеншчыны — інжынер-канструктар ВА «Азот» А. Чобат, ваеннаслужачы І. Супаненка, служачы М. Янкоўскі. Падаюць голас у абарону роднай мовы рабочы з Магілёва Г. Дуброўскі, інжынер з Жодзіна А. Доўгі, бабруйчанін Л. Забэльскі. Уносяць свой уклад у надзённую дыскусію беларусы, якія жывуць і працуюць за межамі рэспублікі (успомнім наш нядаўні агляд п'ямай гэтай катэгорыі чытачоў). Пішуць інжынер Ф. Нью-

чы, вельмі каштоўны артыкул напісаў Л. Лыча, — піша мінчанка, выкладчыца рускай мовы М. Шчукіна. — Беларускаю мову трэба ратаваць, і ратаваць так, як гэта бачыцца гісторыку». «Артыкул Л. Лыча мяне ўсхваляваў, навіў на роздум, — дзеліцца В. Брычыкаў з Салігорска. — Так, прыйшоў час вяртання да вытокаў». «Тое, што напісаў Леанід Лыча, — не проста артыкул, а сапраўдны навуковы праца, цэлая праграма адраджэння нашай мовы, — піша рабочы МФЭЗ А. Літвінаў. — Малайчына аўтар! Ну то не быў бы доктар навук!» Высокую ацэнку даюць артыкулу настаўніца беларускай мовы і літаратуры СШ № 121 г. Мінска А. Бурбоўская, наш бабруйскі чытач, служачы І. Машчыкі, віцебскі інжынер В. Кухто, мінчанін Я. Казлоўскі. «Вельмі карысна было пазнаёміцца з артыкулам Л. М. Лыча, — піша вядомы ўжо газеце аўтар, дызайнер Беларускага оптыка-механічнага аб'яднання А. Цяхановіч. — Паболей бы такіх артыкулаў, з такім сапраўды навуковым даследаваннем праблемы, з такім глыбокім і аб'ектыўным асвятленнем усіх старонак нашай культуры і гісторыі. І яшчэ адзін, на заканчэнне, водгук. «Дзвюма рукамі галасую за ўсё тое, што напісана ў артыкуле Леаніда Лыча, — значае наш мінскі чытач і аўтар, кандыдат тэхнічных навук А. Каўцэвіч. — Сёння на двары перабудова, ідзе абнаўленне ўсіх сфер жыцця, амаль ва ўсіх рэспубліках адбываюцца становішчы перамены; пара і ў нас прыняць закон аб мове, аб яе функцыянаванні на дзяржаўным узроўні».

БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ — СТАТУС ДЗЯРЖАЎНАЙ

АГЛЯД ПОШТЫ

жаўнасці мовы ў межах рэспублікі. Станоўчае вырашэнне яго — надзейны шлях уратавання роднай спадчыны».

Чытачы падтрымліваюць, прапаноўваюць, палемізуюць, ставяць пытанні і адказваюць на іх. «Ці беларусы мы?» — пытаецца маладая паэтэса Марыя Баравік, якая працуе бібліятэкарам у г. п. Падсвілле Глыбоцкага раёна. І працягвае далей: «У нас ёсць усё, каб быць народам, быць нацыяй. І наша мова ў нас ёсць. Няма вольна толькі высокай маральнасці ў тых, хто груба, зняважліва адмаўляе беларускую мову як самы галоўны элемент нацыянальнай культурынай спадчыны... Двухмоўе? А хто ж супраць яго? Дасканала ведай сваю нацыянальную мову. І хай будзе хоць дзесяцімоўе. Колькі ты ведаеш моў, столькі ты адкаваны чалавек. Гавары беларус з беларусам на рускай мове, з рускім на рускай, з літоўцам на рускай і літоўскай і г. д. Абы ўсе разумелі адзін другога, адзін другога не крыўдзілі, не прыніжалі, а жылі ў дружбе. Але дзяржаўнай трэба лічыць беларускую, інакш якая ж мы тады рэспубліка?». «Што рабіць? Што трэба рабіць, каб зберагчы каштоўны скарб беларускага народа — яго мову? — задумваецца ў сваю чаргу Кацярына Ляпачына, дырэктар клуба Асіповіцкага кардонна-рубероіднага заводу. — Зразумела толькі адно: разам з іншымі надзённымі пытаннямі, пытаннямі экалогіі, сацыяльнай справядлівасці і г. д., павінна вырашацца пытанне са становішчам нашай мовы. Лічу, што так званое «беларускае пытанне» павінна заняць

і дасягнуць ім заваёвы ў галіне прыгожага пісьменства гавораць самі за сябе». «Ленін і нацыянальныя мовы» — тэма разгоруэтага даследавання, якое даслаў нам наш даўні чытач і аўтар Валерый Васільевіч Голуб. «У. І. Ленін у сваіх працах па нацыянальным пытанні, — піша В. Голуб, — не толькі патрабаваў ажыццяўлення палітыкі раўнапраўя нацыі ў шматнацыянальнай краіне, але і вылучаў асобна як асаблівую мэту раўнапраўе моў, дакладней: раўнапраўе ўжытку моў. Гэтым самым ён папярэджаў розныя гіпертрафіраваныя ўяўленні, імкнуўся пазбавіць сацыялізм ад такой хваробы, як скажэнні ў галіне ўжытку роднай мовы. Сёння мы маем гэтую праблему, і маем толькі таму, што поўнацю «забылі» ленынскае вучэнне ў дачыненні да мовы, адышлі да іншай палітыкі, якая грунтуецца на так званым праве асобнага чалавека «выбару мовы». Гэтая моўная палітыка далёкая ад ленынскай».

Вялікая група (105 подпісаў) выкладчыкаў, студэнтаў і работнікаў Беларускага тэхналагічнага інстытута імя С. М. Кірава ставіць пытанне аб ужыванні беларускай мовы на чыгуначным транспарце, аб уведзенні двухмоўнай зрокавай і сляховой інфармацыі на вакзалах, двухмоўнай абвесткі ў цягніках і электрычках, аб выданні даведнікаў руху цягнікоў на беларускай мове.

Самыя розныя аспекты набалелай праблемы закранаюць у сваіх пісьмах і допісах мінчане Н. Дашкевіч, У. Голубеў, С. Дычок, Я. Печкава, А. Чыгрын. Пішуць з Гомеля радыё-

нью з Вільноса, служачы М. Ярачак з Рыгі, інжынер М. Роўба з Таліна, выкладчык рускай і англійскай моў Д. Ярашэўскі (ГДР). А вось словы нашага сябра, які жыве ў г. Ірпень Кіеўскай вобласці: «Лічу, што на тэрыторыі Беларусі дзяржаўнай мовай павінна быць толькі беларуская, — піша Украінец Лашчэнка Сяргей Іванавіч (ывучыў беларускую мову і піша на ёй). — Рускай жа мове нішто, мне здаецца, не пагражае. А калі б і пагражала, дык беларусы, думаю, прынялі б усё захады для яе падтрымкі. А пакуль што адраджаць трэба менавіта беларускую мову... Справа гэтая, пры жаданні, рэальная. Калі ўжо я, украінец, здолеў навучыцца чытаць і пісаць па-беларуску, дык лічу, жыхару Беларусі гэта зрабіць нашмат лягчэй (якой бы нацыянальнасці ён ні быў)».

Асобную групу пісьмаў складаюць — па эмацыянальнай талнальнасці і аднадушнасці, — тыя, што з'явіліся дружна, адно за адным, у адказ на артыкул доктара гістарычных навук Л. М. Лыча (нумар за 28.04.1989 г.). «З вялікай цікавасцю прачытаў у вашай газеце артыкул доктара гістарычных навук Л. М. Лыча «Беларуская мова — статус дзяржаўнай». Шаноўны гісторык быццам падслухаў і мае думкі, бо я таксама лічыў і лічу, што выратаваць лёс роднай мовы можа толькі наданне ёй статусу дзяржаўнай. Іншага выхаду няма...» Такімі словамі пачынае свой водгук жыхар г. п. Гарадзішча Баранавіцкага раёна, ветэран працы Шырко Анатоль Іванавіч. «Вельмі станоў-

вае пытанне аб статусе беларускай мовы. Адзін з нашых старэйшых чытачоў, ветэран вайны і працы Яфім Іванавіч Кохан (жыве ў г. Багародзіцка Тульскай вобласці) так і назваў свой ліст: «Безумоўная гаворка на моўную тэму». «Справа перабудовы, справа ачышчэння сацыялізму ад нездаровых дэфармацый патрабуе вярнуць беларускай мове дзяржаўны статус, дадзены ёй Кастрычнікам, Леніным, Савецкай уладай і адабраны потым сталіншчынай і застоішчынай, — піша Я. Кохан. — У нас ёсць два вопыты. Першы вопыт адраджэння мовы і другі вопыт выраджэння мовы. Зараз перабудова вымагае выбраць першы вопыт, першы шлях. Праўда, прыхільнікі другога вопыту спрабуюць аспрэчваць аксіёму, ставяць палкі ў калёсы перабудовы. Трэба змагацца, трэба даваць ім адпор». «Піша вам чытач «ЛіМа» Кукасаў Рыгор Уладзіміравіч, — наступны ліст. — Мне 40 год. Працую тэхнолагам на завочы. Жанаты. Маю трое дзяцей. Жонка — настаўніца беларускай мовы і літаратуры. З вялікай цікавасцю сочыў за дыскусіяй, прысвечанай становішчу роднай мовы, вельмі ўдзячны вам за артыкулы Пімена Панчанкі, Генрыха Далідовіча, Ніла Гілевіча, Галіны Айзенштат, гісторыка Леаніда Лыча. Хацеў бы сказаць вольна, што ў нас выдаюцца розныя ўказы, якія як быццам скіраваны супраць «парушэння законных правоў грамадзян» (Указ ад 31.03.89 г.). А ці не лепш было б выдаць указ аб праве грамадзян рэспублікі карыстацца паўсюдна сваёй мовай?» А вось ліст з Маладзечна. Аўтар яго рабочы Сусун Валяцін Мацвеевіч. «Калі мне прыходзіцца пагаварыць на добрай беларускай мове, то павышаецца настрой і на ўсе нягоды гляджу больш аптымістычна, — піша В. Сусун. — Я цалкам падтрымліваю тую публікацыю, дзе гаворыцца аб дзяржаўнасці беларускай мовы. Рашэнне аб гэтым адкладваць далей нельга. На працягу тысячагадовай гісторыі беларусы заха-

вае пытанне аб статусе беларускай мовы. Адзін з нашых старэйшых чытачоў, ветэран вайны і працы Яфім Іванавіч Кохан (жыве ў г. Багародзіцка Тульскай вобласці) так і назваў свой ліст: «Безумоўная гаворка на моўную тэму». «Справа перабудовы, справа ачышчэння сацыялізму ад нездаровых дэфармацый патрабуе вярнуць беларускай мове дзяржаўны статус, дадзены ёй Кастрычнікам, Леніным, Савецкай уладай і адабраны потым сталіншчынай і застоішчынай, — піша Я. Кохан. — У нас ёсць два вопыты. Першы вопыт адраджэння мовы і другі вопыт выраджэння мовы. Зараз перабудова вымагае выбраць першы вопыт, першы шлях. Праўда, прыхільнікі другога вопыту спрабуюць аспрэчваць аксіёму, ставяць палкі ў калёсы перабудовы. Трэба змагацца, трэба даваць ім адпор». «Піша вам чытач «ЛіМа» Кукасаў Рыгор Уладзіміравіч, — наступны ліст. — Мне 40 год. Працую тэхнолагам на завочы. Жанаты. Маю трое дзяцей. Жонка — настаўніца беларускай мовы і літаратуры. З вялікай цікавасцю сочыў за дыскусіяй, прысвечанай становішчу роднай мовы, вельмі ўдзячны вам за артыкулы Пімена Панчанкі, Генрыха Далідовіча, Ніла Гілевіча, Галіны Айзенштат, гісторыка Леаніда Лыча. Хацеў бы сказаць вольна, што ў нас выдаюцца розныя ўказы, якія як быццам скіраваны супраць «парушэння законных правоў грамадзян» (Указ ад 31.03.89 г.). А ці не лепш было б выдаць указ аб праве грамадзян рэспублікі карыстацца паўсюдна сваёй мовай?» А вось ліст з Маладзечна. Аўтар яго рабочы Сусун Валяцін Мацвеевіч. «Калі мне прыходзіцца пагаварыць на добрай беларускай мове, то павышаецца настрой і на ўсе нягоды гляджу больш аптымістычна, — піша В. Сусун. — Я цалкам падтрымліваю тую публікацыю, дзе гаворыцца аб дзяржаўнасці беларускай мовы. Рашэнне аб гэтым адкладваць далей нельга. На працягу тысячагадовай гісторыі беларусы заха-

вае пытанне аб статусе беларускай мовы. Адзін з нашых старэйшых чытачоў, ветэран вайны і працы Яфім Іванавіч Кохан (жыве ў г. Багародзіцка Тульскай вобласці) так і назваў свой ліст: «Безумоўная гаворка на моўную тэму». «Справа перабудовы, справа ачышчэння сацыялізму ад нездаровых дэфармацый патрабуе вярнуць беларускай мове дзяржаўны статус, дадзены ёй Кастрычнікам, Леніным, Савецкай уладай і адабраны потым сталіншчынай і застоішчынай, — піша Я. Кохан. — У нас ёсць два вопыты. Першы вопыт адраджэння мовы і другі вопыт выраджэння мовы. Зараз перабудова вымагае выбраць першы вопыт, першы шлях. Праўда, прыхільнікі другога вопыту спрабуюць аспрэчваць аксіёму, ставяць палкі ў калёсы перабудовы. Трэба змагацца, трэба даваць ім адпор». «Піша вам чытач «ЛіМа» Кукасаў Рыгор Уладзіміравіч, — наступны ліст. — Мне 40 год. Працую тэхнолагам на завочы. Жанаты. Маю трое дзяцей. Жонка — настаўніца беларускай мовы і літаратуры. З вялікай цікавасцю сочыў за дыскусіяй, прысвечанай становішчу роднай мовы, вельмі ўдзячны вам за артыкулы Пімена Панчанкі, Генрыха Далідовіча, Ніла Гілевіча, Галіны Айзенштат, гісторыка Леаніда Лыча. Хацеў бы сказаць вольна, што ў нас выдаюцца розныя ўказы, якія як быццам скіраваны супраць «парушэння законных правоў грамадзян» (Указ ад 31.03.89 г.). А ці не лепш было б выдаць указ аб праве грамадзян рэспублікі карыстацца паўсюдна сваёй мовай?» А вось ліст з Маладзечна. Аўтар яго рабочы Сусун Валяцін Мацвеевіч. «Калі мне прыходзіцца пагаварыць на добрай беларускай мове, то павышаецца настрой і на ўсе нягоды гляджу больш аптымістычна, — піша В. Сусун. — Я цалкам падтрымліваю тую публікацыю, дзе гаворыцца аб дзяржаўнасці беларускай мовы. Рашэнне аб гэтым адкладваць далей нельга. На працягу тысячагадовай гісторыі беларусы заха-

ПАТРЭБНЫ ГРУНТОЎНЫЯ МЕРЫ

Каб стаць настаўнікам гісторыі ў сярэдняй школе, студэнт п'яці гадоў вучыцца ва ўніверсітэце. Такі самы тэрмін адводзіцца на падрыхтоўку спецыяліста іншага профілю, напрыклад, выкладчыка рускай мовы і літаратуры. Ці можна за гэтыя ж пяць гадоў падрыхтаваць прафесіянала не па адной, а адразу па дзвюх спецыяльнасцях? Логіка падказвае: нельга. Між тым, беларускія аддзяленні філалагічных факультэтаў ва ўсіх трох універсітэтах рэспублікі былі ператвораны ў беларуска-рускія. Рабілася гэта з разлікам рыхтаваць настаўнікаў шырокага профілю.

17 лютага 1987 г. загадам № 790 Міністэрства вышэйшай адукацыі СССР зацвердзіла новы пералік спецыяльнасцей, па якіх павінны рыхтавацца кадры ў вышэйшых навучальных установах краі-

ны. Замест ранейшай спецыялізацыі — «нацыянальная і руская мовы і літаратуры» стала — «мовы і літаратуры народаў СССР (з указаннем мовы)». З рэдацыі і надзейі сустрэлі гэты загад многія студэнты і выкладчыкі. Але хоць і прайшло ўжо з таго часу два гады, справа не зрушылася з месца. Прычына? Ніяк не могуць у нашым рэспубліканскім міністэрстве скласці новы вучэбны план. А то, бывае, дзводзіцца нам чуюць і такія дзіўныя меркаванні — ці варта наогул адкрываць чыста беларускае аддзяленне? Маўляў, на філфаку пераважаюць дзяўчаты, выйдзе каторая замуж за афіцэра, паедзе з ім куды-небудзь у Тамбоўскую вобласць і не зможа там уладкавацца, маючы такую вузкую прафесію... Быццам так ужо ўсе і пойдучы замуж за афіцэраў. А пакуль

што даводзіцца сустракацца з абыякавым чыноўніцкім стаўленнем і да лёсу беларускай мовы і культуры, і да якасці спецыялістаў, якія ў нас рыхтуюцца.

Не верыцца, што названы вышэй загад будзе выконвацца з наступнага навучальнага года, бо, напрыклад, у Гродзенскім універсітэце ўжо набралі будучых студэнтаў на падрыхтоўку аддзялення па ранейшай двухмоўнай спецыяльнасці. Тое самае фактычна адбываецца і ў БДУ імя У. І. Леніна.

М. С. Гарбачоў належаць словы: «Сілы тармажэння існуюць і ў духоўнай сферы. Можна, тут нават мацнейшыя, чым у любой іншай». На жаль, гэта праўда.

У «Асноўных мерапрыемствах па далейшаму развіццю народнай асветы ў Беларускай ССР» гаворыцца пра неабходнасць «павялічыць колькасць гадзін па вывучэнні беларускай мовы на ўсіх факультэтах педінстытутаў і педагогічных аддзяленнях універсітэтаў». Не ведаю, як у іншых вышэйшых навучальных установах, а ў Гродзенскім універсітэце планавалася летась правесці заняткі па беларускай мове і літаратуры (40 гадзін) толькі на адным (гістарычным) факультэце. Паколькі гэты курс быў факультэцкі, на першыя заняткі прыйшло ўся-

го 6 студэнтаў, а пасля і тыя, даведаўшыся, што ні залікаў, ні экзаменаў па гэтых прадметах не будзе, перасталі наведваць лекцыі.

У памянёных «Асноўных мерапрыемствах...» сказана: «Дабівацца, каб кожны жыхар рэспублікі добра ведаў беларускую і рускую мовы, валодаў імі». Адным з несумненых сродкаў авалодання беларускай мовай з'яўляецца рэгулярнае чытанне беларускамоўных газет. Аднак наша абласная газета, многія раённыя, шматтыражка «Гродзенскі універсітэт» па-ранейшаму выходзяць на рускай мове. Нядаўна «Гродзенская праўда» адказала чытачам, што «вопрос об издании газеты на двух языках изучается, но в 1989 году газета будет издаваться только на русском языке».

Каб беларуская мова адчувала сябе не падчаркай на роднай зямлі, не гошцем, а гаспадаром у сваёй хаце, патрэбны грунтоўныя меры. Неабходна, як гаварыў на X сесіі Вярхоўнага Савета БССР дэпутат Г. Бураўкін, «надаць беларускай мове нароўні з рускай статус дзяржаўнай, што забяспечыла б не дымагічнае, а практычнае двухмоўе».

І. ЛЕПЕШАЎ,
прафесар Гродзенскага ўніверсітэта
імя Янкі Купалы.

Віншуем лаўрэатаў

На чарговым пасяджэнні прэзідыума праўлення Саюза пісьменнікаў БССР прысуджаны літаратурныя прэміі. Прэмія імя Аркадзя Куляшова адначасна кірава вершаў і паэм Казіміра Камейшы «Пярэймы дня». Рыгору Шкрабе за кнігу літаратурна-крытычных артыкулаў «Энергія слова» нададзена годнасць лаўрэата Літаратурнай прэміі імя Івана Мелена.

Паэзія Казіміра Камейшы заўсёды прываблівала аднасцю лірычнага героя з роднымі аўтару мясцінамі. Гэта павязь з дарогі і блізім паэту з маленства, што так хораша адчувалася ў зборніках «Мембрана», «Тут мае вёсны прычалены», «Сябрына» і іншых, у новай кнізе «Пярэймы дня» раскрылася сваімі новымі гранямі. «У прастор, што хваляй жытоў разгайданы, як на крылах лячу», — прызнаецца аўтар і адсюль, дзе памятна ледзь не кожная сцяжына, спрабуе зразумець сам час, імкнецца глянуць глыбей у душу чалавека, які на віхурных срыжываных эпохі захаваў здольнасць любіць, марыць, змагацца за ўсё лепшае і святое.

Дзень сённяшні і ўчарашні ў зборніку цесна ўзаемазвязаны, бо К. Камейша глядзіць на з'явы жыцця ў іх дыялектычным адзінстве. Вяртанне да вытокаў у дадзеным выпадку — тое маральнае, духоўнае ачышчэнне, якое дазваляе адкрытымі вачыма глядзець на свет і людзей.

Пачатковыя радкі паэмы «Дом» у нейкай ступені набываюць абагульняючы сэнс:

Мурожна, і мядова, і трывожна
Увечары ля Нёмана-ракі.
Ну вось і грузавік — мой спадарожнік.
Давай, браток, кіруй у Навіні.

Родная паэтва вёска Малая Навіні, што на Стаўбцоўшчыне, гэта сапраўды Дом, але не прыстанішча, дзе ён жыў, а як частка самой Радзімы. Сюды аўтар зазірае не выпадковым гасцем, а чалавекам, які шмат пражыўшы ў горадзе, не страціў цікавасці да турботнай працы хлябароба. Старонкі лірычнага дзённіка «Ад Кромані да Свіцязі» — своеасаблівы працяг гэтай паэмы. Тут таксама размова аб сённяшніх вёсках і яе людзях, але вядзецца яна на дакументальнай аснове, паэт называе тых працаўнікоў, якія прываблілі яго сваёй самаадданай працай.

Які ў ранейшых кнігах. К. Камейша не абмянае тэмы Вялікай Айчыннай вайны.

Па-свойму асэнсоўвае тэму нахання, дружбы, з замілаваннем піша пра характэрна Нёманскага краю.

Рыгор Шкраба, як вядома, належыць да тых беларускіх крытыкаў і літаратурна-знаўцаў, хто пастаянна трымае ў полі свайго зроку пытанні моўнага майстэрства пісьменнікаў. Новая кніга даследчыка «Энергія слова» ў гэтым сэнсе не выключэнне. Артыкулы, якія ўвайшлі ў яе, закранаюць такія пытанні, як мова і стыль, майстэрства пісьменніка і выкарыстанне фальклору, выбар героя і індывідуалізацыя яго мовы...

Глыбінёй аналізу, шырынёй ахопу праблем вылучаюцца публікацыі манатрафічнага плана — «На кожны дзень», «Жыццё слова», «Крыніца вобразаў», «Дзе што сказаць...». У іх крытык звяртаецца да твораў многіх аўтараў, абагульняючы назіранні, пачэрпнутыя пры знаёмстве з кнігамі, якія яго найбольш усхвалявалі ці, наадварот, выклікалі крытычныя заўвагі.

Уяўленне аб пазіцыі даследчыка пашыраюць матэрыялы, у якіх, як правіла, гаворка засяроджана на творчасці пэўнага пісьменніка ці ўвогуле на адной полі. Сяжам, у артыкуле «На малым полі» даследчык падрабязна разглядае творчасць А. Чарнышэвіча-навеліста, раскрываючы свет «малой прозы» гэтага пісьменніка, эпіка на сіладу таленту».

Па высокаму рахунку вядзе Р. Шкраба размову аб кнізе прозы Х. Лялюко «Дарога пад гару», невыпадкова вылучаючы яе творчасць з шэрагу іншых дэбютантаў, перш за ўсё дзякуючы жывой, сарвавітай мове.

І, вядома, ж. вострапраблемныя, магчыма, у нечым і палемічныя артыкулы «Пра спецыфіку літаратуры», «Асцярожна — школа!», у якіх аўтар выяўляе сваю прынцыповую не толькі пісьменніцкую, але і грамадзянскую пазіцыю, калі турбавана за лёс выкладання беларускай літаратуры ў школе.

Гаворка гэтая пачынае набываць новыя грані, калі крытык пашырае яе турботай пра лёс нацыянальнай культуры, пра яе адраджэнне.

Гадзі рэпрэсій і застою прывялі як вядома, да скажэння ў нацыянальнай сферы, у тым ліку і ў галіне ўзаемаадносін паміж рознымі нацыямі ў саюзных рэспубліках. Сёння становішча мяняецца да лепшага. Працэсы, якія адбываюцца, напрыклад, у Латвіі, не могуць не закранаць, не падымць нацыянальную самасвядомасць у нацыянальных меншасцяў, што жывуць побач з латышамі, у тым ліку і ў беларусаў. Ужо сёння ў Латвіі створаюцца 15 нацыянальных культурных таварыстваў — рускае, украінскае, польскае, літоўскае, эстонскае, малдаўскае, нямецкае, цыганскае, армянскае і інш., — якія аб'ядналіся ў Асацыяцыю нацыянальных культурных таварыстваў у Латвіі. У гэты лік уваходзіць і Беларускае культурнае таварыства «Світанак». Стварэнню гэтых таварыстваў спрыялі не толькі галос-

між асеўшымі ў Латвіі беларусамі, калі тут было заснавана ў 1921 годзе Беларускае культурна-асветніцкае таварыства «Бацькаўшчына». Тады ж, дзякуючы дапамозе і ўвазе да беларусаў вядомага латышкага паэта, сапраўднага інтэрнацыяналіста Яніса Райніса, у 20 — 30-я гады ў Рызе, Даўгаўпілсе і Лудзе існавалі беларускія гімназіі, а ў вёсках Латгалі дзесяткі пачатковых беларускіх школ. У Рызе ў той час меліся Беларуска-латвіцкія курсы, існаваў народны тэатр, а Беларускае выдавецтвам у Латвіі выдаваліся на роднай мове падручнікі і мастацкая літаратура, календары, паштоўкі, чатыры газеты і два часопісы.

У 1940 г. беларускія школы ў Латвіі былі зачынены, перастала існаваць культурна-асветніцкае таварыства «Бацькаўшчына».

Перабудова і міжнацыянальныя адносіны

ЗБІРАЕ НАС «СВІТАНАК»

насць і дэмакратызацыя, але і падтрымка з боку кіраўніцтва рэспублікі, яе перабудовачных сіл.

У матэрыялах XIX партканферэнцыі адзначана: «...каб нацыянальнасці, якія пражываюць за межамі сваіх дзяржаўна-тэрытарыяльных утварэнняў або якія не маюць іх, атрымалі больш магчымасцей для рэалізацыі нацыянальных запатрабаванняў, асабліва ў сферы адукацыі, зносін, народнай творчасці, а таксама для ўтварэння ачагоў нацыянальнай культуры». Так, менавіта праз культуру трэба збліжаць нацыі, а не праз растварэнне нацыянальных моў і культур. Праз іх росквіт. Бо толькі багаццем сваіх нацыянальных колераў яны змогуць стварыць багаты букет шматнацыянальнай культуры.

Першы ўстаноўчы сход Беларускага культурнага таварыства «Світанак», які адбыўся ў лістападзе 1988 года ў Зялёнай зале Малой гільдыі ў Старой Рызе, зацікавіў многіх і прайшоў даволі бурна, у дыскусіях і спрэчках. Ініцыятыўная група, якая арганізавала таварыства, ведала, што самым балючым пытаннем для беларусаў сёння з'яўляецца стан роднай мовы. Таму было вырашана паставіць галоўнай мэтай дзейнасці нашага таварыства на сённяшнім этапе адраджэнне роднай мовы, а разам з ёю і нацыянальнай культуры сярод беларусаў у Латвіі, якіх тут сёння налічваецца звыш 111 тысяч. Але каб пашырыць родную мову сярод іх, члены нашага таварыства павінны самі ёю валодаць і карыстацца на ўсіх сваіх вечарах і сходах, а хто не валодае — у вызначаны тэрмін (год, два ці тры) праз вячэрнія класы беларускай мовы павінен яе вывучыць. Пра гэта нават гаворыць адзін з пунктаў у статуте нашага таварыства. Дарэчы, менавіта па гэтым пункце наша таварыства разыходзіцца з беларускай змяляцкай секцыяй Балта-Славянскага таварыства, якое мае назву Беларускае культурнае таварыства «Раніца», пра якую згадваўся ў «ЛіМе» раней.

Сёння мы не можам пагадзіцца з ранейшымі падыходамі да беларускай культуры, калі людзі прыкрываліся беларускай шыльдай, атрыбуцькія ці арнаментам, а самі не маглі сказаць слова на роднай мове. Раз мы таварыства культуры, то ці можам мы прапагандаваць нацыянальную культуру сярод беларусаў на іншай мове?

Хоць старажытная Рыга і далёка ад Беларусі, аднак беларуская мова тут ужо гучала з XIII ст. з часу падпісання (1229 г.) паміж Рыгай і Полацкім княствам дагавора аб вольным гандлі. Яе можна было пачуць ад беларускіх купцоў, стругаўшчыкоў і плятонаў ля прычалы Рыгі, у гандлёвых канторах, якія тут мелі беларускія купцы. Дарэчы, не выключана, што адна з іх належала Луку Скарыне — бацьку нашага слаўтага першадрукара і асветніка. Беларускую мову можна было пачуць і ў царквы св. Міколы, што знаходзілася ў XVI ст. у адным з кварталаў Рыгі, а ў XVIII — XIX стст. ля Троіцкай царквы, якая была прыгнана на плятах беларускімі плятонамі і ўстаноўлена ў Рызе на востраве Кліверсала і ў народзе называлася Беларускай. Аднак часцей і больш упэўнена загучала гэта мова па-

Сёння колькасць беларусаў у Латвіі ў чатыры разы большая ў параўнанні з даваенным часам. І хоць становішча ў іх для таго, каб мець пастаянную сувязь з роднай Беларуссю, з яе культурнай памога лепшае, чым у часы буржуазнай Латвіі, аднак нацыянальная самасвядомасць намнога ніжэйшая. Аб гэтым гаворыць і тое, што родная мова сёння ў беларускіх сем'ях, што жывуць у Латвіі, не гучыць, беларускія кніжкі ў хатніх бібліятэках не ў кожнага сустрачэнь, не кажучы ўжо пра беларускі друк. Вось і жывуць яны адарванымі ад сваіх каранёў, ад нацыянальнай культуры. Таму і не дзіва, што некаторыя з іх у анкеце пад час перапісу роднай мовай называлі рускую. І толькі запіс у пашпарта гаворыць аб іх прыналежнасці да беларусаў.

Ну ды хоць многія знаходзяцца яшчэ ў палоне мінулага, можна гаварыць і аб прыкметах адраджэння. Аб гэтым гавораць і наведванні нашых вечараў, і тое, як на вечарах у кніжным кіёску разбіраюцца беларускія слоўнікі, мастацкая літаратура на роднай мове. Аб гэтым гавораць і запісы ў вячэрнія класы беларускай мовы для дзяцей і дарослых, у дзіцячую студию выяўленчага мастацтва «Вясёлка», у якой выкладанне будзе весціся на роднай мове, у беларускі тэатр мініяцюр (студыя і тэатр адкрыюцца з новага навучальнага года). Людзей гэта ўсё цікавіць, ім толькі трэба падказаць, дапамагчы. А гэта, мы лічым, і ёсць адзін з галоўных прычынаў нашага таварыства. Вось хоць бы такі прыклад. Больш за дзевяць чалавек сабралася на адну з нашых вечарынаў. А перад гэтым я зайшоў на пошту і запоўніў 30 бланкаў падпіскі на «Літаратуру і мастацтва». На іх заставалася толькі запісаць адрас абанента, апліцы на пошце квітанцыі і чакаць праз паўтара месяца сам шотыднёвік. На той вечарыне я прапанаваў тым, хто не мае падпіскі на «Літаратуру і мастацтва», падысці да мяне і атрымаць запоўненыя бланкі. Цяжка было паверыць, як хутка пара-збіралі гэтыя бланкі, і мне толькі засталася пашкадаваць, чаму я не ўзяў з сабой сотню экзэмпляраў. Але тыя, каму іх не хапіла, не былі расчараваны, бо было абвешчана, што на наступны дзень можна зайсці на пошту і падпісацца на любую беларускую газету, не чакаючы падпіскі да наступнага года.

Так, людзям сёння патрэбна дапамога, патрэбна неабходная інфармацыя. Бо ў іх пачала расці нацыянальная самасвядомасць, з'явілася цікавасць да малой радзімы, да сваіх каранёў, да роднай мовы, гісторыі і культуры. І з'яўленне ў Рызе Беларускага культурнага таварыства «Світанак» — зусім не выпадковасць. Наша таварыства, мы лічым, — гэта аднаўленне дзейнасці былога культурна-асветніцкага таварыства «Бацькаўшчына», пасля больш як саракагадовага перапынку.

Мы лічым, што праз дотык да нацыянальнай культуры, праз духоўнае ўзбагачэнне кожнага чалавека стане лепш разумець каштоўнасць гэтай культуры ў развіцці грамадства, стане выразней адрознічваць нацыянальнае ад нацыяналістычнага.

Хоць беларусы даўно жывуць у Латвіі, але пра іх тут мала што ведаюць. Таму

наша таварыства сваёй дзейнасцю хоча прапагандаваць нацыянальную культуру і гісторыю сярод латышоў і іншых нацыянальнасцяў, што жывуць у рэспубліцы. Хоча прапагандаваць беларуска-латышкай культурнай сувязі і арганізаваць музей гэтых сувязей.

«Світанак» сваю дзейнасць пачаў не так даўно, аднак пра яго праца ўжо можна трохі сказаць. Адзін з першых вечараў таварыства быў прысвечаны сустрэчы з паэтам і публіцыстам Сяргеем Панізікам, які даўно даследуе беларуска-латышкай сувязі, перакладае латышскіх паэтаў і шмат зрабіў па ўзмацаванні дружбы паміж двума народамі-суседзямі. На гэтым вечары былі цёпла сустрэты выступленні даследчыкаў латышка-беларускіх сувязей, перакладчыкаў з беларускай на латышскую мову Мірдзы Абалы і Яніса Османіса. З цікавасцю

прысутныя слухалі ўспаміны былой вучаніцы Беларускай школы ў Латвіі Ірыны Сяргееўны Сахаравай, дачкі вядомага беларускага этнографа, фалькларыста і педагога С. П. Сахарова. Поўную залу збірала два вечары таварыства з цыклам «Святыні майго народа». Першы вечар быў прысвечаны гісторыі Беларусі, на якім была прачытана лекцыя аб старажытнай беларускай сімволіцы, пастаўлена п'еса — мініяцюра на гістарычную тэму, якую напісаў і выдатна выканаў Сяргей Кузняцоў. Членамі таварыства чыталіся вершы на гістарычную тэматыку, напісаныя ў розныя часы і рознымі аўтарамі. Другі вечар быў прысвечаны роднай мове. Даволі нечаканым і цікавым было выступленне на вечары вядомага беларускага гісторыка з Ленінграда Валянціна Грыцкевіча. Вельмі парадавалі нас народнымі песнямі мінскі фальклорны ансамбль «Дзянінца», а выкананнем літоўскага, латышкага і беларускага танцаў — мясцовы ансамбль «Ліго».

Сёлетняй вясной у Латвіі адбылося дзіцячае свята мовы, на якім разам з латышкай гучалі мовы народаў Латвіі. У гэтым свяце прымалі ўдзел і дзеці бацькоў з нашага «Світанка». Заўсёды рады мы, калі ў Рыгу прыязджаюць нашы землякі з роднай Беларусі. Пры сустрэчы з імі мы як бы пераносімся на бацькаўшчыну, а тое мастацтва, якое яны прывозяць, нам дае магчымасць дакрануцца да сваёй нацыянальнай культуры, бліжэй яе пазнаць. Гэта мы адчувалі, калі віншавалі групу беларускіх мастакоў «Няміга» на адкрыцці ў Рызе выставкі іх твораў, і калі глядзелі чароўныя «Лявоніху», «Мікіту», «Крутху» і іншыя танцы ў Рыжскай філармоніі ў выкананні Дзяржаўнага ансамбля танца БССР. Таму хацелася б, каб на гэта больш звярнулі ўвагу і Міністэрства культуры БССР, і Беларускае фонд культуры.

Працы ў нас наперадзе яшчэ шмат і шмат спатрэбіцца нам дапамогі. Павінен сказаць, што мясцовыя ўлады стараюцца спрыяць нам. Дом культуры Рэспубліканскага савета прафсаюзаў у Малой гільдыі даў нам прытулак, выдзяляе кожны месяц вялікую залу, аздобленую старымі вітражамі. А ў гэты час Савет Міністраў Латвійскай ССР шукае для нашага таварыства асобнае памяшканне. Міністэрства асветы выдзеліла адну з рыжскіх школ для нядзельных і вячэрніх класаў беларускай мовы, і настаўнікам гэтых класаў за ўрок будзе аплатаваць так, як і за выкладанне ў беларускай дзіцячай мастацкай студыі. Рыжскае выдавецтва рыхтуе зборнік «Гісторыя школ народаў Латвіі», дзе будзе расказана і пра беларускія школы. Мясцовы друк заўсёды прадастаўляе свае старонкі для прапаганды і інфармацыі дзейнасці нашаму таварыству (як і іншым нацыянальным культурным аб'яднанням). Прадастаўленне магчымасцей усім народам Латвіі рэалізаваць свае нацыянальна-культурныя, духоўныя запятанні спрыяе дружбе паміж народамі, сапраўднаму інтэрнацыяналізму.

Вячка ЦЕЛЕШ,
член рады БКТ «Світанак».
г. Рыга.

Не ўсе літаратары дзеліцца творчымі планамі — рэч вядомая. Аднак мы рызыкнулі, тым не менш, звярнуцца да некаторых з пытаннямі. Дык вось: якія задумы выпяваюць? Ці просяцца на паперу тэмы сённяшняга грамадскага абнаўлення? Як паўплывала на Вашу творчасць адмена «забаронных» тэм? Наколькі дае пра ся-

бе знаць унутраны цензар, які, бадай, у кожнага з нас пасяліўся ў душы? Ці хацелі б Вы змяніць творчы почырк і калі так, то з чым гэта звязана?

З гэтымі пытаннямі мы звярнуліся найперш да празаікаў. Аднак тых, хто адгукнуўся, і прапануем увазе чытачоў.

Алесь АСІПЕНКА

МІНУЛАЕ — СТРОГІ НАСТАЎНІК

Зазвычай было так: пасля пытанняў на агульналітаратурныя і канкрэтна творчыя тэмы вядучы гутаркі цікавіўся, якія задумы выпяваюць у пісьменніцкай галаве. У вядучага са схільнасцю да патэтыкі пытанне гучала ўзнёсла: «Якім творам у бліжэйшы час шапоўны пісьменнік парадзе чытача?»

Хто не валодаў гумарам, адказваў з наўнай шчырасцю, чым ён будзе «радаваць» чытача, які, можа, і не хацеў радавацца. Хто валодаў, усяляк ухіляўся ад адказу. Таму і замацавалася за літаратурным людзям гумарыстычнага складу меркаванне, што ён не любіць

дзеліцца творчымі планамі з чытачом і прэсай.

А тут, у анкетзе «ЛіМа», традыцыйна апошняе пытанне пастаўлена назнарок першым: «Якія задумы выпяваюць?» І кропка! І паспрабуй абдызі ў лоб пастаўленае пытанне. Не маеш задум, тады і ўсе наступныя пытанні анкеты губляюць свой сэнс. Сапраўды, калі ў галаве нічога не выпявае, дык і ўнутранаму цензару няма чаго рабіць, і мяняць творчы почырк таксама.

Вось дык задача! Захаваць гумар ці ўсё ж адважыцца на споведзь пра задумы, якім, напэўна, не суджана ажыццявіцца? Гады, гады!.. А каб нешта

саспела, яго трэба пасеяць. Ды і не паспешліва, бо інакш ураджай будзе кепскі, што часцей, на жаль, і бывае. Зрэшты, усё гэта адгаворкі, усё даніна нашай беларускай асяржонасці ды сціпласці: крыў божа не высунуцца, не звярнуць на сябе ўвагу...

Вось так і здарылася, што адказваць на анкету я пачынаю з другога пытання — на конт тэм грамадскага абнаўлення.

Па майму глыбокаму перакананню грамадскае абнаўленне — працэс і бесперапынны, і спрадвечны. Не стану зазіраць у глыбіню стагоддзяў, нагадаю хоць бы гады індустрыялі-

зацы і калектывізацыі, пра якія на прыканцы дваццатых і пачатку трыццатых пісалася і гаварылася, як пра найвялікшае абнаўленне горада і вёскі. Пасля новай эканамічнай палітыкі гэта сапраўды выглядала рэвалюцыйным пераваротам, як да таго НЭП была абнаўленнем пасля ваеннага камунізму. Тады, у гады індустрыялізацыі і калектывізацыі, таксама — і вельмі абвострана — ставілася пытанне: што ты зрабіў, каб адлюстраваць у літаратурных творах рэвалюцыйнае абнаўленне на вёсцы і ў горадзе? Тэмы тады не толькі прасіліся, а ўладна клаліся на паперу пад гарачым і вострым пяром пісьменнікаў.

Напісана было шмат. Гісторыя літаратуры захавала для нас творы, напісаныя па свежых слядах рэвалюцыйнага абнаўлення. Тэмы, што праўда, запомніліся, а мастацкі ўзровень твораў выцвіў, калі было чаму выцвітаць. Ды ў чым тут віна пісьменнікаў? Быў жа энтузіязм, хада ўпоравень з часам, вера ў будучыню і неабходнасць таго, што тады рабілася. Была ўпэўненасць. Пазбягаючы памылак папярэднікаў, мы робім новыя, і хто запэўніць, што меншыя. А калі большыя?

Да спадчыны трэба ставіцца больш ашчадна і спаважна. Пад сцягам аб'ектыўнасці і прыныповасці мы не заўважылі, як выплеснулі з вадоў і бездапаможнае дзіця. Наша з вамі дзіця. Так, нават лепшыя творы пра калектывізацыю грашаць прасталінейнасцю і павярхоўнасцю мастацкага даследавання. Але ж і тое трэба ўлічыць, што пісьменнік тады жыў пад моцным атмасферным

ціскам. Яго трэба зрабіць пачуць ягоны боль і бездапаможнасць, а не таць кожны раз новай уважліва і зацікаўлена чы творы той пары, зрабіць нямала адна. Прыклад таму па-нова чытаная Золя Мел'я п'еса Кандрата Крапіўнен дружба» («ЛіМа»,

Не адзін раз пры высцебаны, пісьменні пайшоў абачлівы. Ён ецца стрымгалоў у бурлі новых рэвалюцыйных, тэхнічных, сацы культурных і яшчэ бо якіх. Над ім дождж не да наваліць ён прывыч грывіць, пагрыміць ды таве. А калі што якое можна сігануць у далё блізкую гісторыю — на прэстыжна, бяспечна, а калі едзеш ўкатавай д.

Я належу да тых, хто раецца так званай сучаснасці, хто адданы ёй назавою. Я не магу абыходзіць тэмы сённяшняга грамадскага абнаўлення, тэму чалавечай кручанага ў віры непаных, супярэчлівых падзеяў. Я хачу зразумець, ўсе падзеі і дзеянні грамадскага абнаўлення месца чалавека ў гэтым даным працэсе? Мне прасочваць лёсы людскіх скрыжаваннях радыкальных рэформаў і глабальных мен. Я хачу зразумець, білася мінулае на старыя пакаленні людзей, якія звязваюць яго з мінулым.

Усё надзвычай складана, вельмі адказна перад сучаснасцю. Мы маглі ў гэтым канацца. Мінулае — настаўнік. На жаль, мы

Георгій МАРЧУК

ПАЧЫНАЦЬ З АБНАЎЛЕННЯ ДУШЫ

Па-першае, я трохі разгублены, бо, як часта ў нас бывае (і з анкетай у тым ліку), усё прыходзіць са спазненнем. Менавіта за тыдзень да прыходу паштальёнак я здаў у выдавецтва свой новы, на гэты раз сатырычны раман «Сава Дым і яго палубоўніцы». На працягу апошніх пятнаццаці гадоў я строга прытрымліваюся асноўнай ідэі свайго жыцця — стварэння шэрагу раманаў пра лёс беларуса ў двац-

цятым стагоддзі. Два апошнія па часе мае раманы — псіхалагічна-бытавы «Вочы і сон» і трагікамічны «Сава Дым і яго палубоўніцы» (упершыню я апісваю сталічнае жыццё) прысвечаны, як казаў бессмяротны Дастаеўскі, «бесаўшчыне». Магу толькі паўтарыць неаднойчы выказанае вялікімі пісьменнікамі розных народаў, што падзенне чалавека, грэх, паступовае спаўзанне ў яму бездухоўнасці — пісаць лягчэй. Мо-

жа, яшчэ і таму, што зло агрэсіўнае, а дабро ўсё ж узвышанае, непрыкметнае, далікатнае. Зло — супярэчлівае, з падвойным дном, хітрае, каварнае, яно мае шмат адценняў. Не хачу сказаць, што ў маіх апошніх раманах такое ўжо сущэльнае панаванне д'яблаў. Нехта мусіць і абавязаны паўстаць (і паўстае — таму прыкладаў шмат), каб абараніць праўду, сумленне, доўг і любоў.

Ці просяцца на паперу тэмы

грамадскага абнаўлення?

Лічу, што гэта асноўны стрыжань кожнага літаратурнага твора. Як кажуць, на ўсе часы. Праўда, я асабіста не веру ў гармонію чалавечага існавання на зямлі. Пісьменнікі (за рэдкім выключэннем), якія ішлі перад намі, у сілу мноства абставін ўзводзілі гэтую самую тэму грамадскага абнаўлення ў ідэю-фікс. Абавязкова пакажы ідэальнага станоўчага героя, абавязкова — рашучую і беспамылковую ролю партыі і крыў божа не чапай людзей іншай нацыянальнасці. І толькі тыя, хто пачынаў гэтае самае абнаўленне з абнаўлення і ачышчэння душы чалавека, пісаў (нягледзячы на ўстаноўкі, пастулаты, законы) праўду аб лёсе свайго народа, гісторыі, толькі тыя маглі разлічваць на перамогу і на доўгае жыццё сваіх твораў. Пры ўсім пры тым лічу, што мне ў некаторым сэнсе пашчасціла, бо я пачаў з камедыі, з сатыры. Адмяняе «забароненую тэму» (адказваю на пытанні далей) не ўлада, не кіруючая партыя, а сам пісьменнік. У

гэтым асаблівасць, прыва і самабытнасць яго та яго асобы, што яму а як богу, падуладна на ўсё. Як ён гэта зробіць, мерай мастацкасці — справа.

Тут, бадай, просяцца і яшчэ на адно пытанне ці целі б Вы змяніць творчы почырк? Мой метад трывязаны з рэалізмам, я маю думку, такі ж бясчужы само жыццё. Прыгледзіся, як адзін дзень не па на іншы, як розніца ка ў дваццаць і ў трыццаць як цяжка ўсвадоміць і а ваць хаця б адну мінутку го жыцця, жыцця вёскі, да. Ці ж дадзена гэтую канцэпцыю, супярэчліваць растаў, адкрыццяў, пач штучна загнаць у рамкі рэалізму, крытычнага рэа авангардызму, поп-арт-г. д.? Творчы почырк пініка я разглядаю як манеру пісьма, а ўжо ко новая тэма дыктуе свае ляццы ды варыяцыі, як д вясна вішні выпусціць цв дыктуе восень скінуць

Культура мовы

УСЁ ЛЯТУЦЬ І ЛЯТУЦЬ ТЫЯ КОНІ...

Адказ чытачу

Я атрымала ліст ад чытача пасля публікацыі трыпціха ў часопісе «Беларусь» (1989, № 2). Словы, якіх не знойдзеш у акадэмічных слоўніках, і Якуш акуратна выпісаў у два слупкі, а далей у выглядзе дыялога з нябачнымі шматлікімі чытачамі, як апошня інстанцыя выносіць мне смяротны прысуд: «Зноў нескладуха, ні то проза,

ні то вершы»... І спісвае мяне ў ранжыр, зусім бяздарных паэтаў.

А тут якраз мне падказалі, што такі ліст за тым жа подпісам апублікаваў часопіс «Малодосць». Вось я і адказваю таварышу Якушу на ўсе ягоныя лісты.

Доўгі час мне халала мовы роднай вёскі. Але незаўважна

захапілася найцікавейшымі кнігамі — слоўнікамі. Іх на маім сталі ўсё большае ды большае, і кожны нечым адметны ды дарагі. У спадчыну ад духоўнай маці дасталіся мне два нумары часопіса «Крывіч» за 1924 год, у якім Вацлаў Ластоўскі дае шмат слоўнікавых артыкулаў: «Напаўпрыслаўкі, напаўпрыказкі М. Нікіфароўскага», «Номэнклятура беларускіх птушак», дзе пададзены лацінскі, рускі ды беларускі назовы.

Змешчана ў «Крывічы» публікацыя слоў-паўтараў, ці «таўталёгія». Выпісаныя эпітэты з кнігі Доўнар-Запольскага «Песні Пінчукоў» (Кіеў, 1895 г.). У другім нумары «Крывіча» перадрукаваны «Першы крывіцкі слоўнік» 1596 года Лаўрына Кукеля (Зызанія), Вільня. І шмат цікавых момантаў там знайшла я. Да прыкладу, словы «морак», «розрух» маім апанентам напэўна былі б вынесены ў той забаронены слу-

пок, а слова «работа» па-беларуску тлумачыцца як «няволя». І далей у «Крывічы» публікуецца збор М. Чарнецкага «Хата, хатні гаспадарскі рыштук». Ледзь прыпамінаем такія найменні з вясковага побыту, якія, да прыкладу, тычацца сялянскай печы: **засланка, ток ці под, скляпенне ці паднябенне, пелюсьць, прыпечак, чарон, чалеснік, папьяльнік ці ямка; стаўбец, тур, кон ці князь — стоўб каля печы; мурок, пячурка, люшка, падпрыпечак, падпечак...** Але ўсе гэтыя назвы звычайныя ў вуснах мамы... Слоўнік В. Ластоўскага я зрэчасу пазычаю ў сяброўкі — ёй падаравалі адбітак на капіравальнай машыне.

Ёсць у маёй бібліятэцы «Фізыка» Н. В. Кашына, пераклад А. Круталевіча, выданне 1924 года. У канцы падручніка слоўнік фізічных тэрмінаў, дзе няма слова **рэха**, але **подгулле**, няма **газправод**, а ёсць **газвод**, няма **запаяць**, а ёсць **злі-**

таваць, залітаваць. Замест ніту ўжывалі тэрмін **магіст** замест **ракавіны** існавала **чашына**... Кожны тэрмін бр мовы ваколля, а не калы з рускай.

Вельмі шаную «Краёвынік Усходняй Магілёўшчыны» Івана Кандратавіча Бялькі які збіраўся ў 25—30 гг., даваўся ў 1970 годзе ж Нінай Мікалаеўнай Улаш дачкой Людмілай і сынам славам пасля смерці мовачы. Міхась Ткачоў расп што на рэзэнзію «Краёвынік», змешчаную ў Мсціслаўскай раённай газ адклікнуліся карэспанд Івана Кандратавіча, ягоны аўтары. У слоўніку ёсць і Кармянскага раёна, дзе з мой прыдзірлівы чытач знаходжу тут забытыя словы роднай вёскі, да кладу, «чата». Толькі ў называлі нечаканую хмару, раптоўна засціла нябёсы,

вучні, якія прывыклі слухаць толькі сябе.

Я доўга не мог падступіцца да твора, герой якога даўно жыў у майё свядомасці. Штосьці вельмі трагічнае павінна было запісаць яго на коўзкім шляху зайдзронай кар'еры. Здаецца, я знайшоў тое, што хацелася. Але я пааспергаў сказаць, што гэта будзе раман пра грамадскае абнаўленне. Можна, наадварот...

Вось тут і сслучыўся бы: адмена «забаронных» тэм дапамагае мне пісаць праўду і толькі праўду і нічога, апроча праўды. Але ўзнікла і законнае пытанне: пра якія забаронныя тэмы ідзе гаворка? Культ Сталіна? Падзеі, звязаныя з ім? Ну што ж, раскаванасць сапраўды паявілася. Але і пытанні таксама. Напрыклад, мяне непакоіць адна неадчэпная думка: а ці не будзе эксплуатацыя антыкультурай тэмы выглядаць кан'юктурнай на фоне мноства антыкультурайскіх твораў?

На чым грунтуецца мая асцярога?

Кан'юнктура — гэта афіцыйная дазволенасць, нават пажаданасць, мода, думка, што пачне ў грамадстве, выгоды, адсутнасць страху за сябе і свой твор і ніякіх клопатаў. Усхваляе Сталіна і яго спраў для многіх пісьменнікаў было пропускам у літаратуру. А масавае развенчанне яго культуры ці не стала кан'юктурнай для некаторых пісьменнікаў, што «мудра» чакалі свайго часу. Дзве супрацьлегласці? Мяркую, што не. Смеласць пасля дазволу — заплыў уніз па рацэ. Я не супраць антыкультурайскіх твораў. Наадварот. Але я за глыбокае, добрасумленнае асэнсаванне ўсяго спектра сталіншчыны, ад яго вытокаў да сённяш-

ні рэжымі. Сталіншчына — гэта не толькі Сталін, гэта цэлая філасофская сістэма ў дзеянні, і не разумець гэтага — значыць не разумець нічога.

Зрэшты, само разуменне забаронных тэм — паняцце малаакрэсленае. Адны забаронныя тэмы адмяняюцца, другія паяўляюцца. Так было. Хацелася б, каб так не было. Баюся, што гэта малаверагодна. І вось чаму. Здаецца, дыктат дзяржаўных цыркуляраў на забаронныя тэмы мы неспрыкметна памяталі на дыктат густаў і амбіцый паасобных рэдакцый і рэдактараў, выдавецтваў і рэцэнзентаў, дзеянні якіх ніякімі цыркулярамі не прадугледжаныя, а таму непрадбачаныя. Каму на іх паскардзіцца? Хто ад іх цябе абароніць? Небяспэка рэальная.

Таму і думаеш пра ўнутранага твайго цензара: хто ён? Ворат ці дарадчык? Было б у нас шмат часопісаў розных накірункаў ды выдавецтваў не адно, а, напрыклад, дзесяць — можна было адпраўляць унутранага цензара на пенсію. А так, глядзіш, як напісаць, каб надрукавалі ў часопісе, не прычэпіліся ў выдавецтве. Што грэху таіць, існуюць у нас і групавыя, і сацыяльныя, і нацыянальныя, і сяброўскія, і густаўныя інтарэсы, якія хочаш не хочаш, а трэба ўлічваць. Брыдка? Безумоўна. Свабода — усядомленая неабходнасць, але і суб'ектыўны рэдактар — рэалізацыя.

І нарэшце, пытанне наконт почырку. Калі пад ім маецца на ўвазе літаратурны стыль, дык ён змяняецца хіба з гадамі. Пад старасць звычайна пішацца больш сумна: больш аддаеш увагі думцы, чым закучанаму сюжэту.

Трэба быць адданым і творчаму почырку, і сваёй тэме, не трэба, мне здаецца, іх змяняць, трэба, зноў жа, на маю думку, пазбаўляцца ад метафізічнага ўспрымання свету, трэба наталіць душу аптымізмам, жыццьялюбствам, якое ідзе ад каханьня, ад пачуцця роднасці з народамі, ад любові да гісторыі радзімы, традыцый і нормаў слававіна.

Пытанне наконт унутранага «цензара» хочаць трохі і правакацыйнае, але ж яно заслужвае ўвагі. Бытуе мудрае: «Калі мастак творыць, ён вольны, бо толькі вольны мастак і можа тварыць». Як бы хацелася, каб гэта было на практыцы. Хочаш не хочаш, а ўсе гэтыя «этапы-пакуты» творчасці мусіш прайсці сам, пакуль гэты самы цензар у тваёй душы не перародзіцца ў мудрага дарадчу, барацьбіта, калі хочаце. Напачатку паступова пазбаўляешся прымітыўнасці пераймання, пасля ад залішвацкага жадання зарабляць грошы. На гэтым этапе найчасцей кіруе цензар. Пасля хочацца (ёсць процьма прыкла-

даў перад табой) выканаць праграму-мінімум, стварыць твор на прэмію — абавязкова ўра-ідэйны. І нарэшце прыходзіць (дай бог) час незалежнасці духа, свядомасці, сумлення. Шчаслівы той, хто прыйдзе да разумення свайёй місіі, адказнасці хутка, без страт (яны могуць быць жаклівымі) на творчым шляху, без спакусы прасядзець даўжэй на папярэдніх этапах «вучнёўства».

На жаль, пакуль на прыкладзе кіно, магу ззначыць, што адмена «забаронных» тэм, адмена цензуры сярняе экраннай разбэшчанасці, культу голага цела. Жакліва, калі будзе ўладарыць над душамі такая «аднабаковая галоснасць». Літаратура ўсё ж рэч сур'езная, недарма гавораць, што «напісанае застаецца». Будзем спадзявацца на лепшае. Нам, беларусам, не сорамна ганарыцца сваімі калегамі, як ганарымся мы братамі-суседзямі рускім М. Рубцовым, армянінам Г. Матэвасянам, латышом І. Зіядонісам, чыя творчасць, дарчы, таксама выпала на часы так звананага застою.

3 пошты аддзела крытыкі і бібліяграфіі

Жыве ў Крыме паэт...

Шчыра кажучы, я не падзяляю пункт погляду выдаўцоў, якія ў анатацыі да кнігі Міхася Казакова (нешта накіштальна выбранага) паспяшаліся аднесці аўтара да разрады «чыстага» лірыка: «У вершах беларускага паэта, пражываючага ў Крыме, гарманічна спалучаюцца якасці беларускай і рускай мовы. Лірычныя вершы паэта лёгка кладуцца на музыку, некаторыя з іх сталі песнямі».

Ідэйна-эстэтычны змест зборніка вершаў «Вечны роднік» (Сімферопаль, «Таўрыя», 1988) спрачаецца з гэтай атэстацыяй, якая загадзя нацэльвае чытача на «камернасць» паэта. Так, у 70-я гады Міхася Казакова, перапоўнены радасцю адчування, захапляўся лірычным героем. Які рамантызаваў пачуццё і рэальнасць, можа, залішне прыгожа перажываў, вітаў зоры над галавой, якія пахлі хлебам... Але пазней у яго творах з'яўляецца новая псіхалагічная акрэсленая гама: вершы паэта набываюць сацыяльна-філасофскі падтэкст. Усё часцей і часцей звяртаецца ён да высокага грамадзянскага і патрыятычнага ў чалавеку, да яго ўнутранага свету, шукае форму самавыяўлення. Міхася Казакова мог бы і застацца «чыстым» лірыкам, калі б не стаў яшчэ ў час вучобы ў Магілёўскім педінстытуце асобай, надзеленай актыўнай грамадзянскай пазіцыяй.

Памятаю, ён, «не облеченны» паўнамоцтвамі, дастукаўся да дырэктара педінстытута Папова і пераканаў кіраўніка, што студэнт, яго таварыш, мае патрэбу ў стыпендыі. Рана страціўшы бацьку, ён добра ведаў, па чым фунт ліха. Удзячны той тавары-

шы запрасіў Міхася пагасцяваць у сваю па тым часе галаднаватую вёску. Там, у Забалаці, седзячы на прызбе сялянскай хаты, ён бавіў час у размовах з мужчынамі, пыхкаў казлінай ножкай, расказваў пра сваіх знакамітых землякоў, дрыбінскіх шапавалаў (мы ведалі са слоў Міхася, што яны маюць сваю «аўтаномную» мову, размаўляюць на такім дыялекце, што ніхто, каб і хацеў, ніколі не дазнаецца тайны іх рамяства). Міхася шчыра радаваўся, што ў Забалаці ён не адчуў адасобленасці вёскі: адкрыта жылі тут людзі, нават запрасілі гасця на вясельце.

Першая тэнісная ракетка ў нашай айма-матэр, выдатнік вучобы, баец-цаліннік, знаўца спартыўных дасягненняў гравікоў, стераў, лёгкаатлетаў, шахматыстаў, Міхася Казакова ў 1959 годзе паехаў у Крым у час летніх вакацый. Прывезеныя з далёкай дарогі вершы пачаткоўца дружна ўхвалілі выкладчыкі-літаратуразнаўцы, а загадчык аддзела паззіі часопіса «Малодосць» Мікалай Аўрамчык даў тым твораў «зясцёную вуліцу», а пасля стаў і «хросным бацькам» першай пятавай кніжкі «Млечны шлях», адрэдагаваўшы яе на грамадскіх пачатках.

Так пачынаўся творчы шлях Міхася Казакова. Прыгавдаецца і лета 1957 года, той цяжкі, які вёз студэнтаў Магілёўскага педінстытута на цаліну. У вагона — духацішча, за акном — сухмень, да Кустаная далёка. На чыгуначнай станцыі «Батракі» цяжкі зрабіў прыпынак, і ўся разгарачаная студэнцкая братва, млеючы ад радасці, кі-

З ПРΟΣЬБАЙ ДА ВЫДАВЕЦТВА

У мінскіх кнігарнях з'явіліся тэматычныя планы цэнтральных і рэспубліканскіх выдавецтваў на 1990 год. Планы ляжаць на століках, у кісях можна купіць паштоўкі і заказаць патрэбныя кнігі. Многія пакупнікі ўжо карыстаюцца гэтай паслугай.

Я хацеў бы выказаць свае меркаванні аб змесце і тыражах выдавецтва «Мастацкая літаратура» на 1990 год. Добра, што колькасць пазіцый у параўнанні з 1989 годам павялічылася з 160 да 177. І суадносіны беларускамоўных і рускамоўных выданняў паказальныя: 148 пазіцый — беларуская мова, 29 пазіцый — руская. Але давайце паглядзім на тыражы. Летаць на старонках «Малодосці» друкавалася кніга папулярнага гісторыка М. Ермаловіча «Старая Беларусь». Немагчыма было купіць часопіс у кісяках, такая вялікая цінаваць бы-

ла да гэтага твора. І вось выдавецтва друкуе гэты твор тыражом 30 тысяч экз. на 10 мільённую Беларусь! І гэта цяпер, калі адчуваецца вялікі «голад» на гістарычную літаратуру. Калі даць толькі па адной кнізе на школьныя бібліятэкі, то што застаецца на продаж?

З вялікай цікавасцю чакаю я новую серыю «Спадчына». У 1990 годзе будзем мець творы Б. Тарашкевіча, А. Мрыя, А. Арла, Старога Уласа і інш. Думаецца, варта выдаць гэтых аўтараў «нерэпрэсраванымі правапісам», так, як гэта зрабілі часопісы «Малодосць», «Полымя», «Беларусь». Вядома, што некаторыя беларускія пісьменнікі і паэты мінулага пісалі свае творы не толькі на беларускай мове, але часта і на польскай, рускай, лацінскай. Цінава і карысна было б прычытаць іх творы ў арыгінале, так, як яны былі напісаны ў свой час.

нулася ў Волгу-матухну з галавой. Міхася таксама даў нурца з берага ў ваду. Выбраўся ж на муроўнік зацяты і заклапочаны.

— Бачыш, з самага берага плямы мазуты, — паказаў ён мне рукой у бок забруджанай мясіны-кальхуна. — Ты думаеш, што яна тут адна на паверхні? Псеуюць заводчыкі Волгу, ды і параждства, відаць, дапамагае.

На цаліне, у Самане, вынасіўшы задуму, пасля працы на таку і склаў ён верш у абарону рускай вялікай ракі. Пазней я зразумеў, чаму яго ўладна прыцягнуў да сябе чысты Табол (у рэчцы добра пачувалі сябе лупатыя ракі).

Рака была для Міхася і гісторыяй, і навіной, нязвыкласцю ў гэтым стэпе, дзе разрываўся ў вечарах цякады.

Паззіі Міхася Казакова чужы абстрактны ідэал, ён імкнецца далучыць чалавека менавіта да прыроднага пачатку. Пошук першаасновы чалавечага быцця, яго вытокаў паяднаны ў вершах паэта з фактарам прыродным і духоўным.

...Жыве ў Крыме цікавы паэт, працуе намеснікам рэдактара абласной газеты (журналісцкая і грамадская практыка Міхася Казакова адзначана Граматай Прэзідыума Вярхоўнага Савета братняй нам рэспублікі). Светла паэту ад песень Максіма Багдановіча, на магільку якога ён штовесну, 25 мая, прыносіць кветкі. З добрай рукі Міхася, паўпрада беларусаў у Украіне (так жажа ўсюр'ез і жартам сам пра сябе), на дапіку каля помніка Багдановіча, рассявае ўвесну ён жменью беларускай збажыны, каб узяўся ў рост колас, каб ведалі, што тут пахаваны сын вялікага твора.

Дзверы кватэры Міхася Казакова ў Ялце на Таўрыскай вуліцы ў любы час дня і ночы гасцінна адчынены не толькі для землякоў-беларусаў. Ён жыве, як і раней, з любасцю да ўсяго славянскага веча.

Б. ЗУБКОУСКІ.
г. Мар'іна Горка.

Магілёўшчыне гэты назоў выступай у значэнні часткі.

Вяртаць словы з клінічнай смерці — то прадаўжаць духоўнае жыццё нашых рупліўцаў — мовазнаўцаў і. Насовіча, С. Некрашэвіча, М. Байкова. Але перш за ўсё — ратаваць мову. Калі прыслушчацца да парад майго чытача, то можна звесці невычэрпную мову да валалюка, на падхват ці для каларыту, як выкарыстоўваюць яе некаторыя вучоныя. Пасля можна засведчыць, што беларуская мова ўжо скончылася, вычарпалася, яе няма і нібыта ніколі не было. Заўжды была пад сумлівам. Так, нейкі дыялект паляшукі. Немавядома што.

Усё лятуць і лятуць тыя коні...

Чытач забараніў мне ўжываць слова «лятуць». Жывыя вочы маіх блізкіх стаяць за кожным «забракаваным» словам: «тамака» — так мовіў сусед, якога пінчуком клікалі —

пэўне, з Піншчыны да нас заблукваўся. «Раўгеша», «сутонак», «гвезда» — слоўцы таты. Каму з беларусаў іх трэба тлумачыць?

Ужо з'явілася добрая традыцыя ў выдавецтве «Мастацкая літаратура» — змяшчаць слоўнікі рэдка ўжывальных слоў у канцы зборнікаў вершаў ці апавяданняў. Мусіць, з выдання чатырохтомніка М. Гарэцкага такое пачалося. «Маскоўска-беларускі слоўнік» братаў Гарэцкіх 1921 г. ляжыць у мяне пад рукой. Знайшлося б месца на маім цесным сталё слоўнікам У. Караткевіча, Янкі Брыля ці Ларысы Геніюш. Кожны пісьменнік павінен укладаць свой уласны слоўнік! Мы дачакаліся таго спеўнага часу, калі ранейшыя слоўнікі перасталі лічыцца законам ці нормай. І лепей тыя дні не ўспамінаць супраць ночы!

Але жывая мова мае гэтулькі зместу, што не змясціць моўныя скарбы ў самыя даска-

налы і поўныя слоўнікі. Ды ўсе словы роўныя між сабою і маюць права на духоўнае жыццё. Навошта ж іх нішчыць?

Апанас Пятровіч Цыхун, працуючы на Гародзеншчыне ў народнай асвеце ў застоінныя часы, вандраваў ад школьні да школьні, збіраў тапонімы Гародзеншчыны ды легенды, што іх тлумачаць. Але ўсе зборы Апанаса Пятровіча пакуль што ў скрыні ляжаць. Цяпер моладзь (а я з ёю) сцвярджае, што трэба вяртаць у мову знішчаныя сталіністамі мяккі знак і шмат што з правапісу Браніслава Тарашкевіча. Самы час рыхтаваць рэформу мовы супраць рэформы 1933 года. І гэта павінна быць дзейнасцю «Мартыралог Беларусі». Але з выступленняў у друку кансерватывных мовазнаўцаў віду, што ім такая справа не па нутру. Ім падабаецца плён іх шматгадовых дзейнасцяў — яны так наблізілі нашу мову да больш зразумелай і «роднай» ім рускай, што вяртацца назад, зда-

ваць занятая пазіцыя добра-хоча не збіраюцца.

Ці варта кранаць пытанне пазіцыянага майстэрства і тлумачыць, што за тэрмінам Якуша «нескладуха» стаяць версты ды верлібры, з поспехам распрацаваныя класікамі свету, а тэрміналогія іх тлумачыцца ў тых жа шматлікіх слоўніках? Але абараняць сябе я тут не буду. Бо што такое паасобныя лёсы ў агульнанароднай гісторыі? Люд пачне цаніць сваіх паэтаў тады, калі пазбудзецца на «роднай зямлі псіхалогіі парэбка, халуя, скіне з сябе спрадвечны горб. Калі мы перастанем быць чужынцамі ў вёсках і мястэчках. Калі зрусіфікаванае насельніцтва перастане нас прымаць за польскіх вандроўцаў, а начальнікі за экстрэмістаў... Толькі таму, што не адракаемся ад беларускай мовы. Ад роднай мовы, не абароненай дзяржаўным законам, безабароннай.

Данута БІЧЭЛЬ-ЗАГНЕТАВА.
г. Гродна.

«КРУГЛЫ СТОЛ» «ЛИТЕРАТУРНОЙ УЧЕБЫ»

Хоць часопіс «Літаратурная учеба» і не належыць да ліку самых чытальных, што звязана з яго спецыфікай, думаем, прадстаўляць яго чытачу «ЛіМ» няма патрэбы. Добрай традыцыяй сталі ў часопісе сувязі з рэспубліканскімі маладзёжнымі выданнямі, «іруглыя сталы», абмены публікацыямі. Так, у № 4 за 1988 г. Алякс. Адамовіч прадставіў усесаюзнай аўдыторыі У. Арлова, Х. Лялюка, У. Бутра-меева, Г. Булыку, Л. Галубовіча, А. Письмянкова. Там жа з работам твораў выступілі Т. Чабан і А. Сідарэвіч.

Нядаўна ў СП БССР адбыўся «круглы стол», сустрэча супрацоўнікаў «Літаратурной учебы» Т. Шубінай, Л. Званаровай, Т. Абрамавай, літкансультанта В. Грыдасавой і С. Назначэва з маладымі пісьменнікамі Беларусі, у тым ліку супрацоўнікамі часопіса «Ірыніца». Гаворна ішла пра фарміраванне ў моладзі літаратурных густаў і маральных арыенціраў, пра выдатні дзюмоў і цяжкіх дзюмоўных выданняў, пра адназначнасць літаратуры з зберажэнне нацыянальных каранёў.

НАШ КАР.

«Таварышы»

Аднекуль з паўзброю, як з глыбіні самой памяці, выходзяць адзін за адным загінуўшыя пазты. Мэгчыма, яны выглядаюць так, якімі яны маглі б быць перад сваім апошнім боем, перад сваім канцом. Адзін з перавязанай талавой, другі ранены ў руку, на гімнасцёрцы аднаго пятаці, другога — пагоны (загінулі ў розны час вайны). Нехта гібее ў канцлагернай робе. Нехта робіць тарапка запіс у бланкце — накідае апошняе пісьмо ці радкі апошняга верша.

І зноў — прыглушаны, але настойлівы стук дзятла, як голас памяці, голас сумлення, як тэлеграф, які бясконца перадае сваю трывожную вестку.

Стукае дзятла нядрэмна:
— Тук-тук-тук.
Дзятла, а дзе тваё дрэва!
— Тут, тут, тут!..

Што ў цябе, дзятла, за песні!
Дзятла усё аб сваім, —
То недзе побач на ўзлесці,
То недзе ў лесе глухім.

Дзятла не знае змягогі.
Зноўку я чую яго,
Дзятла маёй трывогі,
Дзятла сумлення майго.

Уваходзячы таварышы, і Равеснік урушана ўглядзецца, то адступаючы, то падыходзячы бліжэй да іх. На яго твары — адбітак унутранай барацьбы, радаснага хвалявання і разгубленасці.

РАВЕСНІК (як бы апомніўшыся). Мікола, ты?

МИКОЛА. Так, я. Пазнаеш?

РАВЕСНІК (ціха, з пачуццём). Пазнаю... (Да наступнага). Алесь, ты?

АЛЕСЬ. Так, я. Пазнаеш?

РАВЕСНІК. Пазнаю... (Да наступнага). Лёня, ты?

ЛЕАНІД. Так, я. Пазнаеш?

РАВЕСНІК. Пазнаю... (Да наступнага). Андрэй, ты?

АНДРЭЙ. Так, я. Пазнаеш?

РАВЕСНІК. Пазнаю... (Да наступнага). Змітрок, ты?

ЗМИТРОК. Так, я. Пазнаеш?

РАВЕСНІК. Пазнаю... (Напружваючы позірк, углядзецца ў твары тых, каго, можа быць, няма на сцэне.) Ты?

ГОЛАС. Я.

РАВЕСНІК (да другога нябачнага). Ты?

ГОЛАС. Я.

ТАВАРЫШЫ (усе разам). Пазнаеш?

РАВЕСНІК. Пазнаю... Як жа вас не пазнаць, сябры мае! (З наігранай бадзёрасцю.) Вы ж усё тыя, чэрці паласатыя! Гэта ўжо я, пачынаючы скляроцік, заслужаны гіпертонік, кавалер двух інфарктаў... А вы ж усё тыя, хлопчыкі! Як быццам бы і не было ўсіх гэтых гадоў. Як быццам... Чаму ж вы не заходзілі раней?

ТАВАРЫШЫ (усе разам, ціха). Мы заходзілі...

РАВЕСНІК. Заходзілі? Пачакайце, калі?

ГОЛАС. Помніш, я аклікнуў цябе. Ты стаяў у чарзе. Ты не пачуў, здаецца. Было вельмі тлумна, ды я і сам не хацеў, каб ты страціў месца ў чарзе.

РАВЕСНІК. Праўда?

ДРУГІ ГОЛАС. А помніш, я дагнаў цябе на вуліцы, хацеў крануць за локць... Але твае рукі былі заняты — яны трымалі руку жанчыны. Вам з ёю было не да мяне.

РАВЕСНІК. Праўда?

ТРЕЦІ ГОЛАС. А помніш, як я сустраў цябе на вуліцы, і ты не заўважыў мяне: ты быў аслеплены бляскам значка, які толькі што прышпілілі табе на грудзі. Зрэшты, ты тады не бачыў нічога і нікога.

РАВЕСНІК. Праўда?

ЧАЦВЕРТЫ ГОЛАС. А помніш, як я аднойчы пастукаўся да цябе.

РАВЕСНІК (з трывогай). Ну-ну?..

ЧАЦВЕРТЫ ГОЛАС. У тваёй кватэры гучаў вясёлы, задаволены рогат.

РАВЕСНІК. І што?

ЧАЦВЕРТЫ ГОЛАС. Ты адчыніў мне і скажаў: «Малады чалавек, вы пераблыталі дзверы...»

РАВЕСНІК. Праўда?

ПЯТЫ ГОЛАС. А помніш, як аднойчы...

РАВЕСНІК (адчуўшы віну і як бы апраўдваючыся). Ну, помню, ну, было... Было! Я ж жывы чалавек! Я ж... Такое яно — жаццё...

ГАЛАСЫ (няўмольна наступаючы, аддаючыся працяглым, поўным балючага дакору рэхам).

— А помніш?..

— А помніш?..

— А помніш?..

Равеснік разгублена падаецца назад, ён у замяшанні.

Таварышы адзін за адным знікаюць. Равеснік як бы намагаецца затрымаць іх: «Хвілінку! Куды вы? Паслухайце!»

З'яўляецца ўкрадкама Таксама-равеснік. Заглядае ў замочную шчыліну, назіраючы за Равеснікам.

ТАКСАМА-РАВЕСНІК (укленчыўшы перад дзвярным вочкам). Што, загавар-

установы — «Мемарыяльна-манументальна-мастацкая майстэрня». Скарочана яна гучыць так: «ММММ». Паспрабуйце вымавіць гэтую на рэдкасць аднагучную абрэвіятуру. Гучыць, ці не праўда? Пазт бы назваў яе шчасліва знойдзенай алітарацыяй, матэматык узвёў бы ў дакладную формулу: эм у чацвёртай ступені. Але гэта ўсё, калі глядзець збоку. А супрацоўнікам майстэрні не да забавы. Для іх — гэта звычайная будзённая вытворчасць. Яны павінны даваць прадукцыю, выконваць свой план. Ці не аб гэтым вась ім напамінаюць лозунгі і дыяграмы: «Выканаем і перавыканаем», «Ніводнага падзвігу без помніка», «Увек вечым раней тэрміну», «Не пашкадуем сілі і бронзы!», «Наш гіпс самы трывалы ў свеце!»

З'яўляюцца: спачатку Юнак, потым Дзяўчына. Здаецца, яны яшчэ не зусім памірыліся. І ўсё ж яна ідзе за ім, а ён асабліва і не прырачыць супраць гэтага.

прывеслі?.. От і добра. Падколем яе, падшыем...

Юнак і Дзяўчына недаўменна перагледваюцца: «Пра што ён? За каго іх прымаюць?»

ЮНАК. Прабачце, мы...

ПЕРШЫ СУПРАЦОЎНІК. А як жа іначай, маладыя людзі... Я справу ведаю, парадачак люблю... Вось форма нумар сорак адзін, параграф пяць... пункт «П»... Вы ў чарзе з якога часу?

ЮНАК (з хваляваннем). Ды не... мы... Маці адна засталася... Сын загінуў... Трэба ўшанаваць...

ПЕРШЫ СУПРАЦОЎНІК (працягваючы сваё чытанне інструкцыю). «...І ў тых выпадках, калі наяўнасць падзвігу засведчана, увекавечанню падлягаюць асобы ў тэрміны, устаноўленыя формай

Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Пятрусь МАКАЛЬ

ДЗЯЦЕЛ, ДЗЕ ТВАЁ ДРЭВА?

СЦЭНЫ З ДРАМАТЫЧНАЙ ПАЭМЫ

Падзея дваццацігадовай з нечым даўнасці (год 1968). У Тэатры юнага глядача, дзе адзін з нас працаваў загадчыкам літаратурнай часткі, узнікла ідэя паставіць спектакль па вершах пазтаў, якія загінулі на франтах Вялікай Айчыннай вайны, ідэя прыйшла нам па душы, захапіла нас. Мы рашуча ўзяліся за справу. Пачалі з таго, што сталі перачытваць вершы А. Астапенкі, М. Сурначова, Л. Гаўрылава, А. Жаўрука, А. Коршана, А. Ушакова і інш., сталі асэнсоўваць пазтычную спадчыну і чалавечы лёс тых, хто не вярнуўся з вайны. У выніку далейшай працы стала высвятляцца, што проста літаратурнай кампазіцыяй мы не зможам абмежавацца. Паўстала задача супаставіць вопыт розных пакаленняў, выявіць, у чым сапраўдна пераемнасць іх грамадзянскага і маральнага ідэалу, рэвалюцыйнага пачатку нашага жыцця і, нарэшце, паспрабаваць ад-

казаць на пытанне, што значыць шанаванне памяць тых, хто аддаў сваё жыццё за свабоду Радзімы. Задача патрабавала адпаведнай мастацкай формы. Мы знайшлі яе, звярнуўшыся да жанру драматычнай паэмы, да такіх выяўленчых сродкаў, як пазтычны сімвал, гіпербала, сатырычнае завастрэнне...

Як потым склаўся лёс твора? Вельмі няўдала. Ён атрымоўваў высокую ацэнку, нам гаварылі добрыя словы, але... Але да паставі п'еса не была рэкамендвана. Інакш кажучы, забаронена. Няўдалымі былі і пазнейшыя спробы паставіць п'есу-паэму на сцэне.

Прапануем увазе чытача тры раздзелы з п'есы «Дзятла, дзе тваё дрэва?»

Аўтары.

вацца пачынаеш? З прывідамі размову вядзеш?.. Глядзі, гэта можа дрэнна скончыцца. Пра здароўе падумаў...

Намагаецца як зручней прыладкавацца да замочнай шчыліны. Нешта стукнула, ён спалохана адхіляецца, але што гэта такое? У яго руках сама замочная шчыліна, аддзеленая ад дзвярэй. Мінутае замяшанне Таксама-равесніка змяняецца радасным усведамленнем: якая знаходка! Цяпер ён сам бог з гэтай усёбачнай прыладай! Ён, захоплены сваім адкрыццём, глядзіць праз замочную шчыліну на ўсё навакольнае — на Равесніка, на лес, на сякеру, на галінку, на залу...

Калі нават дзверы зачынены,
Яшчэ не зачынены свет.
Глядзіце ў замочныя шчыліны,
І ўбачыце свет вы як след.
Давайце разважым, прарокі,
Што лепей у гэтым жыцці,
Ці мець светапогляд шырокі,
Ці погляд вузенькі знайсці.
Пакуце іншы востра,
Шукае свой свет, антысвет.
А ўсё адкрываецца проста:
Падгледвай, што робіць сусед.
З мяне вы ўсе кніце няўдзячна.
А вам не прыйшло ў галаву,
Што я непрыкметна, нябачна
У кожным хоць крышку жыву.

Таксама-равеснік знікае. Равеснік стаіць, як і ў пачатку карціны, сам-насам перад акном.

«Ад дзвярэй да дзвярэй»

Тут, за гэтымі дзвярамі, якія ў выглядзе лесвіцы ўзвышаюцца адны над другімі, свяшчэннадазейнічаюць тыя, ад каго залежыць: будзеце вы увекавечанымі або беззваротна канецце ў Лету. Не праходзьце міма без душэўнага хвалявання, без належнай пачувасці, не рабіце міну, што вы можаце абысціся і без іх, без іх бронзы, гіпсу, мармуру і граніту. Дарэчы звярніце ўвагу на назву гэтай

Толькі яму не падабаецца, што яна і тут не прамінула зазірнуць у люстэрка, палюбавацца сабой... Але адзін яго дакорлівы позірк, і яны абодва ва ўладзе той справы, на якую рашыліся. Рашыліся, але з чаго пачаць, як падступіцца да гэтай самай «ММММ»? У якія дзверы пастукацца?

ЮНАК (храбрыцца). Пачнём з першых...

Нясмела стукае ў дзверы. Яны адчыняюцца. За сталом — адзін з тых служачых, для якога канцелярыя — родная стыхія, які ўсё свеч бачыць скрозь параграфы інструкцый і цыркуляраў. Ён фетышызуе паперу, стварыў з яе куміра, і гэты кумір трымае яго ў сваёй уладзе.

ПЕРШЫ СУПРАЦОЎНІК (вылазячы з папер, як бы ачуяўшы). Даведачку

нумар... хвіліначку, я зараз вас азнаёмлю... Вось яна... У мяне тут парадачак.

ЮНАК (разгублена). Сын загінуў... Маці адна... Усё чакае.

ПЕРШЫ СУПРАЦОЎНІК. Калі ласка, вась яшчэ дакуменцік... толькі што падпісаны... (Чытае ўсё тым жа тонам). Мемарыяльна-манументальна-мастацкая майстэрня, эм-эм-эм-эм, зыходзячы нумар сто дваццаць дроб пяцьдзесят ад сёмага пятага гэтага года... Выканала квартальны план на сто і адна дзесята прэзента ў агульным аб'ёме... Па выкарыстанню матэрыялу: бронзы — на сто пяць, гіпсу — на сто шэсць, граніту — на дзевяноста дзевяць і дзевяць. Тут мы крышачку сэканомілі, а увогуле перавыдаткавалі...

Заканчваючы фразу, супрацоўнік узнімае галаву і пераможна-задаволена

ПОДЗВІГ ЗАСТАЕЦЦА

Іосіф Юр'евіч Філідовіч у час Вялікай Айчыннай вайны быў сувязным адной з партызанскіх брыгад, якая дзейнічала на тэрыторыі Гродзеншчыны. Гэты чалавек, вырастоўваючы партызанскі шпіталь, завёў фашыстаў у багню.

...СТАЯЛА васьмь сорак другога. Змрочны, цямікі час. Агнём і мячом фашысты ўкаранялі новы парадак: палілі вёскі, вешалі і расстрэльвалі людзей. З кожным днём разгаралася партызанская вайна. Народныя месціцы разграмілі варожыя гарнізоны ў Дзярэчыне, Казлоўшчыне, Накрышках, Жалудку і іншых буйных населеных пунктах. Усё гэта ўстрывоўляла акупантаў. Аператыўныя звесткі, якімі валодалі партызаны, сведчылі аб тым, што фашысты рыхтуюцца да буйной карнай аперцыі. На бліжэйшых станцыях у тэрміновым парадку разгружалі войскі, пачасціліся вобьскі, арышты, расстрэлы. Гітлераўцы мелі намер у час блакады знішчыць у пашчы ўсіх, да аднаго, «большавіцкіх бандытаў».

Партызаны не выходзілі з жорсткіх баў. Усё больш становілася параненых. Што было рабіць з імі? Зімой у палатцы не пакладзеш, пакінуць на хутары ці ў вёсцы — вельмі рызыкоўна. Розныя былі прапановы. Але намандзіры сыхліліся на адным: тэрмінова арганізаваць пастаянны партызанскі шпіталь. Неабходна было адшукаць для гэтага глухое, надзейнае месца. Ліпчанская пушча вялікая, але... Тут на дапамогу партызанам прыйшоў сувязны з вёскі Пушча Ліпчанская Іосіф Юр'евіч Філідовіч, які сказаў, што ведае востраў сярод самага непраходнага балота, куды ніякі фашыст не прабярэцца.

Сярод вялікага непраходнага нават у самыя моцныя маразы, балота. Прайсці туды можна было толькі па адной звілістай сцяжыніцы, па нябачных, нават зблізку, кладках. Ванок — блздонная дрыгва.

Тут, на востраве і абсталевалі шпіталь: выкапалі зямляні, пабудавалі хлебнакарню, лазню, скарбы. Усе аб'екты — у выглядзе пачор, наб не прыкмецілі з паветра. Праз некалькі дзён партызанская лячэбніца пачала дзейнічаць! Параненых і хворых транспартавалі на спецыяльных навіках санітары. Да пачатку блакады на востраў паступіла каля пяцідзесяці параненых партызан.

КАРНІКІ жорстка лютавалі ў наваколлі, спалілі вёскі Дуброўна, Вялікая Воля, Трахіловічы, Гарадкі, шматлікія хутары

глядзіць... Але Юнака і Дзяўчыны ўжо няма — не вытрымаўшы, яны вышмыгнулі з кабінета.

ПЕРШЫ СУПРАЦОЎНІК. Ну дык вось... У нас парадачка.

Юнак і Дзяўчына ідуць да наступных дзвярэй. Гучыць прыглушана песенька, якая потым суправаджае іх да канца ўсёй карціны.

Адчыняюць тым, хто стукіе.
Ты пастукай і замры.
І чакай з трывожнай мукаю:
«Ці не тут знае сябры!»

І калі адразу дзверы
Не адчыняцца ў адказ —
Ты не траць усё-ткі веры,
Ты пастукай яшчэ раз.

Запытаюць: што вам трэба!
Солі, хлеба ці куток!
Што нам трэба!
Больш, як хлеба,
Чалавечнасці глыток.

Што, вам зноў не адчынілі,
Недаверам ачарнілі!
Значыць ты ідзі далей —
Ад дзвярэй і да дзвярэй.

Не адчайвайцеся рана:
Дзверы розныя здаюна.
Ёсць такія, як мембрана,
Ёсць глухія, як сцяна.

Хоць на свеце гэтак людна,
Ды шукае з века ў век
Так пакутна, так марудна
Чалавека чалавек.

Юнак і Дзяўчына стукваюцца ў другія дзверы. На гэты раз трохі смялей. На гэты раз і гаспадар кабінета іншы. Вунь як самавіта, як важна сядзіць ён на сваім крэсле, як гаворыць па тэлефоне, як кладзе трубку, як...

ЮНАК (памкнуўшыся да стала). Прабачце, мы...

Супрацоўнік робіць уладны жэст рукой: пачакайце! Звоніць тэлефон, супрацоўнік здымае трубку і тут жа пераўтвараецца: ён — увесь паслушэнства, увесь — дагодлівасць.

ДРУГІ СУПРАЦОЎНІК. Слухаю вас... Для нас вашы парадкі... Крыху павярнуць помнік?.. Будзе зроблена, павернем... Пад любым вуглом...

Кладзе трубку і зноў набывае ранейшую паставу.

ЮНАК. Мы прыйшлі...

ДРУГІ СУПРАЦОЎНІК. Сядзь... (Набірае нумар тэлефона). Ало! Гэта ты? Што вы там нарабілі! Як помнік паставілі?.. Так, я распарадзіўся, але як гэта распараджэнне выканана?! Многа разважаецца... Вось што. Павярніце помнік! Пад якім вуглом? На колькі градусаў?.. Адкуль я ведаю. Мне загадана зверху, я загадваю вам... Выконвайце зараз жа!

Кладзе трубку. Заўважышы, што Дзяўчына стаіць, прапануе ёй сесці. Тут жа зноў звоніць тэлефон.

ДРУГІ СУПРАЦОЎНІК (падрэслена чынна). Слухаю вас... Гэта вы? Я ўжо даў каманду... А-а-а, што? Не чапаць?

Не паварочваць?.. Вінаваты... Не будзем чапаць, пакінем.. Ваша каштоўная парада для нас...

Юнак перашэптвеецца з дзяўчынай: ці не падацца ім адгэтуль?

ДРУГІ СУПРАЦОЎНІК (набірае нумар). Гэта ты?.. Пачалі паварочваць? Дык вось: пакіньце ўсё, як было... Я паўтараю: як стаяў, так хай і стаіць. Не варочаць, а шанаваць трэба!.. Ніхто не забыты... (Кладзе трубку, да Юнака і Дзяўчыны). Слухаю вас...

Юнака і Дзяўчыны ўжо няма. Яны стукваюцца ў наступныя дзверы, якія на самым версе аніфікацыі. У гаспадара кабінета шырокі жэст, гасцінны, нават радасны выгляд.

ТРЭЦІ СУПРАЦОЎНІК (з пафасам). Калі ласка, маладыя людзі... Рад вас вітаць. Так сказаць, наша змена стукіцца ў дзверы... Гатова прыняць эстафету з рук бацькоў... Пераемнасць пакаленняў...

ЮНАК. Прабачце, мы прыйшлі на конт ушанавання. Маці чакае...

ТРЭЦІ СУПРАЦОЎНІК (на той жа пафаснай ноце). Разумею, разумею. Вядомая справа. Ніхто не забыты, нішто не забыта... У пытаннях памяці мы дасягнулі выдатных поспехаў... Мы зрабілі, мы дабіліся... мы можам ганарыцца, мы можам радавацца... У параўнанні з даважным узроўнем... Не кажу ўжо пра трынаццаты год...

ЮНАК. У маці сын загінуў... Герой... Паэт...

ТРЭЦІ СУПРАЦОЎНІК. Правільна, малады чалавек. Не ўсё яшчэ ахоплены ўшанаваннем. Але ахопім. Ушануем. З вашай дапамогай. З вашай ініцыятывай. З вашым камсамольскім агенчыкам яшчэ ярчэй распалім вечны агонь нашай вечна янзгаснай памяці...

Апошнія словы Юнак і Дзяўчына ўжо не чуюць: яны, прыгнечаныя, марудна спускаюцца ўніз па лесвіцы. А «ММММ» працягвае жыць сваім звычайным, паўсядзённым жыццём.

«Вінаваты час»

Равеснік, заняты сваім роздумам, ідзе да дзвярэй. Яго рука механічна цягнецца да клямкі. Але што такое? Пальцы клямкі не знаходзяць... Равеснік, як бы вяртаючыся да вонкавай рэчаіснасці, няўцямна азіраецца, потым ніхіляецца, і тут жа лоб у лоб сутыкаецца з Таксама-равеснікам. Іх рукі адначасова ўзнімаюць клямку з замочнай шчылінай. Ідзе няўпэўненая цяганіна з-за клямкі.

РАВЕСНІК. Пачакай... Уласна кажучы, хто ты такі?

ТАКСАМА-РАВЕСНІК (з'едліва). А што, не пазнаеш?

РАВЕСНІК (наспярожана, няўпэўнена). Не, здаецца, мы не знаёмы.

ТАКСАМА-РАВЕСНІК. Як бы не так... Мы з табой, як спарышы, поруч ужо столькі часу, а ты — «не знаёмы».

РАВЕСНІК. Ну і сказаў — «спарышы»... Таксама мне сваяк знайшоўся... Вось што — давай гэтую штуку сюды...

(Больш памяркова.) Дзверы без яе не магу адчыніць...

ТАКСАМА-РАВЕСНІК. Ха! А я без яе на свет не магу глядзець. Вочы разбагаюцца... (Напявае.)

Навошта глядзець у былое,
У заўтра навошта глядзець!
Патрэбна нам толькі малое —
Замочную шчыліну мець.
Давайце разважым, прарокі,
Што лепей у нашым жыцці —
Ці мець светапогляд шырокі,
Ці погляд вузенькі знайсці!
З мяне вы ўсе кіпце няўдзячна,
А вам не прыйшло ў галаву,
Што я непрыкметна, нябачна
У кожным хоць крышку жыву...

РАВЕСНІК. Дык вунь ты пра што! Дык вунь ты хто!

ТАКСАМА-РАВЕСНІК. А то як быццам ты і не ведаў. Я ж да цябе ўваходжу, як у самы гасцінны дом. Калі захачу. У любы час. (Глядзіць у замочную шчыліну.)

РАВЕСНІК (адступаючыся). Ну, можа, і было. Ну, можа, і ўпусціў я цябе раз-другі, дык ты ўжо і ў сваякі цэліш. Я проста не думаў, што ты такі прыліпчывы.

ТАКСАМА-РАВЕСНІК. А хіба так ужо кепска было табе ад гэтага сваяцтва? Паслухай, пра нас з табой нават верш напісаны. (Чытае па-свойму, з'едліва.)

Нічога ўжо не перайначыш
У тым, што нам накрэсліў лёс.
Хто я такі? Хіба не бачыш!
Я — твой Дантэсі!
Я — твой Хрыстосі!
У нас з табой адна арбіта.
Мы — непадзельная радня.
Густым і дробным шротам быта
Я забіваў цябе штодня.
Расстрэльваў я ў табе паэта
І выратаўваў жыхара.
І па заслугах мне за гэта
Адаць належнае пара.
Хто выслізне з маіх абдымак,
Калі я — вечнасці кляймо!
І наш смяротны паядынак
Бясконцы, як жыццё само.

РАВЕСНІК. Ну, можа, і было... Я ж жыў чалавек. І час быў такі.

ТАКСАМА-РАВЕСНІК. То-та ж... А я пра што? Усе мы жывыя. І ўсе дрыжым за сябе... Кажаш, час быў такі? А час — ён заўсёды такі...

РАВЕСНІК (сумеўшыся, не ведаючы, што адказаць). Ну, было...

Гучыць рэзкі тэлефонны званок, які як бы вяртае Равесніка да рэчаіснасці. Ён азіраецца: з кім гэта ён гаворыць? Нікога як быццам няма. Здалося, ці што? Бярэ трубку.

РАВЕСНІК. Слухаю вас... Тэлебачанне?.. На жаль, не магу... Звярніцеся да каго-небудзь іншага... Што? Так вырашана? Я вельмі ўдзячны, але ўсё ж не магу... Разумею, не магу зараз... Ча-му? Ды розныя прычыны... (Здаючыся.) Ну ладна, пазваніце пазней... Я падумаю... (Кладзе трубку, узрушана.) Што рабіць?.. Колькі ўжо разоў даваў зарок не халтурчыць... І разумееш гэта, і робіш... Дык хто ж я, урэшце, чалавек ці... Не, хопіць. (Раздаецца тэлефонны званок. Равеснік хапае трубку.) Так, падумаў. Ну раз ужо так трэба... (Паклаўшышы трубку.) Але цяпер ужо апошні раз. Бо канчаткова стану прыстасаванцам...

Зусім паніклы, у бяссільнай роспачы цяжка апускаецца ў крэсла. Зноў гучыць прарэзлівы, настойлівы званок, які патрабуе адказу. Равеснік абхоплівае галаву рукамі, засланяе далонямі вусны. Тэлефон працягвае звянец. А, можа, яму ўжо гэта здаецца. Гучаць абрыўкі фраз:

— Вы ж самі казалі...
— Вы ж абяцалі...
— Вы нас падводзіце...
— Вы павінны...
— Вы абавязаны...
— Вы падпісалі дагавор...
— Вы... вы... вы...
Апошняе «вы» гучыць так, як быццам заела пласцінку...

Равеснік рэзка адхінае далоні. Што гэта? Званкі ўсё працягваюцца? А-а, гэта ж дзвярны званок. Ідзе адчыняць. Уваходзяць Дзяўчына і Юнак.

ДЗЯЎЧЫНА. Тата, чаму ты так доўга не адчыняў?

РАВЕСНІК. Ды так... Задумаўся, не пачуў адразу...

ДЗЯЎЧЫНА. Тата, што з табой? Табе, можа, нездаровіцца?

РАВЕСНІК. Ды не, нічога... Справы такія... Настрой такі... Дарэчы, мы тэлеграму так і не адправілі?.. (З роблейнай бадзрасцю.) Ну, а ў вас што — выкладвайце.

Юнак і Дзяўчына запытальна перагледваюцца паміж сабой, не ведаючы, што гаварыць, з чаго пачаць.

ДЗЯЎЧЫНА. Мы былі ў гэтай самай ММММ (мычыць, здэкуючыся).

РАВЕСНІК. Былі ў майстэрні? Ну і што?

ДЗЯЎЧЫНА (дэкламуе з сарказмам). Станем ударнаю майстэрняю — увечным раней тэрміну!

ЮНАК (тым жа тонам). Не пашкадуем бронзы і сіл для прыгажосці брацкіх магіл...

ДЗЯЎЧЫНА і **ЮНАК** (разам). Лічым сваёй найпершаю справаю — усіх ахапіць вечнаю славаю!

ЮНАК (да Равесніка, шукаючы ў яго разумення). І пісаў жа нехта... Такая ўжо халтура.

РАВЕСНІК (у замяшанні). Так, сапраўды халтура... І самае, відаць, прыкрае тое, што вы зараз даведасцеся... Стварыў гэтыя перлы ніхто іншы, як я.

ДЗЯЎЧЫНА. Ты?!
ЮНАК. Вы?!
ДЗЯЎЧЫНА. Ты?!
ЮНАК. Вы?!

У вусах Равесніка пачынае зноў гучаць тое кашмарнае «вы», што нагадвае пласцінку, якая заела.

ДЗЯЎЧЫНА (узяўшы з паліцы кнігу). Тата, ты ж паэт... Ты ж ведаў іх... Ты ж разам з імі быў на вайне... У цябе ж столькі напісана... (Лістае кнігу.) Ну вось... Ну вось гэты...

РАВЕСНІК (бярэ з рук Дзяўчыны кнігу, з выразам горкай іроніі ўзважвае яе на далоні). Так, лістоў тут многа, многа слоў... (Чытае наўгад верш.)

Раны ўсе залечаны,
Гора — за гарой.
Славай забяспечаны
Кожны, хто герой.
Дываны-дарогі
Сонейка нам тчэ.
Знік і цень трывогі...
Дык чаго ж яшчэ?

ЮНАК. Гэта вашы?

РАВЕСНІК. Так, так, гэта мае вершы... І мяне за іх хвалілі, мне давалі за іх узнагароды.

ДЗЯЎЧЫНА (з дакорам і адначасова са шкадаваннем). Ну, а сам ты, тат... Як ты мог?

ЮНАК (няўцямна). Як вы маглі?

РАВЕСНІК. Час быў такі, вінаваты час.

ДЗЯЎЧЫНА (запытальна). Вінаваты час?..

ЮНАК (няўцямна). Вінаваты час?..

РАВЕСНІК (гартуючы кнігу, вырывае некаторыя старонкі — яны разлятаюцца па сцене). Цяжка з часам судзіцца, але, відаць, час — гэта і мы самі.

ДЗЯЎЧЫНА (уражаная). Тата, навошта ты кнігу рвеш?

ЮНАК (больш стрымана). І вам не шкада? Вінаваты ж час...

Мы ківаем на час,
мы ківаем на век,
Маўляў, кожны з нас —
жывы чалавек.
О, на час спасылацца
мы мастакі.
Лёгка тут апраўдацца:
час быў такі.
І сябе мы ўзімаем
ва ўласных вачах,
Раз не ўсё залежыць ад нас.
Гэта цісне час
на нябачны рычаг.
Вінаваты час,
вінаваты час,
вінаваты час.
Усе мы слабыя, жыцця людзі,
Усіх падмывае завязніць у брудзе
І я таксама, здаецца, паграз.
Вінаваты час, вінаваты час.
Нешта знаёмая вельмі гісторыя.
Няўжо ўключаючы ўдушлівы газ,
Цешыў сябе шэф крэматорыя:
Вінаваты час,
вінаваты час.
Пасадзім мы час
на лаву падсудных,
І патрабуем: «Трымай адказі»
А час працэдзіць праз зубы марудна:
«Вінаваты час,
вінаваты час».

1968 г.

разам з жыхарамі. Сувязному пра гэта расказалі партызаны, якіх ён правёў у партызанскі шпіталь. Толькі вярнуўся на хутар, як нехта гучна загрукатаў ботамі ў дзверы. У чорных бліскучых плашчах і сталёных касках у хату ўварваліся фашысты. Хутар акружылі каля паўсотні карнікаў. Больш як трыста — накіраваліся да бліжэйшых хутароў. Усіх трох — старога, жанчыну і хлопчына, хто ў чым быў, выгналі з дома. Адзін з карнікаў загадаў паставіць іх да сцены. Было зразумела: Філідовічаў нехта выдаў.

— Выбрай, стары, або ты паканаш, дзе шпіталь, або ім смерць, — сказаў перакладчык.

Філідовіч маўчаў. Тады фашысты накіравалі аўтаматы на нявестку і Юнака.

— Дзе шпіталь? — крычалі фашысты, збіваючы старога.

— Адказвай! Мы ведаем, хто ты такі... — Білі мяне вельмі моцна, — успамінае ўсё да дробязей, быццам гэта было ўчора, унук Філідовіча, дужы, шыракаплечы Фёдар, адзін з леп-

шых механізатараў мясцовага калгаса «Парэчка». — Два месяцы на спіну не мог ніяк легчы.

— З-за цябе, балышавіцкая сволач, збівае хлапчуна, — падышоў да старога перакладчык, — ратуй, пакуль не позна.

— Адпусціце іх, — ціха адазваўся Іосіф Юрэвіч, — яны ж нічога не ведаюць. Я правяду вас у шпіталь.

Акінуўшы развіталым позіркам дом, І. Ю. Філідовіч адправіўся разам з атрадам карнікаў — каля 300 чалавек — у лес.

У нейкі момант Іосіф Юрэвіч звярнуў на ўчастак, дзе пачыналася самая небяспечная багна. Коні, не прайшошы і сарак метраў, пачалі правальвацца ў балота.

— Стой! — закрычаў на ўсё горла афіцэр і падбег да Філідовіча. — Дзе, гавары, шпіталь? — размахнуўшыся, ён з усёй сілай ударыў правадніка ў твар.

— У шпіталь дарогі няма... — пачаў Філідовіч.

Грымнулі стрэлы. Ён не дагаварыў.

ХУТНАКРЫЛАЯ птушкая ліццэ час. Адыхо-

дзіць у мінулае будзённае. Герайнае застаецца назаўсёды. Вось ужо праз дзесяцігоддзі многія былыя партызаны прыехалі ў раённы цэнтр Дзятлава на адкрыццё помніка Іосіфу Юрэвічу Філідовічу. На пастаменце чытаю словы: «Іосіф Юрэвіч Філідовіч, жыхар вёскі Пушча Ліпчанская. У снежні 1942 года, ратуючы партызанскі шпіталь, паўтарыў подзвіг Івана Сусаніна».

Пра народнага героя складзены вершы, песні, балады. У мясцовым музеі народнай славы ёсць карціна мінскага мастака П. Свентахоўскага, прысвечаная легендарнаму подзвігу І. Ю. Філідовіча. Адна з вуліц гарадскога пасёлка названа яго імем.

Дзятлаўчане свята шануюць памяць свайго земляка. Штогод у раёне праводзіцца Дзень памяці Іосіфа Юрэвіча Філідовіча. Заробленыя ў гэты дзень сродкі пералічваюцца ў Савецкі фонд міру. А нядзюна Міністэрства сувязі СССР выпусціла малюнічы канверт з партрэтамі І. Ю. Філідовіча.

І. ЗАЯЦ,
журналіст.

— «Анісімава вярнулі ў Мінск» — гэта была адна з нечаканых навін так званай вуснай культурнай хронікі. Аляксандр Міхайлавіч, а ці сапраўды нечаканае было ваша вяртанне?

— Бывае ў жыцці такія збег абставін... У Пермскім тэатры оперы і балета, дзе я працаваў, рыхтавалася першая ў краіне пастаноўка «Пены дзеяння». Дзянісава. Але па розных прычынах, звязаных з цяжкасцямі ўвасаблення гэтага шмат у чым нязвыкллага твора, прэм'ера была адменена. Я часова апынуўся ў творчым вакууме. Тады ж, як вы ведаеце, Беларускі тэатр оперы і балета перажываў жалобную падзею — найшоў з жыцця Яраслаў Антонавіч Вашчак. Пад ягоным музычным кіраўніцтвам ажыццяўлялася пастаноўка оперы «Дзікае палаванне караля Стаха», і каб давесці спектакль да прэм'еры, калектыў пачаў шукаць дырыжора, які меў час прадоўжыць гэту работу. Звярнуліся да мяне. Пазнаёміўшыся з музыкай, я адчуў, што мне блізкая індывідуальнасць У. Солтана як музыканта, імпануе гэтка склад кампазітарскага таленту, і ўзяўся за працу.

— І ўрэшце калектыў убачыў у вас асобу, здатную памагчы тэатру выйсці з тагачаснай заблытанай сітуацыі?

— Прычынамі і тонкасцямі гэтай сітуацыі я не цікавіўся, хача ведаць, што праходзілі бурныя сходы, выкліканыя нежданнем аркестра і часткі оперных салістаў працаваць з галоўным дырыжорам Праватаравым. Я быў у тэатры госям і меў адзіны інтарэс — добрае і сумленнае выкананне канкрэтнай прапанаванай работы.

— Але ў маі вас запрасілі ў тэатр ужо не госям, прапанавалі пасаду — новую, якой да сёлё не было ў штатным раскладзе. Што ўсё ж такі адбылося? Не палічыце, калі ласка, гэтае пытанне некарэктным, бо чытач чакае сумленнай размовы...

— Вядома! Справа ў тым, што Генадзь Панцеляймонавіч Праватораў як мастак, таленавіты чалавек не лічыў, што ў тэатры яго правільна разумелі, і не хацеў здаваць свае паўнамоцтвы. Таму Міністэрства культуры і дырэкцыя тэатра вырашылі скараціць пасаду галоўнага дырыжора і ўвесці пасаду мастацкага кіраўніка, на якую я і быў запрошаны.

— Вы, такім чынам, апынуліся ў экстрэмальных умовах: трэба было «самавызначацца» ў прынцыпова новай якасці і ладзіць адносіны з галоўным дырыжорам, які фантычна павінен быў склаці свае паўнамоцтвы перад мастацкім кіраўніком...

— Што значыць мастацкае кіраўніцтва тэатрам? У калектывах, дзе няма дырэктара, гэтая пасада ўключае і творчую, і фінансавую адказнасць: так працуюць Нарэйка ў оперным тэатры ў Вільнюсе, Асоўскі ў Камерным музычным у Маскве, Манастырскі ў Куйбышаўскім драматычным. З другога боку, Вялікі тэатр Саюза ССР, які

мае дырэктара, мае і мастацкага кіраўніка Лазарава. Я дапускаю, што ў нашым тэатры такая пасада — часова мера, эксперымент. Але бачу сваю справу ў кансалідацыі галоўных спецыялістаў, бо зараз адчувальна канфрантацыя паміж цэхамі балета і оперы, а трэба дасягнуць дыялектычнай самастойнасці двух гэтых партнёраў у агульным жыцці тэатра.

Наш тэатр музычны, і праца галоўнага дырыжора ўжо сама па сабе нясе функцыі мастацкага кіраўніцтва, бо менавіта галоўны дырыжор знаходзіцца ў

оперны твор. Да таго ж, у мяне ў той час узніклі сямейныя складанасці... Словам, Мінск даваўся пакінуць. Чатыры з паловай гады прабыў галоўным дырыжорам Пермскага тэатра, паставіў больш чым дзесяць спектакляў — гэта каласальны вопыт, які за такі тэрмін немагчыма набыць на сталічнай сцэне. Меў добрыя творчыя кантакты з іншымі музычнымі калектывамі, цікавыя гастролі з вакалістамі, неўзабаве планавалася паездка разам з пермскім балетам у Японію, у Англію. Немалаважна, што і з

вядучых мінскіх сімфанічных дырыжораў: Ю. Яфімава, Ю. Цырука, В. Лявова, пазнаёміцца з маладымі дырыжорамі, якіх, праўда, у нас мала.

Думаю наладзіць практыку знаёмства з дырыжорамі з розных гарадоў, каб у выніку такіх прафесійных аглядзін (запрашэнне правесці спектакль), калі нават не браць кагосьці на штатную працу, дык замацоўваць за канкрэтнымі гастролёрамі асобныя нашы спектаклі.

Я таксама звярнуўся ў

біста адказвае за сваё, — тады будзе і цэласны вынік. Упэўнены, што ён толькі тады і будзе паўнацэнным, калі кожны — на сваім месцы, працуе без пачатнай мітусні і лішняй слоў пра «агульную справу». Дырыжор павінен займацца музычным абліччам спектакля, а не яго рэкламай ці абмеркаваннем дэкарацыі. Грымёр — дбаць пра сцэнічны партрэт артыста, гардэробшчык — пра культуру абслугоўвання гасцей тэатра і г. д.

— Але ж не ўсё залежыць ад сумленнасці і прафесіяналізму

ТАЖА Я НАША МУЗА

Гутарка з мастацкім кіраўніком Дзяржаўнага тэатра оперы і балета БССР А. АНІСІМАВЫМ

цэнтры пытанняў рэпертуару, ягоны густ уплывае на выбар партытур — як оперных, так і балетных. Таму, калі з часам наш тэатр вернецца да ранейшай мадэлі кіравання, гэта нічога не зменшыць у агульнай творчай сітуацыі, не зменшыць, так бы мовіць, колькасць брыльянтаў у май кароне, не зробіць страту ў зарплате — яна ў мяне тая ж, што ў галоўнага дырыжора.

Што датычыць маіх узаемадасягненняў з нядаўнім галоўным дырыжорам Праватаравым... Я не ведаю ягоных планаў, але калі гэтыя планы будуць у суладдзі з задачамі тэатра, дык Генадзь Панцеляймонавіч будзе з'яўляцца за пультам нашага аркестра і праводзіць цяперашнія свае спектаклі: «Рамэа і Джульета», «Кавалер руж», «Вайна і мір», «Вясна свяшчэнная». Адносіны ў нас нармальныя.

— Аляксандр Міхайлавіч, яшчэ адно «недалікатнае» пытанне. Колькі гадоў таму вы таксама развіталіся з пасадай галоўнага дырыжора ў нашым тэатры. Былі самыя розныя чуткі. А што здарылася тады ў сапраўднасці?

— Гэта, напэўна, «хвароба» любога мастака — шукаць новага вітку спіралі, на якой развіваецца творчае жыццё. Такі пошук азначае жаданне якіх-небудзь перамен і не заўсёды звязаны са зменай месца працы. Пяць гадоў я быў галоўным дырыжорам ДАВТа БССР, меў ужо чатыры пастаноўкі і рыхтаваўся да працы над практоф'еўскім шэдэўрам — «Вогненным анёлам». Але час быў застойны, і мне проста не далі магчымасці ўвасобіць у Мінску гэты неадназначны па змесце

кіраўніцтвам горада ў нас склаліся цёплыя адносіны. Але я пакрыўіў бы душою, калі б сказаў, што мне не хацелася пакідаць Перм і зноў ехаць у Мінск. Відаць, мажлівасці творчай працы ў дыялектычных, але ўсё ж такі перыферыяльных умовах я ўжо вычарпаў, і надышоў час для новага вітку спіралі.

— Праўда, новы віток вашага творчага жыцця пачынае разгортвацца не ў лепшых умовах. Калі гадоў 10 таму вы ўпершыню сталі за дырыжорскі пульт мінскага тэатра, побач былі спартынаваныя і адметныя майстры — калегі па дырыжорскім цэху. За апошні час усё рэзка змянілася.

— Так, яшчэ год-паўтара таму мог быць толькі адзін аналаг дырыжорскага корпусу ДАВТа БССР, яго музычнаму ўзроўню ўвогуле, — гэта Вялікі тэатр Саюза ССР. Яраслаў Вашчак, Тацяна Каламейцава, Уладзімір Машэнскі, Генадзь Праватораў — гэта не толькі дырыжоры высокага класа, гэта, я сказаў бы, тэатр у тэатры. Бо кожны з іх быў галоўным спецыялістам у сваёй пастаноўцы. Такім сузор'ем дырыжорскіх індывідуальнасцей не мог пахваліцца ніводны калектыў у краіне — апроч, паўтара, Вялікага тэатра. Але час ідзе... Не стала Вашчака. Каламейцава, як прынята гаварыць, на заслужаным адпачынку, зрэчас выходзіць за пульт — дырыжор сваёй пастаноўкай, операй «Казкі Гофмана», адным з лепшых спектакляў цяперашняга рэпертуару. Пад уплывам розных складаных прычын пайшоў з тэатра Машэнскі. Становіцца сапраўды цяжкае. Таму я хацеў бы прыцягнуць да працы ў тэатры на аснове дагавору

СТД з ініцыятывай — правесці на базе нашага тэатра І Усесаюзна конкурс дырыжораў музычных тэатраў. Падобныя конкурсы ёсць на аснове сімфанічных жанраў, ды чамусьці нікому дасюль не ўспадзе на думку, што праца дырыжора ў оперы, балете, музычнай камедыі мае вельмі складаную спецыфіку. Вось і паспрабуем у сабе наладзіць такі агляд дырыжорскіх сіл. Гэта будзе перадусім музычнае свята. Гэта будзе своеасабліва «палітычная акцыя» — менавіта ў нашым тэатры, вядомым сваімі яркімі традыцыямі дырыжорскага прафесіяналізму, павінен праходзіць такі конкурс.

— А ці забяспечыць наш тэатр паўнацэнны рэпертуарны спектр для такога спаборніцтва? Есць жа вельмі старыя пастаноўкі, скажам, «Князь Ігар», «Аїда», «Шарская нявеста», дэкарацыі ў іх выглядаюць ужо неэстэтычна, харавыя мізансцены захоўваюцца прыблізна, ансамблі «развалваюцца». З якім настроем будуць працаваць у такіх спэнтанях маладыя дырыжоры?

— Тэатр — гэта, вядома, сінтэз. Сам я доўгі час «хварэў на сінтэз», намагаючыся ўвабраць у свет уласных эмоцый усё — ажно мастацтва грымёра і самаадчуванне спевака. Праз гэта ўзніклі дадатковыя перажыванні, лішняе нервоўнасць, і цяпер я прапаведую крыху іншае. Так, тэатр — сінтэз. Ды калі кожны, хто працуе на гэты сінтэз, будзе перакладаць сваю ўвагу на тое, што робяць ягоныя калегі, ён не зможа з поўнай аддачай займацца сваёй уласнай справай. Павінна быць кааперацыя добрых спецыялістаў, цалкам адданага справе, дзе кожны аса-

асобных людзей. Састарэлыя спектаклі, што тут ні рабі, усё роўна псуецца аблічча тэатра.

— Ад старога грузу, безумоўна, трэба пазбаўляцца. Тут патрэбна разумная прапорцыя пастаноўкі новых і абнаўлення старых спектакляў. Паспрабуем растлумачыць. У гэтым сезоне ў нас выйшлі два балеты — «Рамэа і Джульета», «Дон Кіхот» і толькі адна опера — «Дзікае палаванне...» Мала! Як мінімум павінна быць 4 новых спектаклі, а лепш 5—6. Чаму ў тэатры «Эстонія» штосезонна выходзіць 6—8 новых спектакляў, хоць і дзяржаўная датацыя там амаль такая ж, як і ў нас? Адна з прычын тая, што ў «Эстоніі» значна меншая сцэна. Сапраўды, мы неяк забываемся, што ДАВТ БССР мае вялікую сцэну, як у Вялікім тэатры ў Маскве ці ў Кіраўскім у Ленінградзе. Яна вымагае столькі разнастайных матэрыялаў на бутэфорыю, тканіны на дэкарацыі, яна вымагае значных па колькасці калектываў хору, кард-балету, мімансу, — і ўсіх гэтых людзей трэба апрануць, забяспечыць рэквізітам. А ці задумваўся хто-небудзь, што ўсе патрэбныя тэатру матэрыялы з году ў год робяцца даражэйшымі, у той час як датацыя не павялічваецца і памеры сцэны не памяншаюцца? Вось і бывае, што адна новая пастаноўка «з'ядае» сродкаў за дваіх. Абнаўленне спектакля каштуе менш.

Праўда, нашы творчыя і адміністрацыйныя службы не заўсёды абачлівыя, нестасе ім прафесійнай рэгламентацыі, таму і заказваюць грандыёзнае афармленне, коштам сметы двух спектакляў. Фантазія, вядома, —

Жывы, сучасны!

«ДОН КІХОТ» — прэм'ера Дзяржаўнага тэатра оперы і балета БССР

Ен зусім не падобны да сто-дваццацігадовага старога! Нішто ў ім не разлічана на павягу да сівізны, нішто не нагадвае пра паходжанне яго з мінулага стагоддзя. Ен на-маладому жыццярадасны і досыць сучасны. І гэтым ён абавязаны творчай групе пастаноўшчыкаў: балетмайстру В. Елізар'еву, дырыжору М. Калядку, мастакам У. Окуневу і І. Прэс. Менавіта яны далі яму, знакамітаму балету Л. Мінкуса «Дон Кіхот», новае жыццё на беларускай сцэне. Тут ён, вядома, не дэбютант. Яго некалькі разоў ставілі беларускія харэографы, імкнуўся, каб артысты і глядачы не забывалі цудоўныя класічныя творы. Кожны з пастаноўшчыкаў пасвойму рэдагаваў ту, што

стала «акадэмічнай», харэаграфію, якая складалася на працягу многіх дзесяцігоддзяў жыцця балета. Па-свойму зрабіў гэта і В. Елізар'ев. Пакінуўшы лепшыя са сцэны і танцаў, аўтарства якіх належыць М. Пеціпа, А. Горскаму, К. Галізоўскаму, ён арганічна ўключыў іх у агульную харэаграфічную тканіну, расквеціў гумарам, трапнымі мізансцэнамі.

За доўгае сцэнічнае жыццё «Дон Кіхот», увабраўшы ў сябе прыдумкі многіх, зрабіўся крыху цяжкаватым і рыхлаватым кангламератам старадаўніх пантанамі, бравурных танцаў, віртуозных варыяцый, якія кожная з балетных «зорак» насычала сваімі «ультра-сі», самымі апошнімі асабістымі да-

сягненнямі ў тэхніцы класічнага танца. Часам нават увесць спектакль успрымаўся як прэлюддыя, як своеасаблівы трамплін да «зорнай» кульмінацыі ў фінальным па-дэ-дэ. Дарэчы, апошні раз такі балет я бачыла нядаўна ў Пекіне ў пастаноўцы Нурьева. Шматлікія сцэны і танцы цягнуліся замаруджана, быццам доўгі чыгунчаны састаў на перагонах, каб набраць раптам імкліваю хуткасць у канцы, дзе літаральна ракетай узвіваўся ўвысь Вадзім Пісараў, запрошаны ў Кітай разам з іншымі савецкімі артыстамі.

Беларускі спектакль не разлічаны на «зорны» эффект. Мастацка-эстэтычнае ўражанне нараджаецца тут у выніку гарманічнай аднасці і высокага ўзроўню ўсіх кампанентаў: культуры аркестра і дырыжора, незвычайнай прыгажосці касцюмаў і маляўнічасці дэкарацыі, і канечне ж, цудоўнай работы балетмайстра, прафесіяналізму выканаўцаў.

Імкнуўся пазбегнуць дывертысментнасці, нярэдка ўласці-

Сцэна са спектакля «Дон Кіхот».

Фота А. КАЛЯДЫ.

вай іншым сучасным пастаноўкам «Дон Кіхота», што разбівае спектакль на цэлы шэраг асобных фрагментаў, В. Елізар'ев робіць скразнымі многія персанажы, якія раней з'яўляліся толькі эпізадычна. Героямі балета, такім чынам, побач з Кітры і Базілем, Дон Кіхотам і Санча Пансам робяцца Эспада і вулічная танцоўшчыца Мерседэс, Гамаш, Амур

і Дульсінея, што, бяспрэчна, надае драматургіі больш цэласны і дзейсны характар. Глядач не сумуе таксама і таму, што ў спектаклі няма старых пантанамі, што харэограф мудра чаргуе разгортнутыя танцавальныя ансамблі з жывымі ігравымі сцэнамі, лірыку з бравурам, сольныя варыяцыі з танцамі кардэбалету. Многія з іх, такія, як бліскачае трыо

— Наконт новых форм: Аляксандр Міхайлавіч, адзін з канцэртаў дэталі «Беларускай музычнай восені» правёў аркестр ДАВТА БССР пад вашым кіраўніцтвам. Вы суправодзілі выступленні маладых оперных салістаў, якіх прадставіла старшыня праўлення Усеаюзнага музычнага таварыства Ірына Архіпава. Выконвалі і аркестравыя фрагменты з опер. Праграма мела поспех...

— Дэбют у філармоніі быў удалы, і ў наступным сезоне мы плануем выступіць дшчэ з дзвюма праграмамі. На жаль, акустычныя хібы не дазваляюць наладжваць канцэрты аркестра на ўласнай нашай сцэне. Калі б спецыялісты дапамаглі прыдумаць нейкія прыстасаванні, каб аркестр тэатра паўнацэнна гукаў не толькі ў яме, а і на сцэне, — мы з задавальненнем ігралі б у сябе «дома».

А той філарманічны канцэрт не быў выпадковым. З Архіпавай у нас даўні творчы кантакт, абое мы пераканаліся ў неабходнасці выяўляць і падтрымліваць маладых салістаў, клапаціцца пра перспектыву развіцця рэзерваў опернага выканальніцтва. У Пермі я дамаглася апытальнага спалучэння ў опернай трупе вядучых салістаў старэйшага, сярэдняга пакалення і моладзі, у выніку сфарміравалася самая маладая, паводле сярэдняга ўзросту, трупа ў краіне: трэцюю яе частку склалі людзі да 30-ці гадоў. Цяпер такую работу трэба распачынаць у Мінску. Будзе цяжка: часта вядучыя спевакі хваравіта перажываюць увагу тэатральнага кіраўніцтва да моладзі. Але без арыентацыі на маладых тэатр губляе перспектыву.

Мы не маем цяпер магчымасці запрашаць на працу людзей без мінскай прапіскі. Таму трэба быць асабліва ўважлівымі да выхавання маладога папаўнення, зрабіць больш плённым сувязі з Беларускай дзяржаўнай кансерватарыяй. Скажам, оперная студыя там працуе ў цяжкіх умовах, а мы можам памагчы — і тады замест кепскай пастаноўкі на базе БДК будзе супольны спектакль — паўнацэнны, на сцэне тэатра...

— Аляксандр Міхайлавіч, а як будзе фарміравацца ваша рэпертуарная афіша?

— Цяпер у тэатры ідзе работа над операмі «Маддалена» С. Пракоф'ева (рэжысёр С. Штэйн, мастак Л. Ганчарова, з ім працую я) і «Медыум» Д. Меноці (вядомая пазпланавая пастаноўка С. Штэйна пераносіцца на вялікую сцэну; дырыжор М. Калядка, мастак Я. Ждан). Прэм'еры — у наступным сезоне. Затым «Кармэн» (рэжысёр В. Цюпа, мастак У. Жданаў, музычнае кіраўніцтва ажыццяўляю я). Да 150-годдзя з дня нараджэння П. Чайкоўскага будзе пастаўлены балет «Спячая красуня». У планах і новыя партытуры беларускіх кампазітараў: буйную работу па матывах булгакаўскага «Майстра і Маргарыты» завяршае Я. Глебаў, А. Мдзівані прапанаваў балет «Рагнеда», оперу для дзяцей напісаў У. Кандрусевіч... Есць і будуць таксама іншыя прапановы. Але мая асабістая пазіцыя ў рэпертуарнай палітыцы такая: акадэмічны Вялікі тэатр павінен весці сваю работу, захоўваючы пэўную цыклічнасць. Гэта значыць, аддаўшы даніну, напрыклад, рускай класіцы, для наступнай пастаноўкі выбіраць твор заходняй класікі, потым — беларускую оперу ці балет, твор сучаснага замежнага аўтара, твор аўтара адной з саюзных рэспублік і г. д., паслядоўна паўтараючы гэты «рэпертуарны круг».

Усцешна, што першай маёй работай пасля разлукі з Мінскам стала беларуская опера, прытым, доўгачаканая: з часу «Новай зямлі» Ю. Семанякі, над якой працаваў таксама я, у тэатры на працягу сямі гадоў не было прэм'ер нацыянальных опер... Абуджаны рух да нацыянальнай самасвядомасці паўсюдна і незваротны. І, я лічу, важна, каб мастакі, якія бяруцца за ўвасабленне нацыянальнай тэмы, знаходзілі ў гэтым радасць, а не проста неабходнасць. Таленавітыя кампазітары на Беларусі ёсць, і трэба, каб тэатр гасцінна прымаў іх, каб расхінуў дзверы не толькі перад масцітымі аўтарамі, а і перад маладымі, каб не быў тэатрам двух-трох аўтараў.

І яшчэ хацелася б выправіць вялікія пралікі ў палітыцы колішняга кіраўніцтва Міністэрства культуры БССР ды і нашага, тэатральнага, з-за якіх мы засталіся ці не адзінай сталічнай трупаў, чыіх оперных работ не ведаюць нават бліжэйшыя суседзі за мяжой. (Я не кажу пра беларускі балет, які даўно мае міжнародны поспех). У нас моцныя дырыжорскія і сцэнаграфічныя традыцыі. У нас ёсць салісты, вартыя не толькі рэспубліканскага і ўсеаюзнага ўзроўню. І мы павінны скарыстаць магчымасці сённяшняга дэмакратычнага часу, наладзіць кантакты, паказаць нашы оперныя набуткі за мяжой.

Не падумаеце, што ўсе гэтыя меркаванні ўзніклі ў мяне пасля таго, як я 15 дзён пасядзеў у крэсле мастацкага кіраўніка. Пятнаццаць гадоў ужо я ў музычным тэатры, і ўсё, пра што сёння гаварыў, — гэта плён вопыту і вялікага жадання быць карысным таму Богу, якому мы служым: музыцы. Жадання прынесці карысць тэатру.

— Разуеце вас, Аляксандр Міхайлавіч. Ведаю, якой самаадданы вымагае творчая праца, служэнне музыцы... Жадаю вам плёну і стабільнасці ў працы, дзякую за шчырую размову.

Гутарыла С. БЕРАСЦЕНЬ.

Ёсць «Шанц»!

«Пошук новых форм, новых мастацкіх ідэй, выяўленне навітару і талентаў», — гэтак была абвешчана мэта эксперыментальнага тэатра «Шанц» пры Саюзе тэатральных дзеячаў Беларусі, аб адкрыцці якога стала вядома ў кастрычніку мінулага года. Што і кажаць — словы гучныя. А справы?.. У эксперыментальны тэатр паверылі, хоць, вядома, можна пазаўдросціць рашучасці маладога рэжысёра Сусаны Цырук, якая першую пастаноўку ў сваёй творчай біяграфіі рызыкнула звязаць з новаароджжым «Шанцам». Нельга не захапіцца і апантанасцю акцёраў Рускага тэатра БССР Яўгена Лявонцьева, Валерыя Шушкевіча, Аляксандра Якаўлева, Андрэя Душакіна, Андрэя Захарэвіча і Аляксея Нілава.

Да творчых імкненняў эксперыментатараў з увагай паставілі ленынградскі мастак Таццяна Каралёва, кампазітар Сяргей Карцэс і балетмайстар Эма Трусава. І, нарэшце, вынаходнік «Шанца» — рэжысёр Валерый Маслюк, які даў прытулак першапраходцам пад дахам свайго тэатра.

Рэжым працы экстрэмальны. І ўсё ж, да гонару энтузіястаў, мастацкая задача ставілася не з простых — адкрыць новае для тэатральнага Мінска імя драматурга. Да пастаноўкі бралася п'еса «Пра тое, як пан Макінпот ад сваіх нягод пазбавіўся» Петэра Вайса. Не маюць шырокага распаўсюджвання і своеасаблівыя сродкі сцэнічнага ўвасаблення твораў палітычнага, «актуальнага» тэатра, якімі з'яўляюцца п'есы П. Вайса. На сённяшні дзень адзінкавы ў рэспубліцы пастаноўкі твораў Б. Брэхта, паслядоўнікам якога лічыцца П. Вайс, толькі распальваюць смага да авалодання жарам умоўнай камедыі, балаганнага лубка.

Галоўная думка п'есы П. Вайса пэўная і празрыстая: абудзіць самасвядомасць «маленькага чалавека» — Макінпота. З вызначальнага для асобы сувязей — у сям'і, на працы, з уладамі і нават з самім Госпадам Богам — складаецца ланцуг антычалавечых адносін, якія пранізаюць усю піраміду грамадскага жыцця. Асноўны рэжысёрскі прыём таксама дакладна заяўлены — адкрытая

гульня. Навідавоку выканаўцы разыгрываюць з Макінпотам адзін за адным прапанаваны драматургам эпізоды. Прадстаўленні ў гранічна абвостранай форме абсурдных сітуацый выкрываюць абсурднасць зусім рэальнай сацыяльнай сістэмы.

Захоўваючы агульную грамадзянскую накіраванасць твора П. Вайса, стваральнікі спектакля робяць акрэслена драматычны яго фінал, што можа надаць асаблівае гучанне пастаноўцы ў цэлым. У п'есе Макінпот пазбаўляецца няшчасцяў, — спасцігае іх сацыяльная вы-

токі, чым фактычна дзеянне і заканчваецца. У спектаклі гісторыя Макінпота атрымлівае пэўную папраўку на час і пашыраецца да разумення супярэчнасці яе вынікаў.

Па задуме рэжысёра, у фінале Макінпот, падахвочаны магчымым гулам апладысмантаў, сам пачынае гаварыць пустазвоннай мовай лозунгаў і афіцыйных прамоў. Сцэнічны герой, пазбавіўшыся сваіх няшчасцяў, у нейкай ступені сам становіцца носьбітам няшчасцяў для іншых. Такім чынам спектакль павінен сцвярджаць неабходнасць духоўнага адраджэння чалавека, і разам з тым, успрымаецца як папярэджанне.

Апрача мастацкіх задач, стваральнікам спектакля давалося рашаць шмат праблем, так сказаць, «пазамастацкіх». Перш за ўсё весці доўгатэрміновыя «дыпламатычныя» перагаворы, каб узгадніць умовы рэпетыцый на сцэне, ды яшчэ каб з музыкай і святлом. Што тычыцца ўстаноўкі дэкарацыі, дык за яе браліся акцёры. Увогуле, праблемы з арганізацыяй рэпетыцый узнікалі літаральна на роўным месцы — з нічога, і на вырашэнне нават самай мізэрнай трацілася жывая, стваральная энергія ўдзельнікаў спектакля. І ўсё ж, і ўсё ж...

Першае прадстаўленне адбылося 22 мая. Цёплы, добразычлівы прыём гледачоў. Разам з тым паўсталі новыя задачы: дакладна вызначыць і ярка раскрыць моманты непасрэдных кантактаў з глядзельнай залай, якія ўваходзяць састаўной часткай у мастацкі лад палітычнага спектакля.

Праца завершана. Праца працягваецца...

Ала САВІЦКАЯ.

ПРЭМ'ЕРЫ

У Акадэмічным тэатры імя Янкі Купалы адбылася прэм'ера спектакля «Памінальная малітва» Р. Горына паводле твораў Ш. Олаі-Алейхем (пераклад У. Някляева). Паставіў спектакль заслужаны дзельч мастацтваў УССР Б. Зрын, мастацкае афармленне Б. Краснова, музыка А. Рэнанскага, балетмайстар лаўрэат Дзяржаўнай прэміі СССР С. Дрэчын. У ролі Голды заслужаная артыстка БССР Г. ТАЛКАЧОВА. Фота Ул. КРУКА.

выдатным артыстам, бо ім даводзіцца канкураваць з унікальнымі талентамі. Беларускія артысты дастойна выглядаюць у гэтым усеагульным сусветным спаборніцтве. І першай сярод іх трэба назваць, безумоўна, І. Душкевіч, якая за выкананне па-дэ-дэ з «Дон Кіхота» заваявала ў свой час званне лаўрэата на ўсеаюзным конкурсе і нямала дасягнула з таго часу ў мастацтве балета. Яе Кітры не падобна ні на адно з вядомых тварэнняў М. Плісецкай, К. Максімавай, Л. Семанякі. Кітры — Душкевіч зачароўвае індывідуальнасцю, толькі ёй характэрнымі рысамі, сярод якіх — асабліва ўнутраная прыгажосць, духоўнасць, дасканаласць ліній. Сталасць і выразнасць у чарговы раз прадэманстравалі партнёр У. Іваноў у ролі Базіля. З ім з поспехам спаборнічае А. Карзянкоў (Эспада), танцоўшчык, які імкліва набірае акцёрскае майстэрства, тэхніку, а значыць, і вядучыя ролі і прыхільнікаў сярод гледачоў.

Нямала добрых слоў можна

сказаць і пра выканаўцаў іншых ролей: А. Фурмана (Гамаш), Н. Дадзішкіліяні (Дульсінея), Н. Філіпава (Амур), С. Раманаву (Мерседэс), Л. Ціткову і Н. Цярэнцьева (сяброўкі Кітры), Я. Мініна (Ларэца), А. Няцветаву і С. Філіпенку (Дон Кіхот і Санча Панса). Чысціня і роўнасць выканання кардэбалетам сваіх сцэн сведчыць пра вялікую працу асістэнтаў балетмайстра, рэжысёраў Д. Браўдэ і А. Смалянскага.

Яркім, жыццярэдасным спектаклем папоўніўся рэпертуар нашай балетнай трупы, у якой, дарэчы, наперадзе вялікія замежныя гастролі. Такі спектакль не сорамна паказаць і на еўрапейскіх сцэнах. Зрэшты, тэатр спадзяецца, што балет спадабаецца перш за ўсё беларускім гледачам, для якіх ён перадусім і існуе. І, мяркуючы па рэакцыі залы на першыя паказаныя спектаклях, тэатр не памыліўся ў сваіх спадзяваннях.

Юлія ЧУРКО.

та фантазія, усе мастакі — дывідуалісты, але... Але, напрыклад, Стравінскі любіў, калі му казалі канкрэтна: тут музыка павінна гучаць тры мінуці і мае быць напісана для пяці інструментаў, — вось тады, маўляў, і будзе натхненне. На жаль, у нашасці дзеячаў савецкага тэатра нестae мудрасці суадносіць сваё натхненне з задачамі, хто працуе поруч. Нестae вучыцца гаспадару.

— І безгаспадарчасць, і пэўна існасць адміністрацыйна-ахоўнага ўкладу вялікіх тэатраў выявіліся даўно. Пра марынацыйныя структуры такіх радыёфінансавых вытворчых-арганізацыйных была, дарэчы, ўмютоўная гаворка і ў Мінску — пазалетас, пад час І ўсеаюзнага фестывалю музычных тэатраў. Мы, вядома, не можам тут жа з вамі абмеркаваць гэтыя праблемы. Але заўважце, калі ўжо загаварылі пра адраджэнне пачуцця гаспадару тэатры, можа, падзеліцца і з намі намерамі: чым вы, масцікі кіраўнікі, рэальны гаспадар, зоймецеся ў бліжэйшы час?

— Мы павінны неадкладна аддзіць дыхтоўны Палац культуры, адміністрацыя якога павінна зрабіць на яго базе першую сцэну ДАВТА. Гэта ў нас палігон для творчых дасягненняў, дзе паралельна з асноўнай сцэнай маглі б стаць цікавыя камерныя, эксперыментальныя музычныя спектаклі. Пашыраўся б рэпертуар дыяназон, вырашалася б праблема заняцця салістаў сёння больш, чым патрабуецца для наяўнага аб'ёму сцэнаграфічнай працы, далёка не кожны магчымаць рэгулярна сустракацца з публікай).

У салідным тэатры павінен быць і дзіцячы філіял — трэба ўсталяваць пра гэта. На базе гэтага філіяла павінен стварацца дзіцячы музычна-тэатральны рэпертуар, прыдатны для выхавання не вялікай нашай дзіцячы а ў студыйных умовах, у дзеля саміх дзяцей. Чаму б не мець у Мінску такую студыю опернага выхавання, у якой дзеці далучаліся б да асноўнага музычнага тэатра? З гэтай мэтай маглі б удзельнічаць у вялікіх спектаклях на асноўнай сцэне.

— Дзе, з'яўленне новых сцэнаграфічных стымулявала б і ўсё беларускіх кампазітараў і дапамагала б нашаму тэатру кампенсаваць дэфіцыт асноўнага адметнага рэпертуара.

— Маю, нам варта асвоіць і новыя формы працы, як канцэртнае выкананне опер. Пры напісанні пастаноўчых імяўклюдаў многія творчыя задумкі дырыжораў і салістаў не рэалізуюцца. А тады ідуць. Канцэртнае выкананне ўлюбёных твораў, у тым ліку «Трубадура», сіламі нашых артыстаў, можна і з зразнашэннем «зорак»-гастролёраў, ажывіць і працу тэатра, і паказаць публіцы.

Кітры, Базіля і Эспады, элементарны «Ажываючы сад», тэматны Цыганскі, энергічны Фанданга, жартуны мінацы, прыдумаў сам В. Елізар'еў, і дадаючы свежых фарбаў, яны не выбіваюцца з агульнай стылістыкі спектакля, якая захоўвае непасрэднасць і канкорнасць светаадчування мінулага балетнага веку. Так, Елізар'еў тут надзіва вясёлы і прастадушны. Такім чынам раскрываецца яшчэ адна цікавая грань таленту харэографу, пра якога мы прывыклі думаць як пра філосафа, трагіка, публіцыста.

Прывабнасці беларускага «Дон Кіхота» бяспрэчна сцэнаграфічнае чудаўнае інтэрпрэтацыя галоўных, сольных і кардэбалетных партый. Сучаснае тэлебачанне, якое даволі часта знаёміць нас з лепшымі балетнымі спектаклямі, міжнароднымі конкурсамі, самымі лепшымі танцоўшчыцамі і танцоўшчыкамі свету, так высока ўзровень планку майстэрства, што гэтых галавакружных вышніх цяжка бывае нават самым

З хваляваннем узяў я ў рукі маленькую кніжачку Уладзіміра Аляхновіча «Легенды кветак», выдадзеную летась у выдавецтве «Полымя». Гэта бадай што адно з першых сучасных выданняў пра беларускія расліны, у якім аўтар спрабуе ў зямельнай форме пазнаёміць чытача са светам кветак. Простата ды зямельнасць апавядання сведчаць, што кніга адрасавана ў першую чаргу дзецям. Праўда, у анатацыі пазначана — «ма-саваму чытачу»...

Хочацца думаць, што распачатая аўтарам справа будзе працягвацца. Добра было б выпусціць цэлую серыю

дзе была ўрадлівая глеба і багата вільгаці.

Наступная кветка, з якой знаёміць нас Уладзімір Аляхновіч,—плакун. Але ж на малюнку ён падобны на звычайны чальчак. Назвы «плакун» або «дербеннік» — ягоныя расійскія адпаведнікі. На гэты раз, праўда, легенда, якую падае аўтар, нейкім чынам стасуецца і да беларускага чальчака, якога сям-там называюць слёзнік. Сапраўды, нешта ёсць: плакун — слёзнік. Апроч слёзніка, называюць на Беларусі чальчак яшчэ і крапіўца, баравы бобік, вербяніца, кабыляк, кабылля мятка, тройнік, гаралёўнік, ра-

Чытач гзеліцца ўражаннем

РАЗВІЦЦЁ— У АДМЕТНАСЦІ

кніжак пра найбольш адметныя расліны Беларусі: кветкі, зёлкі, ягады, грыбы і г. д. І вось з тае перакананасці, што кнігі гэтыя павінны найперш быць адрасаваныя нашым дзецям, варта было б рабіць іх добра ілюстраванымі, з прыгожымі дакладнымі каляровымі малюнкамі. З прыемнасцю ўзгадаў я Людвіку Антонаўну Сівіцкую-Войцік (Зоську Верас) і падумаў: «Вось, пэўна, усцешыцца!» Фактычна мы, беларусы, толькі цяпер дараваем да таго, што рабілася яшчэ ў 30-ыя гады ў Вільні за так званым польскім часам. Дзіцячыя часопісы «Заранка» ды «Пралеска» рэгулярна змяшчалі матэрыялы пра беларускую прыроду. А Зоська Верас была галоўным спецыялістам па раслінах ды зёлках. Мабыць, нікога не трэба пераканваць, наколькі станоўча ўплывае на разумовае развіццё дзіцяці, на фарміраванне ягоных мастацкіх здольнасцяў знаёмства са светам раслін, са светам найвышэйшае дасканаласці і суладдзя...

Але за прыемнымі думкамі хутка надыйшоў расчараванне, зашмат усё ж памылак і для першае спробы. Нават самы пачатак і то не абшыўся без недарэчнасцяў. Першая кветка, з якой знаёміць нас аўтар, — пералеска. Хутэй за ўсё маецца на ўвазе пралеска, бо ніякай больш ці менш падобнай на пералеску назвы расліны не падаецца ў беларускіх слоўніках. Аўтар, мусіць, увяло ў зман слова пералесак, жое, праўда, мае вельмі ўскоснае дачыненне да красак. Гартаем далей... Лянівец... Каго здзівіць гэтая назва, хай марна не шукае гэтую кветку ў беларускіх энцыклапедычных даведніках. Трэба проста набрацца вытрымкі ды прачытаць колькі радкоў ніжэй: «...У многіх месцах яна вядома пад назвай ядранец...» Ах, вось яно што... Сапраўды, артыкул пра ядранец мы без цяжкасцяў знойдзем хаця б у «Энцыклапедыі прыроды Беларусі». Што ж падтуркнула аўтара назваць ядранец ляніўцам, а лепей было б гультаём ці абібокам? Ці не ягоны расійскі адпаведнік ленец, а таксама жаданне прыдумаць апавяданне з такім магутным выхавальным сэнсам? «Лянівец», аказваецца, паленаваўся перасяліцца ў больш прыдатнае для жыцця месца,

кавая шыйкі, ляўконія палявая, цвердзянка (гл. А. Кісялеўскі, «Латвіна-руска-беларускі батанічны слоўнік», Мн., 1967). Як бачым, шмат назваў, няма толькі плакуна. Ці яшчэ прыклад: «...трыпутнік, ці як яго яшчэ называюць падарожнік...» Хто ж яго так называе? Проста трыпутнік гэта па-беларуску, а падарожнік — па-расійску, бо нават у дыялектных варыянтах назва падарожнік адсутнічае.

Ці вось яшчэ прыклады. Замест таго, каб цікавай гісторыяй дапамагчы запам'ятаць адмысловую беларускую назву казалец, аўтар падводзіць нас да наступнага: «...— казалец — з тае даўняе пары называюць курынай слепатой...» Хацелася б давеці да ведама аўтара, што курынай слепатой на Беларусі называюць, прынамсі, з дзесятак раслін, да прыкладу — лотаць, пярэсну, вадаперыцу, ды сам кураслеп. Цікава, што назва «курыная слепата» мае ў беларускага народа асацыяцыю з пэўнай групай знешне падобных раслін, усе яны красуюць жоўтымі кветкамі і любяць вільготныя глебы.

Нічога страшнага, мабыць, не будзе, калі ў мове нашай замацоўвацца прыгожыя, мілагучныя назвы, якія жывуць у дыялектах: валошка, а не васілёк, пацерачка замест незабудкі, канвалія, а не ландыш, дзёмухавец замест адуванчыка, зянюлька замест венерын чаравічак (відавочная калька: венерын башмачок).

Усе гэтыя хібы выдання ёсць прамы вынік стану «развіцця» беларускай навуковай тэрміналогіі. Па-першае, няма самога развіцця. Для прыкладу, апошняе больш ці менш грунтоўнае выданне назваў раслін выйшла ў 1967 г. (гл. вышэйзгаданы слоўнік), 10 тысяч асобнікаў на 10-ці мільёны народ! А па-другое, шлях, які прапануюць для развіцця беларускай тэрміналогіі, ёсць нішто іншае, як далейшае разбурэнне моўнай стыхіі беларускай мовы. Я маю на ўвазе кнігу «Беларуская навуковая тэрміналогія» 1987 года выдання (аўтарка — Л. А. Антанюк). Каму патрэбны «ісковерканый русскі язык»? Развіццё толькі ў арыгінальнасці і адметнасці.

А. ГУРКОЎ,
студэнт лесагаспадарчага
факультэта БТІ.

Інтэрв'ю ў нумар

Неўзабаве ў газетна-часопісным свеце рэспублікі чакаецца папаўненне. Да чытача прыйдзе «Спадчына» — навукова-папулярны і гістарычны часопіс Беларускага фонду культуры і Беларускага рэспубліканскага таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры, рашэнне

аб выданні якога прыняло нядаўна Бюро ЦК КПБ.

Пра тое, якім бачыцца новы часопіс, наш карэспандэнт гутарыць з яго галоўным рэдактарам, старшынёй праўлення БФК Іванам ЧЫГРЫНАВЫМ.

Вы падпісаліся на «Спадчыну»?

— Новы часопіс ствараецца на базе інфармацыйнага навукова-метадычнага бюлетэна Беларускага таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры Беларусі — «Помнікі гісторыі і культуры Беларусі», за дзевятнаццаць з паловай гадоў існавання якога выйшла ў свет 78 нумароў. Наступны, чарговы нумар яго, што павінен прыйсці да чытача недзе ў верасні, будзе ўжо часопісам «Спадчына». Памер выдання павялічваецца пакуль што да 8,3 аўтарскіх аркуша, а перыядычнасць застаецца ранейшая — чатыры разы на год. Кошт аднаго экзэмпляра будзе 60 капеек, адпаведна падпісная цана на год — 2 рублі 40 капеек. Думаю, аднак, што неўзабаве ўдасца павялічыць і аб'ём часопіса, і яго перыядычнасць, зрабіць яго нарэшце сапраўдным часопісам.

Новае выданне ў пэўным сэнсе стане спадкаемцам часопіса «Наш край», які выходзіў у дваццатыя гады. Гэта, як вядома, быў перыяд, калі заснаванне беларускай савецкай дзяржаўнасці па-сапраўднаму спрыяла адраджэнню гістарычнай і нацыянальнай памяці народа. Выдаваўся не толькі «Наш край», адзін за адным выходзілі калектыўныя гістарычныя і краязнаўчыя зборнікі, у якіх змяшчалася шмат архіўных матэрыялаў. Я не кажу ўжо аб тым, што якраз у гэты перыяд было напісана і нямала мастацкіх твораў, аўтары якіх імкнуліся па-свойму асэнсаваць мінулае. Няхай гэта ім не заўсёды ўдавалася зрабіць на адпаведным узроўні, тым не менш, справа рушылася з месца, прыходзілі гісторыкі, каб сказаць праўду пра свой народ. Беларусі і беларусам па сутнасці вярталася іх тысячагадовая гісторыя. А гісторыя гэтая варта гісторыі любой еўрапейскай высокаразвітой нацыі.

— На жаль, хутка ўсе гэтыя памкненні вярнуць гісторыю, вярнуць памяць былі кваліфікаваны не інакш як «нацыяналізм»...

— Сапраўды, згуртоўваліся лепшыя нацыянальныя сілы, каб адрадіць усё, што варта памяці нашчадкаў. Але разам з тым не драмалі і сілы, якія ва ўсе часы, бадай, дзейнічаюць прыкладна аднолькава. Абы чаго не выйшла, а таму — не дазволіць, забараніць, спыніць дзейнасць. Ужо ў 1929 годзе тагачасны рэктар Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, вучоны з сусветным імем, прафесар У. І. Пічэта павінен быў прыкладаць намаганні, каб некалькі выратаваць арыштаваных выкладчыкаў, сярод іх большасць былі гісторыкі. Арышт аднаго нявіннага чалавека — злачынства. А тут, без якіх-небудзь на тое падстаў, арыштавалі некалькі дзесяткаў вучоных.

Вядома, да чаго прывялі спробы процістаяць беззаконню — праз год арыштавалі... самога Пічэту. У 1931 годзе канчае жыццё самагубствам прэзідэнт Акадэміі навук БССР У. М. Ігнатоўскі. Паступова раскручваўся махавік сталінскіх рэпрэсій. Ганьбаваліся не толькі сучасныя барацьбіты за права развіцця нацыянальнай літаратуры, мастацтва, тэатру, культуры, — чапляліся «бірачкі» на Францыска Скарыну і Сімяона Полацкага, абвінавачванне іх, як сярэднявечных манахаў, зневажаўся Кастусь Каліноўскі. Хіба гэта не свайго роду рэпрэсіі?!

На жаль, падобнае нігілістычнае стаўленне да ўсяго нацыянальнага працягвалася і ў нядаўнім мінулым. Галоўная задача часопіса «Спадчына» якраз і заключаецца ў тым, каб выхаваць любоў да мінулага народа, памагчы чытачу спасцігнуць сапраўдную, праўдзівую гісторыю. У сувязі з гэтым мне прыгадваецца драматычная паэма Юсцінаса Марцінкевічуса «Міндаўгас», яе персанажы — Белы і Чорны летапісцы. Белы летапісец імкнецца да сапраўднай гістарычнай праўды, без прыхарошвання мінулага, але і без ачарнення яго. Інакш дзейнічае Чорны летапісец. Ён таксама, як быццам, хоча несці новым пакаленням праўду. Але гэта праўда падаецца такой, якой яна выгадна валадарам. Інакш кажучы, занатоўваецца звычайная хлусня, але афарбаваная ў прыемныя таны.

— Значыць, часопіс «Спадчына» і павінен

стаць, калі карыстацца вызначэннем Юсцінаса Марцінкевічуса, «Белым летапісцам» гістарычнага мінулага беларуса!

— Можна і так сказаць... Аднак сённяшняе жыццё ў розных яго праявах, сучасная культура на старонках часопіса таксама будуць знаходзіць шырокае адлюстраванне. Што ж датычыць зместу першых нумароў, то, думаю, шырокага чытача зацікавяць падрыхтаваныя нашым вядомым гісторыкам А. Грыцкевічам матэрыялы, якія сведчаць аб стаўленні Карла Маркса і Фрыдрыхса Энгельса да Беларусі. Не трэба ж забываць, што тыя мясціны ў працах класікаў марксізму-ленінізму, дзе было штосьці «нязручнае», з лёгкай рукі «правадыра ўсіх народаў» проста ігнараваліся навукоўцамі. Цяпер жа сама час даведацца, што Маркс і Энгельс думалі пра Беларусь. В. Круталевіч прапанаваў цікавы артыкул пра першы беларускі ўрад на чале з Жылуновічам.

— Не адмаўляючы ўсяго добрага, што зроблена бюлетэнем «Помнікі гісторыі і культуры Беларусі», нельга не адзначыць, што ўсё ж з-за свайго памеру і скіраванасці найперш на інфармацыйнасць матэрыялаў ён пакідаў па-за ўвагай літаратурныя творы, у якіх асэнсоўваюцца пэўныя перыяды мінуўшчыны. Відаць, «Спадчына» ліквідуе гэты прагал!

— Чытачы, канечне, ужо ведаюць, што раман-эсэ А. Лойкі пра Францыска Скарыну пачыў свет у папулярнай серыі «Жизнь замечательных людей», якую выпускае выдавецтва «Молодая гвардия». Але падобныя кнігі адразу пасля іх выхаду становяцца бібліяграфічнай рэдасцю. Таму мяркую надрукаваць урывак з гэтага твора. Калі ўжо гаворка зайшла пра Скарыну, дык 500-годдзе з дня яго нараджэння будзем адзначаць шырока. У рэдакцыйным партфелі, напрыклад, ужо ёсць артыкул І. Юхо «Скарына і прававая культура Беларусі».

Што тычыцца літаратурных твораў, дык «Спадчына» іх будзе друкаваць абавязкова. Паабяцалі нам апавяданні, урывкі з апавесцяў В. Іпатава, У. Арлоў, А. Петрашкевіч, К. Тарасаў, С. Зайцаў і іншыя пісьменнікі. Сучасны чытач зможа адчуць таксама вабнасць паззіі таго ж Францыска Скарыны альбо Кірылы Тураўскага, пазнаёміцца з творами Сімяона Полацкага, Яна Баршчэўскага. Варта вярнуцца да нарысаў і апавяданняў А. Сержпутоўскага. Не абмінем увагай працы М. Доўнар-Запольскага, У. Ігнатоўскага, М. Шчакаціхіна, У. Пічэты...

У планах рэдакцыі — пазнаёміць чытачоў з беларускімі летапісамі і хронікамі, такімі помнікамі пісьменства, як «Пахвала Вітаўту», «Хаджэнне ў Царград і Іерусалім смаленскага дзяка Ігната», «Аповесць пра Жыгімонта і Барбару Радзівіл». Першы крок у гэтым кірунку «Спадчына» зробіць, змясціўшы паэму ўдзельніка Лівонскай вайны Андрэя Рымшы «Дэкатарас Акраама, або Дзесяцігадовая аповесць ванных спраў... Крыштафа Радзівіла».

Апрача такой публікатарскай дзейнасці, наш часопіс мяркуе весці дыскусіі па розных пытаннях гісторыі, культуры, архітэктуры, мастацтвазнаўства, каб у сутыкненні поглядаў, часам процілеглых, палярных, дайсці да ісціны, пазбавіцца «белых плям» гісторыі. І не будзем замыкацца на беларускім матэрыяле. Прадстаўнікі іншых народаў, якія жывуць на тэрыторыі Беларусі, таксама не будуць абдзелены ўвагай. Але іх гістарычныя і культурныя дасягненні будуць разглядацца, так сказаць, у беларускім кантэксце, на фоне міжнацыянальных узаемасувязей.

Вызначыць кола ўсіх пытанняў, якія трапляць у поле зроку рэдакцыі сёння, зразумела, цяжка. Пакуль што ёсць асноўныя арыенціры. Многае, спадзяюся, падкажуць нашы чытачы, калі атрымаюць першыя нумары «Спадчыны». Таму хочацца звярнуцца да будучых сяброў «Спадчыны» — пішыце нам, дасылайце матэрыялы асабістых архіваў, пісьмы, дакументы... Усе разам будзем вяртаць праўду пра нашу гісторыю.

ШУКАЮ ПРАЎДУ... І РАБОТУ

— Шую праўду, — так патлумачыў Мікалай Аляксеевіч Яўмененка свай прыход у «ЛіМ».

Калі мы ўніклі ў дэталі канфлікту, аказалася, што праўду ён, бадай што, знайшоў, але ў працэсе шукання страціў інжынерскую пасаду.

Аднак аб усім на парадку. Працаваў Мікалай Аляксеевіч старшым інжынерам на тэхабслугоўванні электраўстаноў на лагойскім прадпрыемстве «Райсельгасэнерга». Была ў яго і грамадская нагрузка — узначальваў групу народнага кантролю. Відаць, ён залішне літаральна зразумеў свае абавязкі (у параўнанні з тым, якіх у нас разумеюць звычайна), бо як толькі выявіў злыжыванне з боку ўласнага начальніка, то напісаў у абласны камітэт народнага кантролю.

Злыжыванне дырэктара, А. С. Шалака, заключалася ў тым, што жанчына, якая афармляла на прадпрыемстве стэндзі, лічылася (і зарплату атрымлівала адпаведна) спачатку інжынерам на тэхабслугоўванні электраўстаноў, затым інжынерам — праекціроўшчыкам. У адрозненне ад М. Яўмененкі яна політэхнічны інстытут не заканчвала, але ўладкавалася не горш.

Былі і іншыя парушэнні на прадпрыемстве. Сам М. Яўмененка, напрыклад, двойчы пасылаў дач для вышэйстаячага ведамаснага начальства. Ніхто з тых, што працавалі разам з ім, у далейшым не асмеліўся публічна пацвердзіць гэта — што таксама сведчыць пра абстаноўку ў калектыве.

Што ж абласная праверка? Пазаштатны кантралёр (былы падначалены старшым лагойскага райвыканкома, які сцвярджае Яўмененка) ніякіх парушэнняў чамусьці не выявіў. Затое адбылася сур'ёзная размова з дырэктарам.

— Кляўзу напісаў?
— Гэта не кляўза, а факт.
— Звальняйся сам, пакуль я цябе не звольніў.

Яўмененка адмовіўся. За вош год ён паспеў прывыкнуць да сваёй працы і пабудоваў дом у Чудзенічах, непадалёку ад раённага цэнтра.

Што было далей, здагадацца не цяжка. За перавышэнне аб'ёму работ на суботніку (г. зн. электрыфікавалі не толькі хату, але і хлэў) ён быў звольнены як «неадпавядаючы сваёй пасадае».

Нагадаю, што на дварэ не змрочныя застойныя, а лета 1986-га.

Звольнены падае ў суд і з цвёрдай упэўненасцю ў сваёй правае крочыць у будынак Лагойскага народнага суда. Тут яго чакаў сюрпрыз: судовага пасаджэння не адбудзецца. Высветлілася, што старшыня райагпрапрама ануліраваў дырэктарскі загад. Так, дзякуючы аднаму росчырку яра Мікалай Аляксеевіч зноў апынуўся ў родным калектыве. Але не думайце, што тав. Шалак прызнаў сваё маральнае паражэнне і «застыдаўся», як кажуць на Лагойшчыне. У яго арсенале было яшчэ шмат метадаў, з дапамогай якіх можна выжыць няўгоднага чалавека з працы. Адзін з такіх метадаў — непачынаць аб'ём работ у немагчымы тэрмін. Калі хмары зноў згусціліся над інжынерам, ён кінуўся на дапамогу да раённага ўлад. Адбылася яшчэ адна праверка, цяпер на мясцовым узроўні. На гэты раз факт пацвердзіўся, і добра ўладкаванай «інжынерцы» прыйшлося звольніцца. А. С. Шалак атрымаў вымову і штраф у суме 250 рублёў. Пасля гэтага, як вы разумееце, працаваць разам стала зусім немагчыма, і менавіта цяпер, пасля маральнай перамогі, інжынер капітуляваў.

Не знайшоўшы працы па спецыяльнасці, ён уладкоўваецца загадчыкам гаспадаркі ў Лагойскую ЦСН № 1. Рэпутацыю кляўзініка і «цяжкага чалавека», што за ім замацавалася, ён падмацоўвае шматлікімі пісьмамі ў высокія інстанцыі, у цэнт-

ральныя і рэспубліканскія газеты. Яго скаргі нязменна вяртаюцца ў раён і патанюць у шуфлядах.

А зараз маленькае адступленне. Пачуццё справядлівасці (у шырокім сэнсе, а не толькі з азначэннем «сацыяльная») у людзей бывае менш развітым і больш развітым. Адзін з любой крыўдай змірыцца, махне рукой ды і жыве сабе пацяху. Такім лягчэй. Ведаем мы і другую катэгорыю, неаднаразова чулі пра выпадкі, калі чалавек, сустрэўшыся з несправядлівасцю і набіўшы гуз, зноў і зноў адчайна стукнецца ў глухую сцяну фармалізму і раўнадушша. Прабіць гэтую сцяну для яго — справа прычыпу, справа гонару чалавечага, справа, калі хочаце, жыцця.

Як многа іх — тых, што не дастукаліся, што азлобіліся, зацяліся, страцілі веру ў сябе...

— Каб я ўладкаваўся па спецыяльнасці, я нікуды не пісаў бы! — кажа Мікалай Аляксеевіч.

Але нават там, дзе няма энергетыка, яго не спяшаюцца браць на працу. Няўжо цяжкі характар, узнікае пытанне, дастатковая падстава, каб з вышэйшай адукацыяй раздаваць ануцы тэхнікам і на 95 рублёў утрымліваць сям'ю?

За канфліктамі, па ўсім бачна, стаяць уплывовыя ў раёне людзі. Яны, па словах нашага чытача, «дэманстравалі іграючы мускуламі ўлады» і як быццам знірок штурхаюць чалавека на крайнасці. А вырашыць пытанне можна было б даўно. Тым больш, што ля Лагойска будзеца новы завод і ёсць патрэба ў спецыялістах такога профілю.

..Не, зусім не ад добрага жыцця ў нашай вялікай краіне, пры вялікай колькасці надзеленых уладай і паўнамоцтвамі «заступнікаў» людзі шукаюць праўду ў рэдакцыях газет. Праўду... і работу.

Адзел пісьмаў і грамадскай думкі «ЛіМа».

жачы, а ў дадзеным выпадку ўводзіцца сацыяльны цэнз. Калі такім чынам разумець барацьбу за правапарадак, дык у далейшым усё мірнае насельніцтва можа разбіцца на атрады, узводы і іншыя «баявыя адзінкі». У гэтым выпадку міліцыя сапраўды застаецца толькі кіраваць атрадамі працоўных і кантраляваць іх дзейнасць замест таго, каб выконваць свае прамыя абавязкі.

Над усім гэтым, можна было б і паіраізаваць, калі б не было так... трывожна.

Узнікае і яшчэ адно пытанне, якое цяжка абмінуць. Не так даўно па ініцыятыве прафсаюзаў было прынята рашэнне, паводле якога для ажурства ў ДНД перастала даваць права членам дружных на адгулы. Зразумела, што такое рашэнне прымалася дзеля ўмацавання вытворчай дысцыпліны. І вось цяпер, як можна зразумець, адміністрацыя прадпрыемстваў можа ці нават абавязана вызваляць ад працы «на працяглы час» таго, хто пакадае — пры наяўнасці, безумоўна, станоўчай характарыстыкі. Трэба разумець так, што ў прамысловасці склаўся лішак працоўнай сілы...

Ну, а жадаючыя маршыраваць у «рабочыя атрады», відаць, знойдуцца. Вось толькі — ці сапраўды за рабочую справу будучы яны змагацца?

ЛІМАВЕЦ.

Мартыралог
Беларусі:
імяны і факты

А РАНЕЙ ТУТ ЖЫЛІ...

Паважанае рэдакцыя! З цікавасцю чытаю вашу газету. Яна мне як голас Радзімы (жыву зараз у Петразаходску). Добра, што вы пастаянна друкуеце матэрыялы, у якіх расказваецца пра злычынствы сталіншчыны. Хачу сказаць і сам некалькі слоў аб лёсе роднай вёсчкі...

Вёска Залесе, на Расоншчыне, недалёка ад большай, якая называецца Роўнае Поле. Вёска амаль змерла. Засталося ўсяго пяць хацін. А раней тут жылі цётка Марыля, цётка Антося, цётка Ядзя, дзядзька Пятрок і г. д. Многіх саслалі ў Сібір, Казахстан, Многіх узяў «чорны воран». Не буду называць усе прозвішчы, а хачу толькі расказаць, за што «браві». Беднага селяніна, галаву вялікай сям'і «ўзялі» за тое, што не хацеў ісці ў калгас. «Ты

кулак! Ты багацей падрымліваеш!» — сказаў яму на сходы. Тады ён, зняўшы кажух, паказаў беднае даматканае адзенне, сказаўшы: «Глядзіце, людзі, які я багацей».

Майго сваяка саслалі на 8 гадоў у сіблаг за анекдот. Адну жанчыну, маці вялікай сям'і, схавалі за тое, што ў час дэманстрацыі на 1 Мая яна біла ў печную засланку і спявала народныя песні. У яе, вядома, і ў думках не было «опорчыць строй». Проста ў нашай мясцовасці, на Віцебшчыне, бытавала іграўнае на піле, на засланцы, ідзе яно ад святкавання калядак. А шматдзетнай, цёмнай жанчыне «прышылі» дзяржаўнае злычынства. Цяжка пра ўсе гэта гаварыць...

Л. ГАБРУСЕНАК.
г. Петразаходск.

ЦІ ЗНЯТЫ З МЯНЕ ЯРЛЫК?

«Стоят преступники в аду — кто в крови, кто в пламени горит. Данте обходит владения дьявола, видит: один из самых страшных негодяев стоит в крови лишь по колено. Удивился Данте, подошел, узнал Лаврентия Берня».

— Почему так мелко, Лаврентий Павлович?
— А я на плечах Иосифа Виссарионовича
(«Юность», № 12,
1988 г., «Берия»).

У брэжнёўскае часы я працаваў начальнікам аддзела на заводзе. Метад маёй працы быў ацэнены як перадавы, мне прапанавалі ўступіць у партыю. Падаў заяву. На агульным сходзе мяне прынялі аднагалосна. Ды вось праз паўгода выклікалі ў партком завода і сказалі, што я не варты быць членам партыі. Па заводзе пайшлі чуткі, што мяне не прынялі ў рады КПСС таму, што быў... бандэрацям.

Прайшло некалькі год, і ў часопісе «Юность» з'явілася публікацыя аб рэпрэсіях у дачыненні да сям'і Твардоўскага. Тады я спытаўся ў былога сакратара партбюро: «Скажы мне шчыра, мяне не прынялі ў партыю таму, што я быў з сям'і рэпрэсіраваных?» «Можа быць, — адказаў ён няпэўна, — у партыі бы павінны быць крыштална чыстыя людзі».

Аб тым, як я «збрудзіў» сябе, я і хачу расказаць.

Недзе ў канцы 1929-га ці ў пачатку 30-га з невялікай вёсчкі Макараўшчына (40 дамоў) Лепельскага раёна адвозілі на поўнач пяць сялянскіх сям'яў. У тым ліку і нашу. Армоніка Т. В. Адабралі тых, хто ў крывавах мазалях здаваў нялёгкае хлеба на бедных землях Віцебшчыны, каб пракарміцца... Вывозілі цалкам сям'ямі, нават з груднымі дзецьмі, для знішчэння як класавых ворагаў.

У Лепелі нас пагрузілі ў таварныя вагоны. Везлі вельмі доўга. На прыпынках ахоўнікі давалі папіць. Нарэшце спыніліся ў лесе. Выгрузілі — на снег, мороз і вецер. Толькі праз суткі ўсіх перагналі ў барак халоднага тыпу. Менавіта з такіх баракаў быў пабудаваны цэлы гарадок, як аказалася, недалёка ад Котласа. Побач з гарадком была выкапана яма. Спачатку паміралі дзеці, потым старыя. Памершых скідвалі ў гэту яму. Мае старэйшыя бра-

ты расказвалі потым, як яны бачылі: штодзень прывозілі сюды забітых і з Котласа, у асноўным мужчын, босых, раздзетых, у адным нацельным...

Мой бацька напісаў скаргу ў нейкую інстанцыю. Пісаў аб тым, што несправядліва асуджаны. Адказ прыйшоў на Каменскі сельскі Савет таго ж Лепельскага раёна. Брат маці М. Знарко з гэтым дакументам прыехаў да ўлад нашага лагера. Адпусцілі маці і нас, падцера дзяцей. Бацьку не адпусцілі. Відавочна, ён скончыў жыццё ў той яме... Малодшая сястрычка Люда памерла ў дарозе (прывезлі труп і пахавалі дома). Потым неаднойчы арыштоўвалі старэйшых братоў Віта і Алега, трымалі па год, праўда, адпускілі. Маці працавала ў калгасе звеняной, была станаўкавай. Нягледзячы на гэта, яе ў 1936 годзе ноччу арыштавалі. Помню, як яна спыталася дазволу ў энквэдэзніка развітацца з дзецьмі. Абліла мяне слязамі і знікла назаўсёды. Дзе яе магіла — невядома. Засталіся мы, чацвёрта братоў, адны. У камсамол нас не прымалі, у армію не прызывалі — як дзяцей «ворагаў народа».

У 1941 годзе, на самым пачатку вайны, мы ўсе ўступілі ў Лепельскую падпольную арганізацыю, якой кіраваў Лабанок У. Я. А ў лютым 1943 года ўсе мы чацвёрта ўступілі са сваёй зброяй у Лепельскую партызанскую брыгаду... імя Сталіна, у атрад Д. Караленкі. Мы склалі брацкі разлік станковага кулямёта. Пасля злучэння з часцямі Чырвонай Арміі я быў прызваны ў дзеючую армію. І вось мяне стаў выклікаць на допыты работнік СМЕРШа. Пытанні былі адны і тыя ж: дзе бацькі? дзе быў у вайну? Калі я потым сказаў пра гэта брату Алегу, то ён мне прызнаўся, што яго таксама выклікалі на такія ж допыты.

У мяне і сёння такое адчуванне, што ўсё яшчэ нашу ярлык сына «ворагаў народа»... Хацелася б ведаць, ці вядзецца ў Беларусі сапраўдная работа на рэабілітацыі ўсіх нявінна рэпрэсіраваных у гады сталіншчыны?

Л. АРМОНІК,
інжынер, ветэран
вайны і працы.
г. Маладзечна.

Рэпліка

РАЗАБ'ЁМСЯ НА АТРАДЫ?

Некалькі пытанняў услед аднаму рашэнню

Нядаўна рэспубліканскі друк паведаў аб рашэнні Мінгарвыканкома стварыць рабочыя атрады па ахове грамадскага парадку. «Падтрымаўшы ініцыятыву працоўных калектываў Фрунзенскага раёна, — сказала ў рашэнні, — выканком гарсавета даручыў выканкомам раённых Саветаў народных дэпутатаў... стварыць сумесна з саветамі працоўных калектываў з членаў добраахвотных народных дружын... раённыя рабочыя атрады... колькасцю не менш 50—70 чалавек».

Члены гэтых атрадаў, як тлумачыцца далей, вызвалюцца ад работ з захаваннем заробку і паступаюць у распараджэнне начальнікаў райаддзелаў унутраных спраў (І) на «ўстаноўлены час».

Магчыма, некаму назва «рабочыя атрады» падасца нават романтичнай, бо яна выклікае

пэўныя асацыяцыі з чырвона-гвардзейскімі атрадамі часоў грамадзянскай вайны. Але ж сёння, на пятым годзе перабудовы, на фоне дэмакратызацыі грамадскага жыцця і рэфармы заканадаўства ад такой «романтыкі» робіцца ірэху няякавата. Праўда, як нам паведамляюць, «члены рабочых атрадаў у паўсядзёнай дзейнасці (?) кіруюцца Указами Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР «Аб асноўных абавязках і правах добраахвотных народных дружын па ахове грамадскага парадку» ад 20 мая 1974 года». Так што правая аснова тут усё ж ёсць: хоць і не Закон, але Указ; хоць і даўні, але нікім, здаецца, не адменены. Аднак цяжка не заўважыць — паміж паняццем «народнае дружна» (пры ўсёй яго ўмоўнасці) і «рабочымі атрадамі» ёсць пэўная розніца. Членам народнай дружыны можна быць і селянін, і студэнт, і слу-

КАБ ЧАЛАВЕК УСМІХАЎСЯ

Я хацеў бы пагаварыць пра стан нашай беларускай сатырыка-гумарыстычнай літаратуры. У яе багатыя традыцыі. Няма сэнсу пералічаць усё, што было створана і вядомымі і невядомымі аўтарамі.

І цяпер зрэдку з'яўляюцца зборнічкі гумарыстычных аповяданняў, пародый і г. д. У многіх з іх даволі сумны лёс. Як правіла, яны асядаюць у бібліятэках, так і не знайшоўшы свайго чытача. І справа не столькі ў тым, што яны напісаны на беларускай мове, а ў тым, як мне здаецца, што ў іх няма ні глыбіні, ні гумару.

На маю думку, задача сатырыка-гумарыстычнай літаратуры заключаецца не толькі ў тым, каб змагацца, як гэта звычайна пішучы, супраць бюракратыі, гультаёў, п'яніц, кар'ерыстаў і г. д. Яе задача яшчэ і ў тым, каб памагчы засмяяцца звычайнаму чалавеку, зацюканаму, замучанаму вялікімі і малымі чарнобылямі, чэргамі, безкватэр'ём, нашым «цудоўным» медыцынскім абслугоўваннем і многім іншым. Людзі засамоціліся, развучыліся проста ўсміхацца, радавацца.

Што мне хацелася б прапанаваць:

1. Было б добра арганізаваць на Беларускім тэлебачанні перадачу тыпу ўсесаюзнай «Вакол смеху». Неабавязкова капіраваць, але пажадана, каб гэта перадача была на высокім узроўні і насіла нацыянальны характар.

2. Пажадана, каб у нашых тоўстых часопісах (напрыклад, у «Нёмане») з'явіліся аддзелы сатыры і гумару. Прыклад: часопісы «Москва» і «Аврора», «Урал» і іншыя.

3. Замест эпизадычных «гумарыстычных» кніжак выдаваць 3—4 разы ў год зборнік сатыры і гумару, дзе было б сабраны ўсё лепшае, што было надрукавана ў перыядычным друку. Важна, каб гэты зборнік быў добра зроблены, каб у ім знайшлося месца і гумарыстычнаму малюнку, карыкатуры. Зборнік можа быць двухмоўным—гэта ўжо па жаданні аўтараў.

4. Выдаць на беларускай мове бібліятэку сусветнай сатырыка-гумарыстычнай літаратуры. Скажам, у 5—10 тамах, не больш. Сюды можна было б уключыць і нашу багатую беларускую спадчыну, і творы рускіх і замежных пісьменнікаў.

5. Чаму б «Вожыку» не праводзіць рэгулярна конкурсы сярод чытачоў на лепшае гумарыстычнае аповяданне, верш, фельетон, малюнак? Трэба шукаць здольных аўтараў. А рэдакцыя «Вожыка» з гэтым справіцца, таму што ён вельмі змяніўся ў апошні час. Цяпер гэта часопіс вельмі добрага узроўню.

І апошняе. Мы ўсе, многія ва ўсякім выпадку, перажываем за лёс нашай беларускай мовы. Спадзяюся, яна нарэшце стане дзяржаўнай.

М. ЦІТОУ.

г. Мінск.

Анна АХМАТАВА

Казка пра чорны пярсцёнак

Ад бабулі, што з татарак,
Быў мне дар — як сто прыманак...
Што хрышчона я ў царкве —
Жалкавала яна век.
Калі ж смерць сваю сустрэла —
Першым разам падабрэла.
І ўздыхнула:

— Эх, гады!
Хто не быў з нас маладым,
Ганарлівым, адрачоным?!
Вось у дар — пярсцёнак чорны,
Знай, унучка, ён з табой
Радасць зведзе і боль.

Я сябрам сваім сказала:
— Гора многа, шчасця мала.
І слязой закрыла дзень:
— Мой пярсцёнак чорны дзе?

І сябры мне адказалі:
— Мы пярсцёнак твой шукалі
Каля мора, на пляску,
І за соснамі ў лужку...
І за мной пайшлі ў алею —
Там на словы пасмялелі,
Загадалі, каб адна —
Засталася да цямна.
Толькі я парадам жаркім
Адказала едкім жартам,
Шчыры позірк аднаго
Адвяла, нібы агонь...
— Вам бы тайна насміхацца,
Твар да твару выхваляцца,
Кветкі ў рукі мне дарыць, —
Вас хачу я ўсіх забыць.

І ў святліцы над падушкай,

Як драпежлівая птушка,
Застагнала, скамянела,
Соты ўспомніць раз хацела:
За вячэрай як сядзела,
І ў віры вачэй глядзела,
Як не ела, не піла
Ля дубовага стала,
Пад абрус пярсцёнак чорны
Як рукой незаручонай
Працягнула смела тому,
Хто майго не ўспомніць дому.

Не прыйсці ка мне з находкай!
Наўздагон за плыннай лодкай!
Ветразь ветразя гукаў.
Позірк позірка шукаў.
1917—1936

Шляхам

усёй зямлі

В санях сядя, отправляясь
путем всея земли...
(Поучение Владимира Мономаха детям).

Кулям жывым пад ногі
Кінуся.

І праз гады —
Па росах, снягах трывогі
Тайна зайдзе туды...
Ніхто не заўважыць ранку,
Крык не пачуе мой,
Мяне, кіцяжанку,
Гукнулі дамоў.
І беглі за мною
Сто тысяч бяроз,
Шкляною сцяною
Струменіў мароз.
Тых дзён, як тавараў,
Развуглены склад...
— Вось пропуск, таварыш,
Пусціце назад,
Ды воін спакойна
Адводзіць штык.

Вяснова, замоўна
Той востраў узнік!
Чырвоная гліна,
Расквечаны сад...
З-пад аквамарына
Гарыць далагляд.
Сцяжыны трохвусце
Баюся пазнаць.
Мне трэба камусьці
Руку тут падаць...
Ды хрыплай шарманцы
Не вернецца стогн.
Не той кіцяжанцы
Прымроўся сон.

2

Акопы, акопы —
Блуканні ў вачах!
Ранейшай Еўропы
Шмаццё на плячах:
Пад воплескі дыма
Гараць гарады...
І вось ужо Крыма
Цямнеюць сляды.
Я плакальніц стаю
Вяду за сабой.
О, ціхага краю
Разбуджаны боль!..
Над мёртвай мядузай
Знямела стаю;
Сустрэлася з Музай —
Ей клятву даю.
Жартуе здаўле,
Смяецца слязьмі:
— Вясну з-пад аблокаў
Радкамі возьмі...
І вось ужо славы
Высокі парог,
Ды голас гаркавы
Над словам знямог:
— Сюды, знай, вяртацца
Табе — многа раз.
Вачмі разбівацца
Аб цвёрды алмаз.
Чакай, маладзёна,
Вярніся назад,

Чарнёна, хвалёна,
Бацькаў тут сад.

3

Вячэрняй парою
Смялее імгла.
Хай Гофман за мною
Ідзе да вугла.
Ён помніць: як гулкі
Задушаны крык.
Як ценямі вулкі
Прапікнуў двайнік.
Хіба гэта жарты,
Што дваццаць пяць год
З абліччам упартым
Мне бачыць яго!
— Так, значыць, направа?
Вось тут, за вуглом?
Што ж, дзякуй!

— Канава

І лялечны дом;
Вось дзіва, што месяц
Пра тайны ўсе знаў:
Ён з вужавых лесвіц
Святло разліваў.
Зноў ціха абходзіць
Пакінуты дом,
Дзе ноч на зыходзе
За круглым сталом
Глядзела ў разломы
Ад люстраў старых,
І прыцем знаёмы
Нож сніў на зары.

4

Чысцейшага з гукі
Высокі загад,
Як быццам разлука
Імкнецца назад:
Будынкі, як вочы,
З-пад смерці глядзяць.
Сустрэчы сірочай
Мне — не мінаваць,
Самотней не зведзець,
Чым лёс здолеў мой...

Л Я ВЕСКІ Мясны Бор пад Ноўгарадам з 29 красавіка па 9 мая праходзіла адзінаццатая Усесаюзная Вахта Памяці. У ёй прыняло ўдзел каля дзвюх тысяч шукальнікаў з усіх куткоў нашай краіны.

9 мая адбылося захаванне воінаў Вялікай Айчыннай, якія загінулі ў грозным 42-м.

ры. Некаму хацелася забыць, выкрасліць з памяці велізарныя непраўданыя страты, бессэнсоўныя і непрадуманыя аперацыі, нечы кар'ерызм і абьякавыя адносіны да чалавечых жыццяў...

У дваццаці метрах ад прасекі са слупом ДКЕ-88, 1—2, 15 га загінула рота. У тыя далёкія вогненныя дні сорок дру-

з Кіева, былога «афганца» з Обнінска, майстра ПТВ з Мінска, настаўніка з Запарожжа, ваеннаслужачага з Эстоніі.

На гэты раз у яе арганізацыі памагалі ЦК ВЛКСМ, Міністэрства абароны, Усесаюзна савет ветэранаў вайны і працы, Ленінградская ваенная акруга. Многае, чаго раней не хапала шукальнікам, нарэшце, з'явіла-

жыжка. Шукальнікі выходзяць у зададзены квадрат...

Піск у навушніках сведчыць пра наяўнасць металу. Следы зразаюць дэбран. У халоднай балотнай кашы шукаюць астанкі салдата, дастаюць косці, праціраюць пальцамі зямлю ў спадзяванні знайсці медальён. Але часцей за ўсё мёртвыя маўчаць. Толькі зрэдку адгукваюцца скупымі словамі і літарамі, выразанымі на розных прадметах франтавога побыту. Вось яны, некаторыя надпісы: «Райшар Міша», на другім баку «Трацякоў»; на нажы — «Уліцін Г. І.»; на муштуку — «В. Сяргееў»; на фляжы — «Чуйкоў»; медаль «За баявыя заслугі», № 34333; «Пеця Ф., 1941»; «Вова»...

Знаходзіш гэтыя прадметы і не можаш не думаць пра двухсэнсоўнасць фармулёўкі «прапаўшы без вестак», прыдатнай толькі ў ходзе баявых дзеянняў ці ў дзесяцігадовы тэрмін

ЖЫВЫЯ ПЕРАД МЁРТВЫМІ

...Начны туман адступаў, хаваліся ў непраходныя балоты і гнілыя карчы. Зводны хор салаўёў спяваў гімн узыходзячому сонцу. Паступова ў святломасці з нарастаючай сілай урываўся гул самаходак...

Правядзенне Усесаюзнай Вахты Памяці на ноўгарадскай зямлі — гэта своеасаблівы вынік шматгадовай работы. Патрыятычны рух пошукавых атрадаў, асабліва ў апошнія гады, набыў немалую сілу і размах.

«Баі тут былі жорсткія, — расказвае Уладзімір Арлоў, адзін з заснавальнікаў пошукавага руху ў раёне вёскі Мясны Бор. — Аб гэтым сведчыць хоць бы той факт, што з 5550 чалавек 327-й дывізіі ў жывых засталася 123 чалавекі, а з 4400 чалавек 92-й Дальнеўсходняй пагранічнай дывізіі — 45 чалавек.

Да 2-й ударнай арміі, на якую выпаў увесь цяжар задачы на прарыве блакады Ленінграда ў студзені 1942 года, стаўленне неадназначнае. У другой палове красавіка 1942 года, змяніўшы хворага камандуючага, яе ўзначаліў Уласаў. Мы ведаем, што ён — здраднік. Але спалучаць яго імя з тысячамі, дзесяткамі тысяч загінуўшых у гэтых мясцінах — бездухоўна. Жывыя павінны ведаць праўду аб мёртвых, якія сумленна выканалі свой салдацкі абавязак.

Стаўленне да пошукавых атрадаў да нядаўняга часу было складанае. Гэта можна растлумачыць тым, што работа шукальнікаў у многім звязана з цёмнымі плямамі нашай гісто-

гога яе накрыла мінамётным агнём. У 80-я гады гэтыя мясціны ўзаралі пад лесанасадкі.

...Надрыўна гудзе матор. Гэты гук звычайна ўвайшоў у свядомасць. Ён закалявае, атупляе. Па брызентавым даху барабаняць галінкі. Хутка месца высадкі...

Дарэчы, у гэтых мясцінах адчуваюць сябе ў бяспецы марадзёры, або, як іх тут называюць, «чорныя» атрады. Гэтыя групы блукаюць па былых мясцінах баявых дзеянняў у пошуках зброі, боепрыпасаў, эсэсаўскіх бляшак і армейскай амуніцыі. Яны не грэбуюць набіваць мяшкі чарапамі, а кішэнні залатымі зубамі — на чорным рынку ўсё ідзе ў ход!

Сустрэча з імі далёка не небяспечная. Яны могуць з п'янай усмешкай, наставіўшы «рулі», прымусіць адкачаць варонку, каб сабраць з дна рэчы, якія цікавяць іх. Могуць палінуць для забавы над галавой з абрэза ці, пакідаючы стаянку, пакласці ў вогнішча міну або гранату.

Вельмі цяжка змагацца супраць такіх груп. Месцы баявых дзеянняў не трапляюць пад ахову дзяржавы. Хоць гэта помнікі нашай бліжэйшай гісторыі.

Сёння пошукавыя атрады — рэальная сіла, якая ўзяла на свае плечы нялёгкі цяжар работы па вышуку загінуўшых людзей. Імі рухае прости чалавечы абавязак.

Розных людзей сабрала Вахта для правядзення гэтай высакароднай работы — дырэктара школы з Паўднёва-Сахалінска, рабочага з Масквы, археолага

ся — ваенная тэхніка, палаткі, палывыя кухні, радыё- і тэлефонная сувязь.

...Пасля рокату, гары, гайданкі — лес сустракае звонкай цішынёй, напоўненай спевамі птушак і глухімі ўздыхамі балотных газаў. Хлюпае пад нагамі

